

ข่าวของแผ่นดิน

ปัทมา โฆษิตเกษม
สุจิน สักวาลย์มณีเนตร

หอสมุดกลาง สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

Barcode.....

เลขเรียกหนังสือ.....

.....

.....

หนังสืออ้างอิง ใช้เฉพาะในห้องสมุดเท่านั้น

ลิขสิทธิ์ของสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม

ประจำปีงบประมาณ 2562

ชื่อเรื่อง	ข้าวของแผ่นดิน
ผู้สร้างสรรค์	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปติมา โฆษิตเกษม และอาจารย์สุจิน สักวาลย์มณีเนตร
คำสำคัญ	ศิลปะจัดวาง, ข้าว, ศิลปวัฒนธรรม
ปี	2562

บทคัดย่อ

งานสร้างสรรค์ชุดนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลการทำนาของชาวนา, สร้างสรรค์และเผยแพร่ผลงานศิลปะบนพื้นที่ทำนา ตำบลสวายจิก จังหวัดบุรีรัมย์ และเพื่อให้สังคมเห็นคุณค่าของชาวนาจังหวัดบุรีรัมย์และชาวนาทุกท้องถิ่นของไทย โดยใช้กระบวนการสร้างสรรค์ ประติมากรรมเมล็ดข้าวเทคนิคสื่อผสมแสดงในกระบวนการแบบศิลปะจัดวาง ขนาดแปรเปลี่ยนตามความเหมาะสมของพื้นที่

ผลการดำเนินงานสร้างสรรค์ พบปรากฏการณ์ทางสังคมชนบท ตำบลสวายจิก อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยรวมมีสภาพแวดล้อมและทำนาเพื่อเลี้ยงชีพ วิถีชีวิตชาวนาเป็นแหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อที่เชื่อมความผูกพันของชาวนาไว้อย่างเหนียวแน่น ข้าวที่ปลูกจากพื้นนาจังหวัดบุรีรัมย์มีความพิเศษที่แตกต่างจากที่นาอื่น ๆ เนื่องจากพื้นนาเกิดจากการทับถมของภูเขาไฟมาก่อนหลายพันปี เมื่อลาวาเหล่านั้นผุสลายจึงเป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีแร่ธาตุอาหารที่สำคัญจึงทำให้ข้าวเจริญเติบโตได้ผลดี มนุษยชนทั่วโลกบริโภคข้าวเป็นอาหารเพื่อเลี้ยงชีพ งานสร้างสรรค์ข้าวของแผ่นดินสะท้อนจากแนวความคิด และแสดงออกแก่สาธารณะให้เห็นคุณค่าของชาวนาที่มีพระคุณต่อมนุษยชนทั่วโลก งานสร้างสรรค์เป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะสมัยใหม่ที่มีผู้ชม ชุมชน เป็นส่วนทำให้ผลงานสมบูรณ์ โดยผู้สร้างสรรค์พัฒนาให้เกิดความหลากหลายอย่างอิสระ

Title	Rice Of Land
Creator	Assist. Prof. Pattima Khositkhaseam And Mr. Sujin Sangwanmaneeenet
Keywords	Installation Art, Rice. Arts and Culture
Year	2019

Abstract

The objective of this creative work is to study the farmers's farming information, creative and disseminating art works on the rice fields in Sawaichik Subdistrict, Buriram Province. And for the society to see the value of Buriram farmers and all local farmers in Thailand. By using the creative process of seed sculpture Rice mixed media techniques are shown in the Installation arts . The size changes according to the suitability of the area.

The creative performance found a rural social phenomenon in Sawaichik Subdistrict, Mueang District, Buriram Province. Overall, the environment and farming for living Farmer's way of life is a learning center for arts, culture and traditions. Faith that firmly connects farmers' ties. The rice grown from rice fields in Buriram province has special characteristics that are different from other rice fields. Because the rice fields are caused by volcanic deposits before thousands years ago. When those lava decays, it is a fertile soil. There are important nutrient minerals that make rice grow well. Human beings around the world consume rice as food for living. The creation of the earth's rice is reflected in the concept and expressing to the public the value of the farmers with grace to human begins around the world. This creative work is a way to create modern art with a community audience as part of the complete work. By the creator to develop variety continuous independently.

กิตติกรรมประกาศ

งานสร้างสรรค์ เรื่อง ข้าวของแผ่นดิน มีความสมบูรณ์ทั้งผลงาน เนื้อหา และการนำไปใช้ประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้า แก่นักเรียน นักศึกษา สถานการศึกษาด้านทัศนศิลป์ ผู้สนใจ หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้สร้างสรรค์ขอขอบพระคุณในความอนุเคราะห์ของผู้เกี่ยวข้องในการดำเนินการ จัดสรรทุนสร้างสรรค์ตามงบประมาณโครงการทุนการสร้างสรรค์ ประจำปี พ.ศ. 2562 ของสถาบัน บัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม

ขอขอบพระคุณทุกท่านที่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานสร้างสรรค์ตั้งแต่เริ่มต้นจนสำเร็จ ลุล่วง ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. สามารถ จับโจร ผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้ให้ความกรุณาและความอนุเคราะห์เป็นอย่างดีแก่ผู้สร้างสรรค์ ในการเสนอแนะให้ผลงานมีประโยชน์ต่อวงการทัศนศิลป์ อย่างกว้างขวาง ขอขอบคุณครู อาจารย์ และบุคลากร นักศึกษา วิทยาลัยช่างศิลปสุพรรณบุรีที่ให้ความร่วมมือแก่ผู้สร้างสรรค์อย่างเต็มที่

ขอขอบคุณ ช่าง พี่ ๆ น้อง ๆ ชวนาบ้านสวายจิก จังหวัดบุรีรัมย์ นักศึกษาศิลปศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ และเพื่อน ๆ จังหวัดบุรีรัมย์ ที่ให้ความเอื้อเฟื้อสถานที่ และความช่วยเหลือในการดำเนินงานสร้างสรรค์อย่างเต็มที่

ทุกท่าน มีส่วนให้งานสร้างสรรค์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี มีคุณค่าและสารัตถประโยชน์ต่อ การศึกษาด้านทัศนศิลป์ ต่อการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติ สืบสานและพัฒนาสืบไป ผู้สร้างสรรค์ ชาบซึ่งในน้ำใจอย่างยิ่ง จึงขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทคัดย่อ	ก
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญภาพ	จ
1	บทนำ
	1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของการสร้างสรรค์
	1.2 วัตถุประสงค์ของการสร้างสรรค์
	1.3 คำถามการสร้างสรรค์
	1.4 นิยามศัพท์เฉพาะในการสร้างสรรค์
	1.5 ขอบเขตในการสร้างสรรค์
	1.6 ระเบียบวิธีการสร้างสรรค์
2	วรรณกรรมและงานสร้างสรรค์ที่เกี่ยวข้อง
	2.1 ข้อมูลเรื่องข้าว
	2.1.1 ชาวนาอีสานกับการปรับตัว
	2.1.2 ข้าวกับวัฒนธรรมไทย
	2.1.3 การส่งออกข้าวของไทย
	2.1.4 ขั้นตอนการทำนา
	2.1.5 ข้าวกับชาวพุทธ
	2.2 แนวคิดทางศิลปกรรม
	2.1.1 ศิลปะสื่อผสม
	2.1.2 ศิลปะมินิมอล
	2.1.3 ศิลปะการจัดวาง

สารบัญ (ต่อ)

2.3	ทฤษฎีองค์ประกอบศิลป์	34
2.4	องค์ประกอบศิลปะการจัดวาง	35
2.5	ผลงานสร้างสรรค์ที่เกี่ยวข้อง	35
2.5.1	ผลงานสร้างสรรค์ศิลปินต่างประเทศ	36
2.5.2	ผลงานสร้างสรรค์ศิลปินไทย	40
3	วิธีการดำเนินงานสร้างสรรค์	46
3.1	การวิเคราะห์ข้อมูล	46
3.2	การสร้างภาพร่าง	48
3.3	การออกแบบงานสร้างสรรค์ ข้าวของแผ่นดิน	49
3.4	กระบวนการงานสร้างสรรค์	54
4	การวิเคราะห์งานสร้างสรรค์	58
4.1	การวิเคราะห์ผลงานสร้างสรรค์โดยรวม	58
4.2	ผลงานสร้างสรรค์ข้าวของแผ่นดิน	64
5	สรุปผลการสร้างสรรค์	69
5.1	สรุปผล	69
5.2	อภิปรายผล	70
5.3	ข้อเสนอแนะ	72
บรรณานุกรม		73
ก	ประวัติย่อผู้สร้างสรรค์	76
ข	ภาพบรรยากาศการร่วมมือกันทำงานสร้างสรรค์	79

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	แสดงการเปรียบเทียบปริมาณส่งออกข้าวของประเทศผู้ส่งออกที่สำคัญ	13
2	แปลงนาบ้านสวายจิก จังหวัดบุรีรัมย์จากมุมบน (1)	31
3	แปลงนาบ้านสวายจิก จังหวัดบุรีรัมย์จากมุมบน (2)	31
4	Sea Change (2018)	36
5	Calibrated aperture image (2006)	37
6	First aperture image inside star chamber. (2006)	38
7	Star Chamber Drawing. (2006)	38
8	Star Chamber. (2006)	39
9	Unititled. (2536)	40
10	ระดับน้ำยกระดัดจิต. (2554)	41
11	ข้าวสายใยแห่งความผูกพัน หมายเลข 6. (2556)	42
12	ข้าวสายใยแห่งความผูกพัน. (2556)	43
13	อู่ข้าวอู่น้ำ 1. (2561)	44
14	อู่ข้าวอู่น้ำ 2. (2561)	45
15	อู่ข้าวอู่น้ำ 3. (2561)	45
16	รูปทรงเมล็ดข้าวบุรีรัมย์ 1	46
17	รูปทรงเมล็ดข้าวบุรีรัมย์ 2	47
18	รูปทรงเมล็ดข้าวเมื่อกองรวมกัน	47
19	รูปทรงเมล็ดข้าวกองใหญ่ในท่าข้าวบุรีรัมย์	48
20	เมล็ดข้าวที่วางเป็นพีระมิด	48
21	เมล็ดข้าวที่วางรวมกัน	49
22	โครงสร้างและรูปทรงเมล็ดข้าว (1)	49
23	โครงสร้างและรูปทรงเมล็ดข้าว (2)	50
24	รูปทรงเมล็ดข้าวและการเพิ่มสีเมล็ดข้าว (1)	50
25	รูปทรงเมล็ดข้าวและการเพิ่มสีเมล็ดข้าว (2)	51
26	รูปทรงเมล็ดข้าวและการเพิ่มสีเมล็ดข้าว (3)	51

สารบัญภาพ (ต่อ)

27	รูปทรงเมล็ดข้าวและการเพิ่มสีเมล็ดข้าว (4)	52
28	รูปทรงเมล็ดข้าวและการเพิ่มสีเมล็ดข้าว (5)	52
29	รูปทรงเมล็ดข้าวและการเพิ่มสีเมล็ดข้าว (6)	53
30	รูปทรงเมล็ดข้าวและการเพิ่มสีเมล็ดข้าว (7)	53
31	หลักเส้นเป็นโครงของเมล็ดข้าว	54
32	ตะแกรงลวดใช้หุ้มโครงหลักประกอบเป็นเมล็ดข้าว (1)	54
33	ตะแกรงลวดใช้หุ้มโครงหลักประกอบเป็นเมล็ดข้าว (2)	55
34	การผสมปูนผสมเกล็ดปลาเคลือบตะแกรงลวดโดยช่างชาวบ้าน	55
35	ปูนฉาบทับตะแกรงลวดหุ้มให้เป็นเมล็ดข้าว	56
36	เมล็ดข้าวที่ฉาบปูนรอให้แห้ง	56
37	เมล็ดข้าวที่ฉาบปูนรอให้แห้ง (1)	57
38	เมล็ดข้าวที่ฉาบปูนรอให้แห้ง (2)	57
39	รูปทรง (Form)	59
40	สี (Colour) ของเมล็ดข้าวตามวัสดุที่ใช้	60
41	พื้นผิว (Textures) ของเมล็ดข้าวตามวัสดุที่ใช้	61
42	น้ำหนัก (Volume) 1	62
43	น้ำหนัก (Volume) 2	62
44	พื้นที่ว่าง (Space) 1	63
45	พื้นที่ว่าง (Space) 2	63
46	ข้าวของแผ่นดิน 1	64
47	ข้าวของแผ่นดิน 2	65
48	ข้าวของแผ่นดิน 3	66
49	ข้าวของแผ่นดิน 4	67
50	ข้าวของแผ่นดิน 5	68

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของการสร้างสรรค์

ในประเทศไทยมีผลการศึกษาพบหลักฐานจากรอยแกลบในอิฐ เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ และหลักฐานข้อมูลของเมล็ดข้าวที่ถ้ำปุงฮุง สะท้อนให้เราได้เห็นว่าคนไทยมีการบริโภคข้าวมานานแล้ว ในระยะแรกจะเป็นการบริโภคข้าวเหนียวทั้งเมล็ดใหญ่และเมล็ดป้อม ส่วนข้าวเจ้ามีการบริโภคน้อย อิทธิพลจากเขมรที่แพร่เข้ามาสู่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 ทำให้มีการบริโภคข้าวเจ้า เมล็ดเรียวยากขึ้นในบริเวณภาคกลางและแพร่กระจายออกไปทำให้มีการค้นพบพันธุ์ข้าวอย่าง หลากหลายได้แก่ ข้าวเมล็ดป้อมเมล็ดใหญ่และเมล็ดเรียวยาวในหลายพื้นที่ ปัจจุบันคนไทยทุกคนก็ยังบริโภค ข้าวทั้งข้าวเหนียวและข้าวเจ้าเป็นอาหารหลักของไทย

ข้าวเป็นอาหารหลักที่สำคัญของคนไทย รวมทั้งเป็นสินค้าเกษตรที่ส่งออกของประเทศ เป็นพืชดั้งเดิมที่ปลูกกันมานานหลายศตวรรษเป็นวิถีชีวิตไทย มีส่วนสำคัญในการกำหนดพฤติกรรม ของมนุษย์ โดยเฉพาะชาวเอเชียอาคเนย์ การบริโภคข้าวเป็นอาหารหลักสะท้อนลักษณะต่าง ๆ ทาง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างกัน นอกจากจะขึ้นอยู่กับปัจจัย ทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังเป็นปัจจัยกำหนดการประกอบอาชีพหลัก ของท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วย เพราะลักษณะการประกอบอาชีพหลักจะสะท้อนวัฒนธรรม ทุก ๆ ด้านของ สังคมนั้นการจะเข้าใจวัฒนธรรมของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือสังคมใดนั้นก็ศึกษาได้จากลักษณะการ ประกอบอาชีพหลักของชนส่วนใหญ่ในสังคมนั้น ๆ จากหลักฐานโบราณคดีพบว่าคนไทยปลูกข้าวมาไม่ น้อยกว่า 5,500 ปีมาแล้ว การที่คนไทยและคนส่วนใหญ่ของทวีปเอเชียได้บริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก และมีชีวิตผูกพันกับข้าวอย่างใกล้ชิดทั้งการเพาะปลูกและการดูแลรักษา การเก็บเกี่ยว การบริโภค ทำให้ ข้าวเป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมและเป็นพื้นฐานรองรับวิวัฒนาการต่างๆ มาสู่ปัจจุบัน ในสังคมไทย กระบวนการทำนา การเกี่ยวข้าว ส่งผลให้ได้เกิดความเชื่อ ค่านิยม พิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อบวงสรวง บูชา อ่อนนวยนเทพเจ้าเกี่ยวกับพืชพรรณธัญญาหารและดิน น้ำ ลม ไฟ ตลอดถึงธรรมชาติอื่น ๆ เป็นหลัก ปฏิบัติที่เชื่อว่าจะก่อให้เกิดอาหารอุดมสมบูรณ์ ข้าวเป็นพืชที่สำคัญที่สุดของประเทศไทยมาตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบันระดับครอบครัวคนไทยส่วนใหญ่อาศัยรายได้จากข้าวมาเป็นค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในครัวเรือน

ครอบครัวยุคใหม่ได้เข้ามา มาก ถือว่ามีฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคงระดับประเทศ รัฐอาศัยรายได้หลักจากข้าวมาใช้จ่ายในการพัฒนาประเทศด้านต่าง ๆ ซึ่งบางครั้งก็ใช้ข้าวแลกกับสินค้าอื่น ๆ โดยตรงจากประเทศอื่น สังคมไทยตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้าวและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับข้าว เช่น ในอดีตการกำหนดโครงสร้างและหน้าที่เกี่ยวกับการปกครองต้องอาศัยเรื่องราวของข้าวและนาเป็นเกณฑ์ ปัจจุบันแม้ว่าลักษณะดังกล่าวจะเปลี่ยนแปลงไปแล้ว แต่ข้าวก็ยังคงมีความสำคัญ ยิ่งทางการเมืองการปกครองจะเห็นได้ว่าข้าวได้

กลายเป็นพืชเงื่อนไขทางการเมืองที่เป็นดัชนีวัดความมั่นคงของรัฐบาลได้เป็นอย่างดี ข้าวเป็นบ่อเกิดและเป็นเสาควัฒนธรรมให้เกิดขึ้น ตั้งอยู่และวิวัฒนาการสืบมา ปัจจุบันสามารถกล่าวได้ว่า เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำนาเป็นเรื่องราวที่ผูกพันกับวิถีชีวิตคนไทยมานานกว่าเรื่องราวด้านอื่น ๆ จนกลายเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างสรรค์แบบแผนพฤติกรรมต่าง ๆ ของคนไทย

“ข้าวเป็นวัฒนธรรม” เมื่อ พ.ศ. 2503 ในหลวงรัชกาลที่ 9 หรือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชบรมนาถบพิตร ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ฟื้นฟูพระราชพิธีมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญเพื่อความเป็นสิริมงคลและบำรุงขวัญเกษตรกร รวมทั้งทำให้ชาวต่างประเทศได้เห็นวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของคนไทยด้วย ในสังคมไทยมีความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณและเทพผู้คุ้มครองนาข้าว คือ พระแม่โพสพ จึงเป็นที่มาของพิธีกรรม เช่น การทำขวัญข้าว การสู่ขวัญยัง และมีประเพณีต่าง ๆ เช่น พิธีแห่นางแมว พิธีแห่บังไฟ และเลี้ยงผีฝ่ายวัฒนธรรมข้าวในทางพระพุทธศาสนาและสังคมไทยมีความสัมพันธ์ และเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวพุทธในสังคมไทยมาตั้งแต่โบราณกาล การปลูกข้าวเป็นวิถีการดำรงชีพตลอด มาจนถึงปัจจุบัน มีการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับข้าว เพราะคนไทยเชื่อว่าข้าวเป็นสิ่งที่มีความบุญคุณ มีจิตวิญญาณ ดังนั้น พิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับข้าวมักจะมีลักษณะร่วมกันระหว่างความเชื่อทางศาสนา แตกต่างกันไปแต่ความเชื่อและความเหมาะสมของสภาพความเป็นอยู่ แต่จะมีวัตถุประสงค์อย่างเดียวกัน คือ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว เพื่อต้องการให้ข้าวอุดมสมบูรณ์ จนถึงการเก็บเกี่ยว เพื่อต้องการให้ได้ผลผลิตที่ดีนั่นเอง (ศิริวรรณ สุทธิรัตน์, 2561: 116)

บุรีรัมย์ตั้งอยู่ในพื้นที่ภูเขาไฟมาก่อน เมื่อลาวาหลอมละลายจึงเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ โดยธรรมชาติ มีแร่ธาตุที่สำคัญที่พืชต้องการเป็นจำนวนมาก ประกอบกับพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์มีแหล่งน้ำกระจายอยู่ทั่วไป ที่สำคัญได้แก่ แม่น้ำมูล แม่น้ำชี ชาวบุรีรัมย์ประกอบอาชีพทำนาแหล่งอยู่ข้าวอุ่นน้ำที่สำคัญ ได้แก่ อำเภอเมืองบุรีรัมย์ ประโคนชัย พุทไธสง คูเมือง นางรอง บ้านสวายจิกเป็นพื้นที่ทำนาที่สำคัญของชาวบุรีรัมย์สามารถผลิตบริโภคและส่งขายพันธุ์ข้าวที่ได้รับความนิยม ได้แก่ พันธุ์ข้าวหอมมะลิ และพันธุ์ปิ่นแก้ว ด้วยเหตุผลข้างต้น ผู้สร้างสรรค์จึงได้พัฒนาผลงานชุด ข้าวของแผ่นดิน ขึ้นเพื่อเป็นการ

สะท้อนอาชีพหลักที่หล่อเลี้ยงชีวิตคนไทย และเป็นงานสร้างสรรค์ที่เกิดจากความร่วมมือของสถาบันการศึกษา ครูศิลปะ ช่าง และชาวนา งานสร้างสรรค์นี้เป็นสัญลักษณ์เพื่อสื่อให้ความหมายที่บอกเรื่องราวของชาวนา เรื่องราวของชีวิตในสังคม และให้ผู้ชมมีส่วนร่วมในงานสร้างสรรค์ด้วย เป็นการผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาของคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่เพื่อให้ภาพของชาวนา ผลผลิตของชาวนาได้เผยแพร่ไปอย่างกว้างขวางต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการสร้างสรรค์

1.2.1 เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นที่ทำนา การทำนาและผลผลิตของชาวนาไทย

1.2.2 เพื่อสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรมเมล็ดข้าวเทคนิคสื่อผสมในรูปแบบการจัดวางบนพื้นที่ทำนา ตำบลสวายจิก จังหวัดบุรีรัมย์

1.2.3 เพื่อสะท้อนสภาพการทำนาชาวนาไทย และผลผลิตของชาวนาไทยซึ่งมีความสำคัญต่อการดำรงชีพของคนไทยและคนทั่วโลกด้วยวิธีการทางศิลปะ

1.3 คำถามการสร้างสรรค์

การสร้างสรรค์ผลงานบนพื้นที่ทำนาอย่างไรทำให้เกิดความตระหนักถึงคุณค่าของชาวนาไทย

1.4 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการสร้างสรรค์

1.4.1 ข้าว หมายถึง ผลผลิตของชาวนาเป็นพืชที่ใช้เมล็ดเป็นอาหาร มีหลายชนิด เช่น ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว คนทั้งโลกบริโภคข้าวเป็นอาหาร

1.4.2 แผ่นดิน หมายถึง สถานที่ทั่วโลกที่มีคนบริโภคข้าวเป็นอาหาร

1.4.3 ข้าวของแผ่นดิน หมายถึง ข้าวเป็นผลผลิตของชาวนา ชาวนาไทยมีความสำคัญต่อคนทั้งโลก เพราะข้าวของชาวนาไทยเป็นแหล่งอาหารเพื่อเลี้ยงชีพแก่คนทั่วโลก

1.4.4 สื่อผสม หมายถึง เทคนิคใช้ในงานสร้างสรรค์ ได้แก่ เหล็ก ปูน ลวด แกลบ ดินเหนียว และกระบวนการทางศิลปะ ได้แก่ ร่าง วาดเส้น การออกแบบ ประติมากรรม และภาพถ่าย

1.4.5 ศิลปะการจัดวาง หมายถึง การนำผลงานสร้างสรรค์จัดแสดงในสถานที่ตามแนวความคิด ได้แก่ พื้นที่ทำนา บ้านสวายจิก อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ผลงานแปรเปลี่ยนขนาดตามความเหมาะสมกับพื้นที่ที่จัดแสดงงาน

1.5 ขอบเขตของการสร้างสรรค์

งานสร้างสรรค์นี้เป็นความร่วมมือระหว่าง สถานศึกษาศิลปะ ครูศิลปะ นักศึกษา และชุมชน เพื่อสร้างสรรค์งานจากศิลปวัฒนธรรมไทย ชุด ข้าวของแผ่นดิน ที่ใช้วัสดุ ประกอบด้วย เหล็ก ปูน ลวด ดินเหนียว ใช้สัญลักษณ์แทนเมล็ดข้าว ขนาด 1.20x30x30 เมตร จำนวน 1 ชุด จัดวางบนพื้นที่บนนาข้าว หลังฤดูการเก็บเกี่ยว และจัดแสดงในพื้นที่นา บ้านสวายจิก อำเภอบึงสามพัน จังหวัดบุรีรัมย์

1.5.1 ขอบเขตเนื้อหา ข้อมูลจากวรรณกรรมและเอกสาร บทความ สื่ออินเทอร์เน็ตเกี่ยวกับข้าวหรือผลผลิตของชาวนา ข้อมูลเกี่ยวกับศิลปะวิธีการสื่อผสมในกระบวนการศิลปะจัดวาง ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการทำนา จังหวัดบุรีรัมย์

1.5.2 ขอบเขตพื้นที่ พื้นที่ทำงาน บ้านสวายจิก จังหวัดบุรีรัมย์

1.6 ระเบียบวิธีการสร้างสรรค์

1.6.1 ศึกษาข้อมูลเอกสาร ศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับชาวนา พื้นที่การทำนาจังหวัดบุรีรัมย์ และข้อมูลชาวนาไทยในปัจจุบัน

1.6.2 ศึกษาข้อมูลศิลปะเทคนิคสื่อผสม ในกระบวนการศิลปะจัดวางและแนวคิดศิลปิน

1.6.3 ดำเนินการร่างภาพเพื่อสร้างสรรค์ผลงาน

1.6.4 จัดเตรียมวัสดุประกอบผลงานสร้างสรรค์จากท้องถิ่นได้แก่เหล็ก ปูน ลวด แกลบ ดินเหนียว

1.6.5 ร่วมมือกันระหว่างผู้สร้างสรรค์ นักศึกษา ช่าง ศิลปิน และชาวนาเพื่อสร้างสรรค์ผลงานศิลปะจัดวาง ประติมากรรม “ข้าว” ของแผ่นดิน ขนาด 1.20x30x30 เมตร

1.6.6 จัดแสดงผลงานบนพื้นที่นาข้าว บ้านสวายจิก อำเภอบึงสามพัน จังหวัดบุรีรัมย์

1.6.7 จัดทำเล่มผลงานสร้างสรรค์ฉบับสมบูรณ์

1.6.8 จัดทำบทความเพื่อเผยแพร่วารสารวิชาการ

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.7.1 ได้ข้อมูลพื้นที่ทำนา การทำนาและผลผลิตของชาวนาไทยในอดีตและปัจจุบัน

1.7.2 ได้ผลงานสร้างสรรค์ประติมากรรมเมล็ดข้าว ชุด ข้าวของแผ่นดิน เทคนิคสื่อผสมในรูปแบบศิลปะการจัดวางบนพื้นที่ทำนา ตำบลสวายจิก จังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน 1 ชุด

1.7.3 เป็นศิลปกรรมรูปแบบหลังสมัยใหม่ที่สะท้อนสภาพชาวนา สถานศึกษา ชุมชน สังคมเห็นคุณค่าการทำนาของชาวนาไทย

บทที่ 2

วรรณกรรมและงานสร้างสรรค์ที่เกี่ยวข้อง

งานสร้างสรรค์ ข้าวของแผ่นดิน ผู้สร้างสรรค์ดำเนินการโดยเกิดแรงบันดาลใจจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยเกี่ยวกับชาวนา ความเปลี่ยนแปลงอาชีพของคนไทยที่เลือนหายจากเกษตรกรไปสู่อาชีพใหม่ในเมืองหลวง ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชาวนาที่บุคคลอาชีพต่าง ๆ จากสังคมโลกอาจสัมผัสยาก เพื่อสร้างสรรค์ผลงานให้เกิดความระลึกต่อบรรพชนที่ทุกคนในสังคมไทยย่อมตระหนักเป็นอย่างดีว่า ชาวนาเป็นผู้มีพระคุณอย่างไม่อาจจำกัดความเป็นมาตรวัดได้ งานสร้างสรรค์สะท้อนจากความตระหนักสำนึกของผู้สร้างสรรค์ว่าชาวนาเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ไม่เพียงแค่ปลูกข้าวเพื่อเฉพาะคนในชาติเท่านั้น แต่ผู้คนทุกทั่วทิศในโลกต่างบริโภคข้าวเพื่อหล่อเลี้ยงชีพทั้งสิ้น ผู้สร้างสรรค์ได้แนวความคิดงานศิลปกรรมและข้อมูลข้าวเป็นงานสร้างสรรค์ ข้าวของแผ่นดิน ดังนี้

- 2.1 ข้อมูลเรื่องข้าว
- 2.2 แนวคิดศิลปกรรม
- 2.3 ทฤษฎีองค์ประกอบศิลป์
- 2.4 องค์ประกอบศิลปะการจัดวาง
- 2.5 ผลงานสร้างสรรค์ที่เกี่ยวข้อง

2.1 ข้อมูลเรื่องข้าว

"ข้าว" เป็นอาหารหลักของคนไทยมาช้านานแล้ว เชื่อกันว่าเริ่มปลูกทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ภาคอีสาน) โดยประเทศไทยเป็นแห่งแรกในเอเชียตะวันออก และไม่ได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด เห็นได้จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ตำบลบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี ซึ่งพบซากของเมล็ดข้าวไรย์อยู่รอบๆ โครงกระดูกที่มีอายุราว 5,600 ปี นอกจากนี้ยังพบเมล็ดข้าวที่ล้ำปungสูง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่แสดงให้เห็นว่ามีการปลูกข้าวบริเวณนี้มานานกว่า 5,400 ปีมาแล้วสยามประเทศของเราอยู่กินด้วยการเกษตรเป็นหลัก ไม่ว่าจะทำนา ทำไร่ ทำสวน ล้วนต้องการน้ำเป็นปัจจัยสำคัญ ตั้งแต่อดีตกาล เราพึ่งฟ้าฝนมาตลอด ซึ่งก็เอาแน่เอานอนไม่ได้ พระมหากษัตริย์ในฐานะเกษตรบดี ทรงตระหนักในอุปสรรคอันเนื่องมาจากความผันผวนของธรรมชาติ จึงโปรดให้มีงานพระราชพิธีสร้างขวัญและกำลังใจให้บรรดาชาวนาชาวไร่ หลายพิธีด้วยกัน แต่ที่ยังคงเห็นกันอยู่จนปัจจุบัน คงมีเพียง พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ซึ่งแต่เดิมเรียกว่า พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ กระทำในเดือนหกของทุกปี โดยพราหมณ์เพื่อทำพิธีแรกไถ ก่อนที่ชาวนาจะทำพิธีแรกนาในที่นาของตนเอง พิธีการนี้มีมาแต่สมัยสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์ โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเพิ่มพระราชพิธีพืชมงคล

มงคล ซึ่งเป็นพิธีทางพุทธ และกระทำก่อนพิธีแรกนาขวัญ ศาสตราจารย์ ชิน อยู่ดี สรุปการทํานาในประเทศไทยตั้งแต่สมัยทวาราวดีจนถึงสมัยอยุธยาไว้ ดังนี้

สมัยทวาราวดี (พุทธศตวรรษที่ 11-16) มีการปลูกข้าวเหนียวเมล็ดป้อมและเมล็ดใหญ่

สมัยศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ 13-18) ภาคใต้มีการปลูกข้าวเหนียวเมล็ดป้อมและข้าวเจ้า

สมัยลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ 16-19) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการปลูกข้าว เหนียวเมล็ดป้อม และเมล็ดใหญ่กับข้าวเจ้า ซึ่งภาคกลางนิยมปลูกข้าวเหนียวเมล็ดป้อมมาก และปลูก ข้าวเจ้ามากขึ้น

สมัยเชียงแสน (พุทธศตวรรษที่ 17-25) ปลูกข้าวเหนียวเมล็ดป้อมและเมล็ดยาว กับข้าวเจ้า ซึ่งมีจำนวนน้อยกว่าข้าวเหนียว

สมัยสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ 19-20) นิยมปลูกข้าวเหนียวเมล็ดป้อมมาก ข้าว เหนียวเมล็ดยาว มีบ้าง เริ่มปลูกข้าวเจ้ามากขึ้น

สมัยอยุธยา (พ.ศ. 1893-2310) ตอนต้นปลูกข้าวเหนียวเมล็ดป้อมมาก ข้าว เหนียวเมล็ดยาวมี บ้าง เริ่มปลูกข้าวเจ้ามากขึ้น

ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20-23 ปลูกข้าวเหนียวเมล็ดป้อมบ้าง ข้าวเหนียวเมล็ดยาว เริ่มสูญเสีย พันธุ์ แต่ข้าวเจ้านิยมปลูกมากขึ้นหลายเท่า

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ไทยส่งข้าวเป็นสินค้าออกที่สำคัญที่สุดของประเทศหลัง สนธิสัญญา เบาริง เมื่อชาวนาผลิตข้าวเพื่อการค้า พอมาถึงสมัยรัชกาลที่ 7 ประเทศไทยส่งข้าวเป็น สินค้าออกเป็น อันดับสามของโลก ข้าวที่ปลูกในสมัยนั้นเป็นข้าวไร่ ข้าวนาสวนและข้าวนาเมือง ข้าวนา สวนปลูกด้วยวิธี ดำ ส่วนข้าวนาเมืองใช้วิธีหว่าน

2.1.1 ชาวนาอีสานกับการปรับตัว

ชาวนาอีสานกับการปรับตัวทางเศรษฐกิจ ผลการศึกษาปัญหาชาวนาอีสาน ประกอบด้วย จังหวัดบุรีรัมย์ อุบลราชธานี ยโสธร สุรินทร์ นครราชสีมา และขอนแก่น ตั้งแต่ปี 2532 ถึง ปัจจุบันนี้ ปัญหาที่กำลังประสบอยู่นั้นได้แก่ หนี้สิน ความอดอยาก โรคภัย ไข้เจ็บ ตลอดจนการสูญเสีย ความเชื่อมั่นในตนเองและในเจ้าหน้าที่ของรัฐมานานหลายทศวรรษแล้วสิ่งที่ชาวนายังหลงเหลือความ ศรัทธาอยู่นั้นคือวัฒนธรรมพื้นบ้าน ซึ่งได้แก่ ระบบครอบครัว เครือญาติ ขนบธรรมเนียมประเพณี และ ความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จากผลการทำงานตรากตรำและความขมขื่นหัวต่อที่สำคัญ คือ การหัน หลังให้กับการพัฒนาแบบสมัยใหม่ และหันมาพึ่งพาตนเองในระบบแบบเศรษฐกิจยังชีพ โดยมีวัฒนธรรม พื้นบ้านเป็นรากฐานสำคัญ

เอกวิทย์ ณ ถลาง, (2533). มีผลการศึกษาถึงการแก้ไขปัญหาของชาวนาต่อการดำรงอยู่ของคนในชุมชนจากความศรัทธา ความเคารพวัฒนธรรมพื้นถิ่นโดยมีผู้นำ ได้แก่

1. หลวงพ่อนาน วัดสามัคคี บ้านท่าแสง จังหวัดสุรินทร์ มีหลักการในการร่วมกับชาวบ้านโดยยึดหลักสัมมาทิฐิของชาวบ้าน ที่มีความศรัทธาและเคารพหลวงพ่ โดยการขุดสระน้ำไว้จำนวนมากเพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ในไร่นา มีผลทำให้สามารถสร้างผลผลิต ผัก ผลไม้ พืชล้มลุกบริโภคกันในหมู่บ้าน การที่ฝนแล้งติดต่อกัน 7 ปี ชาวนาจึงได้ผลผลิตข้าวต่ำ หนี้สินรุงรัง หลวงพ่อนานจึงคิดโครงการธนาคารข้าว เพื่อช่วยเหลือชาวนา ใช้เวลา 5 ปี ช่วยชาวนาปลดเปลื้องหนี้สินได้ทั้งหมด และผลผลิตข้าวก็มีปริมาณเพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี โดยจัดตั้งสหกรณ์ในชุมชน ชื้อขายในราคาใกล้เคียงยี่ห้อหมู่บ้านจึงมีสินค้าไว้จำหน่ายแก่ผู้มาเยือนและได้รับการสนใจในการแก้ไขปัญหาความยากจนของชาวนาของหลวงพ่อนานเป็นอย่างมาก

2. การทำนาไร่สวนผสม ผู้นำโดยมหายู่ สุนทรชัย เคยบวชเรียนที่กรุงเทพมหานคร ด้วยฐานะทางบ้านขัดสนจึงบิบบังคับให้ต้องลาสิกขาแล้วกลับไปเป็นชาวนาในภาคอีสาน เมื่อกลับไปทำนาจึงเริ่มเห็นปัญหาความขัดสนกล่าวคือ พ่อค้าควบคุมผลผลิตทางเกษตรกรเกินไปจนไม่อาจลืมหามาปากได้ มีหนี้สินพันกันไม่จบสิ้น ดังนั้นจึงเริ่มการปลูกข้าวแล้วเริ่มนำพืชอื่น ๆ ลงไปปลูกเพื่อไว้บริโภคในครัวเรือน พร้อมกับเลี้ยงหมู ไก่ เป็ด ปลา ด้วยทำให้มีผลผลิตเกินความต้องการจึงตัดสินใจขาย ทำให้เกิดรายได้มหาศาลอย่างน่าทึ่ง แนวความคิดนี้คือการปลูกข้าวไร่นาสวนผสมจึงได้มีการถ่ายทอดต่อ ๆ กันในระบบชาวนาในสังคมไทย การทำไร่นาสวนผสมจึงมีความสอดคล้องกับเกษตรแบบผสมผสาน หมายถึงการใช้ของเสียจากการผลิตประเภทหนึ่งเพื่อการผลิตอีกประเภทหนึ่ง (Phongphit and Bennoun, 1988: 49)

3. ทำนบกั้นน้ำโดยลุงชาลี มาระแสง ในจังหวัดอุบลราชธานี ชาวนากุดขุย อำเภอกุดหว้าน ประสบปัญหาแห้งแล้งขาดน้ำทำเกษตรกรรม นาและผลผลิตอื่น ๆ แล้งมาก ลุงชาลีเคยเป็นช่างก่อสร้างการชลประทานกลับไปประกอบอาชีพที่บ้านอุบลราชธานีจึงแก้ปัญหาน้ำแล้งด้วยการสร้างคันดินกั้นน้ำ โดยใช้เวลานานถึง 18 ปี ด้วยความเชื่อว่านาที่เลี้ยงจะสามารถเป็นบ่อปลา นาข้าวและสวนผลไม้ได้ แนวคิดคือ ต้องแก้ปัญหาน้ำ ต้องพึ่งตนเอง และต้องมีการฝึกฝนให้เกิดสมาธิมีวินัยมุ่งมั่นพากเพียร คันดินได้ประสบความสำเร็จเมื่อฝนตก กลายเป็นพื้นที่เก็บน้ำพอไว้ใช้สำหรับทำการเกษตรทำให้ลุงชาลีมีผลผลิตสูงและเกิดรายได้เลี้ยงชีพได้ดีมาก จึงเป็นต้นแบบผลักดันชุมชนให้ชาวนาทำทำนบกั้นน้ำเพื่อแก้ไขปัญหาในหมู่บ้าน

4. ผู้ใหญ่ผาย สร้อยสระกลาง กับความหวังของบ้านสระคูณ เนื่องจากบ้านสระคูณ อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ตกเป็นเป้าหมายในการพัฒนาโครงการต่าง ๆ ของภาครัฐ หรือหลาย ๆ องค์กรจนชาวบ้านเกิดความสับสนเนื่องจากเกิดความสูญเสียความมั่นใจเป็นอย่างมากทำให้

ชาวบ้านรู้สึกได้ถึง การขาดและการถูกเปลี่ยนแปลงจากเก่าเป็นใหม่ ทำลายความผูกพันที่สืบทอดมาของ บรรพบุรุษ แต่ผลการพัฒนาดูเหมือนว่ายิ่งพัฒนายิ่งด้วยพัฒนา ยิ่งเรียนยิ่งโง่ ยิ่งทำงานยิ่งจน ยิ่งรักษา ก็ยิ่งเจ็บ เมื่อเจอปัญหาหนุ่มสาวจึงหันหน้าอพยพอยู่เมืองหลวงหางานทำไปต่างประเทศบ้าง ชาวบ้าน ที่เหลือก็หันมาเล่นการพนันกินเหล้าเสเพล และอบายมุขอื่น ๆ ชาวบ้านรับกับปัญหาเหล่านี้ด้วยความ ทุกข์ระทม การแก้ปัญหของผู้ใหญ่ฝ่าย คือ ปัญหาเรื่องแหล่งน้ำ โดยเริ่มจากการช่วยกันของชาวบ้าน เพื่อขุดสระน้ำทั้งของหมู่บ้านและของครอบครัว ทำการทำงานร่วมกัน ส่งผลให้มีน้ำปลูกพืชได้ปีละหลาย ครั้ง มีการทอดผ้า มีธนาคารข้าว การเข้ามาแทรกแซงขององค์กรต่าง ๆ ทำให้มีการตั้งโต๊ะชักถามอย่าง ตรงไปตรงมาถึงผลประโยชน์จากการดำเนินงานของภายในโดยไม่ให้องค์กรหรือบุคคลภายนอกเข้า แหกแซง ทำให้ชุมชนได้รับการพัฒนา แก้ไขปัญหาการขาดน้ำในชุมชน และเพิ่มผลผลิตการปลูกข้าว ได้ผลดี

5. พ่อจารย์ทองดี นันทะ ผู้ใหญ่บ้านแห่งบ้านตลาด อำเภอบางน้อย จังหวัดขอนแก่น ได้ ประสบปัญหา คือ การหนี้สินและการผลิตข้าวที่ไม่ได้ผลต่อการดำรงชีพ ส่วนพ่อค้าคนกลางกลับมีรายได้ และฐานะร่ำรวยขึ้น และปัญหาใหญ่คือ แหล่งธรรมชาติถูกทำลายกับระบบนิเวศวิทยาในท้องถิ่น เปลี่ยนไปฝนแล้งมาก ผู้คนอดอยาก ความเจ็บป่วยของชาวบ้านมีจำนวนเพิ่มขึ้น ทั้งหนี้สินและ ความสัมพันธ์ดั้งเดิมในชุมชนลดลง ทำให้พ่อจารย์คิดแสวงหาคำสอนของบรรพบุรุษ จึงตัดสินใจลงมือ ปฏิวัติ ไร่ นา ของตนโดยยึดหลักพึ่งตนเอง ได้แก่ เติดน้อยได้หลาย เติดหลายได้น้อย ทำตามทุนที่มีโดย ไม่ก่อหนี้เพิ่มและรอผลผลิตให้สมบูรณ์จึงเก็บเกี่ยวไว้กินไว้ใช้อย่างเพียงพอ ที่เหลือจึงค่อยขาย ไม่มุ่งผลิต เพื่อเอาปริมาณมากและกู้หนี้ยืมสินเพื่อลงทุนให้ได้สูงๆ เร่งผลผลิตเพื่อการขายเหมือนสภาพที่ทำให้เกิด ปัญหาทำทุกอย่างด้วยมือของตนเองและครอบครัว ในไร่นาเน้นการปลูกพืชผักพื้นบ้านไว้สำหรับปรุง อาหาร เลี้ยงสัตว์ที่สามารถช่วยเหลือตัวเองด้านอาหารได้ หรือเป็นสัตว์ที่กินเศษอาหารจากสัตว์อื่นหรือ พืชผักในสวนได้ ไม่ใช้สารเคมีทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยหรือยาฆ่าแมลง หันกลับมาสู่วิถีการแบบเดิม และ ดำข้าวกินเป็นประจำเพื่อเอารำมาเลี้ยงสัตว์

การทำนาของชาวนาไทยในปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงของการทำนาและชาวนาใน ประเทศไทยเป็นไปอย่างสอดคล้องกับทิศทางการเปลี่ยนของการเกษตรและชนบทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะในแง่ที่ว่ากิจกรรมในภาคเกษตรมีบทบาท น้อยลงทุกขณะ เราสามารถมองเห็นทิศ ทางการเปลี่ยนแปลงนี้ได้จากการทิ้งผืนนาให้กลายเป็นนาร้าง และจากที่การทำนาไม่สามารถเป็นเพียง แหล่งรายได้เดียวของครัวเรือนได้อีกต่อไป แม้จะเป็นการทำนาแบบเข้มข้น และผู้ผลิตคาดหวังรายได้ แบบเป็น กอบเป็นกำจากการทำนาก็ตาม อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนพื้นที่นา มาใช้ปลูกพืชพาณิชย์ชนิดอื่นก็ คือความพยายามดิ้นรนของผู้คนที่ยังคงต้องการรายได้ที่เป็นกอบเป็นกำ จากภาคเกษตรสิ่งที่เกิดขึ้นกับ การทำนาและชาวนาทุกวันนี้ดูจะห่างไกลจากภาพในเชิงอุดมคติที่พึงปรารถนาในมุมมองของเอ็นจีโอ ประชาสังคม และหน่วยงานรัฐที่เน้นระบบการผลิตแบบพึ่งตนเอง ยกเว้น ชาวนาสวนน้อยที่ทำนา

อินทรีย์ในหัวข้อนี้นี้จะได้อภิปรายถึงสภาพการณ์ของการทำนาและชาวนาในปัจจุบันเพื่อชี้ให้เห็นถึงเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ที่มีความซับซ้อนเกินกว่าที่จะเอามาตรวัดตามแบบอุดมคติมาใช้และเกินกว่าที่โยนความผิดพลาดต่างๆ มาไว้ที่ตัวชาวนา รวมทั้งจะได้ชี้ให้เห็นว่าแม้แต่การทำนาอินทรีย์ที่เป็นสิ่งพึงปรารถนาก็อาจไม่ได้เหมาะสมกับชาวนาทั้งหมดและในบางกรณีก็อาจไม่ได้นำไปสู่ชีวิตที่ดีขึ้นของชาวนา

มุมมองของนักเศรษฐศาสตร์เสรีนิยม แม้ชาวนาไทยจะมีศักยภาพและ ความสามารถในการทำนาให้ได้ผลผลิตสูง แต่การดำรงอยู่ของชาวนาก็คือปัญหา โดยเฉพาะในแง่ที่ว่า ชาวนาคือฐานเสียงสำคัญทางการเมืองที่รัฐบาลและพรรคการเมืองต้องมีนโยบายเฉพาะในการช่วยเหลือ เพื่อการยกระดับราคาผลผลิต อันเป็นภาระทางการคลังที่หนักอึ้งของประเทศ การดำรงอยู่ของชาวนายัง เป็นปัญหามากขึ้นท่ามกลางนโยบายการรับจำนำข้าวทุกเมล็ดของรัฐบาลยิ่งลักษณ์ที่เริ่มต้นมาตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2554 ที่รัฐบาลรับซื้อข้าวทั้งหมดจากชาวนาในราคาที่สูงกว่าราคาตลาดมาก ท่ามกลาง ตัวเลขการขาดทุนมหาศาลของโครงการ รวมทั้งปัญหาความโปร่งใสและการทุจริตคอร์รัปชัน มีการคำนวณ ว่า ณ สิ้นเดือนมกราคม 2556 ชาวนาได้รับผลประโยชน์เพียงแค่ราว 60-70% ของการขาดทุนหรือราว 86,000 ล้านบาทเท่านั้น อันนำมาสู่คำถามที่ว่าหากเอาเงินจำนวนนี้ไปช่วยชาวนาโดยตรงจะดีกว่าไหม อย่างไรก็ดี

คำถามหลักจริง ๆ ในใจของนักเศรษฐศาสตร์เสรีนิยมเหล่านี้ก็คือ เราจะต้องช่วยชาวนาไปอีกนานแค่ไหน ไม่ว่าจะเป็นการช่วย/อุ้มผ่านโครงการประกันรายได้ โครงการรับจำนำข้าว หรือแม้แต่การ เอาเงินไปแจกแก่ชาวนาโดยตรง (ชลิดา ปิ่นทวงศ์, 2560)

2.1.2 ข้าวกับวัฒนธรรมไทย

คนไทยรับประทานข้าวเป็นอาหารหลัก การปลูกข้าวจึงเป็นอาชีพของคนไทยมาอย่างช้านานตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ การเก็บรักษาข้าวไว้ในยุ้งสำหรับดำรงชีพของคนไทยและยุคสมัยก็ทำให้ข้าวเปลี่ยนเป้าหมายเป็นการค้าขายมากขึ้น จนปัจจุบันเราอยู่ในยุคที่มีการทำนาหลายครั้งได้ในรอบปี ทำให้ชาวนาสวนใหญ่มุ่งทำนาเพื่อขายข้าวเป็นหลัก โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่มากขึ้น เช่น รถแทรกเตอร์ ปุ๋ยเคมี เพื่อให้ได้ผลผลิตเร็วที่สุด และมากที่สุด โดยไม่ได้คำนึงถึงระบบนิเวศและจารีตประเพณีที่สืบทอดกันมา ย้อนกลับไปถึงการทำนา หรือการปลูกข้าว ซึ่งเป็นวัฒนธรรมไทยที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ และการทำนาก็ต้องพึ่งพาธรรมชาติ คนในเกษตรสังคมจึงให้ความสำคัญและเคารพธรรมชาติ ทำให้มีพิธีกรรมและความเชื่อมากมาย ทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิตข้าว มีทั้งพิธีกรรมส่วนครอบครัว ส่วนชุมชน ส่วนชุมชนที่พระมหากษัตริย์และราชการจัดขึ้น เป็นการปลูกฝังพฤติกรรมทางจริยธรรม ผูกจิตวิญญาณของคนไทยไว้กับข้าวจนเกิดเป็นวัฒนธรรม ไทยบริโภครูปข้าวอย่างมีระเบียบวิธี และมีลักษณะเฉพาะ เช่น กระบวนการแปรรูปข้าวเพื่อการบริโภค โดยทำให้ข้าวสุกด้วยวิธีต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการหุงต้ม การนึ่ง การหลามเป็นเหตุให้มีความต้องการภาชนะที่แตกต่างกัน ส่วนอาหารที่คนไทยบริโภค

ควบคู่กับข้าวนั้น เราก็เรียกว่า “กับข้าว” ทำให้เกิดวัฒนธรรมในการจัดแต่งสำหรับทั้งข้าวและกับข้าวถูกนำมาใช้ในวัฒนธรรมด้านภาษาโดยเป็นสำนวนเปรียบเทียบ คำพังเพย หรือสุภาษิตต่าง ๆ เช่น ข้าวแดงแกงร้อน ข้าวใหม่ปลามัน ชายข้าวเปลือก หญิงข้าวสาร ทุบหม้อข้าว ทำนาบนหลังคน ข้าวยากหมากแพง ข้าวนอกนา เป็นต้น ข้าวยังอยู่ในเพลงร้องต่าง ๆ หรือคำทักทายง่าย ๆ ของคนไทย เช่น “ไปไหนมา กินข้าวหรือยัง?” อีกด้วย ข้าวมีความสำคัญในการกำหนดศักดินา เช่น ในสมัยสุโขทัย มีการกำหนดที่นาและไพร่ให้เสนาบดีขุนนาง ตามความสามารถในการบุกเบิกที่ดินทำกิน มีการจัดตั้ง “กรมนา” ขึ้นเพื่อรับผิดชอบด้านการเกษตรโดยตรง ต่อมากลายเป็นกระทรวงพาณิชย์การในสมัยรัชกาลที่ 5 และเป็นกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในปัจจุบัน

วิถีการดำเนินชีวิตเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งส่งผลต่อแนวความคิดที่มีต่อข้าว เพราะแต่เดิมเราปลูกข้าวเพื่อบริโภค วิธีการต่าง ๆ จึงเป็นวิธีการที่อยู่ร่วมได้กับธรรมชาติ ความรู้ก็เกิดจากประสบการณ์ที่สั่งสมกันมาเป็นมรดกตกทอด มีการใช้แรงงานสัตว์ เกือบเกี่ยวนวดด้วยเครื่องมือพื้นบ้าน ใช้มูลสัตว์เป็นปุ๋ย กำจัดศัตรูพืชและวัชพืชโดยการถอนหรือใช้สมุนไพร ใช้คราด ไถ มีด พร้า จอบ เคียว เป็นเครื่องมือ หากแต่ในปัจจุบันวิวัฒนาการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก็เข้ามามีบทบาทเป็นอย่างมาก ในการปลูกข้าวเพื่อค้าขาย อีกทั้งแนวคิดหลักของการปลูกข้าวได้เปลี่ยนไป ทำให้วิธีการเปลี่ยนไปด้วย โดยการใช้เครื่องจักรกลเตรียมดิน ใช้ปุ๋ยเคมีบำรุงต้นกล้า ใช้สารเคมีและเครื่องจักรในการกำจัดศัตรูพืชและวัชพืช ปลูกข้าวพันธุ์ผสม ทดน้ำด้วยระบบชลประทานสมัยใหม่ แน่นอนว่าแต่ละวิธีการย่อมต้องมีทั้งข้อดีและข้อเสียแตกต่างกันไป หากแต่สิ่งสำคัญที่สุดที่เทคโนโลยีไม่สามารถสร้างสรรค์ขึ้นได้ก็คือ จิตวิญญาณของคนที่มีต่อข้าวนั่นเอง วิวัฒนาการการค้าข้าวของไทย การขยายตัวของการผลิตข้าวเพื่อเป็นสินค้าส่งออก ประกอบกับการสลายตัวของระบบอุตสาหกรรมภายในครอบครัวทำให้เศรษฐกิจไทยเป็นระบบเศรษฐกิจแบบต่างประเทศ โดยเฉพาะการส่งออก ประกอบไปด้วย ข้าว ไม้สัก ดีบุก และยางพารา มากขึ้นในเวลาต่อมา ในสมัยกรุงศรีอยุธยา พ่อค้าข้าวในสมัยนั้นเป็นคนจีน ที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่รอบบริเวณอ่าวไทย การค้าข้าวในสมัยนั้นเป็นระบบผ่านคนกลาง โดยคนกลางจะออกไปรับซื้อข้าวจากชาวนาตามหัวเมืองและรวบรวมขนส่งสู่อยุธยาขายแก่พ่อค้ารายใหญ่หรือโรงสีอีกทอดหนึ่ง การค้าข้าวกับต่างประเทศเป็นการค้าโดยทางเรือสำเภา นโยบายการค้ามีระบบควบคุมโดยกรมคลัง ดังปรากฏชื่อ “พระคลังสินค้า” การค้าข้าวกับต่างประเทศในสมัยอยุธยา มีทั้งข้าวที่ไทยส่งขายเองและข้าวที่พ่อค้าต่างชาติเข้ามาสั่งซื้อแล้วขายต่ออีกทอดหนึ่ง พ่อค้าต่างชาติที่เข้ามาค้าขาย ได้แก่ ชาวโปรตุเกส ฮอลันดา ฝรั่งเศส และชาวหัวเมืองชายทะเลแถบมลายู มะละกา ชวา บัตตาเวีย ญวน เขมร มะนิลา ลังกา ญี่ปุ่น และจีน การค้าข้าวในสมัยกรุงธนบุรี ขณะนั้นประเทศอยู่ในภาวะสงคราม ทำให้บทบาทด้านการพาณิชย์มีน้อย แต่การค้ากับต่างประเทศ ก็ยังคงใช้ระบบพระคลังสินค้า ปัญหาขาดแคลนอาหารเป็นปัญหาสำคัญในยุคนี้ จึงต้องซื้อข้าวในราคาแพงจากพ่อค้าต่างเมืองเพื่อใช้ในการบริโภค ส่วนการค้าโดยเฉพาะกับพ่อค้าจีนก็ยังคงดำเนินต่อไปในรัชกาลนี้ การค้าข้าวในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ยุคต้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการทำสนธิสัญญาเบอร์นีใน พ.ศ. 2368 กับ ประเทศอังกฤษ ซึ่งเป็นสนธิสัญญาระดับแรกของกรุงรัตนโกสินทร์ เปิดโอกาสให้พ่อค้าไทยและอังกฤษทำการค้าได้โดยเสรี ยกเว้นข้าวสารข้าวเปลือกซึ่งยังห้ามส่งออกเพราะถือเป็นยุทธปัจจัย สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงนโยบายด้านการพาณิชย์ โดยมีการสนับสนุนการค้ามากขึ้น ในปีพ.ศ. 2398 ได้ทำสนธิสัญญาเบาริ่งกับประเทศอังกฤษซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของไทยอย่างใหญ่หลวง ผลของสนธิสัญญาทำให้ต้องยกเลิกพระคลังสินค้าและระบบภาษีแบบโบราณ มีการขยายตัวด้านการค้า ทำให้ข้าวมีราคาสูงขึ้น นับเป็นการริเริ่มในการยกระดับเศรษฐกิจของชาวไร่ชาวนาให้สูงขึ้นจนในที่สุดข้าวก็เป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของประเทศ การค้าข้าวในสมัยรัชกาลที่ 5 – ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนการเพิ่มผลผลิตข้าวโดยเพิ่มพื้นที่การปลูกข้าวและขุดคลองต่าง ๆ เพื่อใช้ในการชลประทานและการคมนาคม และตลาดต่างประเทศมีความต้องการข้าวมากขึ้น ในสมัยนี้ผู้มีอิทธิพลด้านการค้าข้าวกับต่างประเทศเป็นพ่อค้าชาวจีนเกือบทั้งสิ้น ดังปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2455 โรงสีไฟทั้งหมดในไทยประมาณ 50 โรง เป็นของชาวตะวันตกเพียง 3 โรง ที่เหลือเป็นของชาวจีนซึ่งลงทุนนำเครื่องสีข้าวไอน้ำจากอังกฤษและเยอรมนีเข้ามาตั้งโรงสีไฟ พ่อค้าชาวตะวันตกได้เปลี่ยนเป็นนายหน้าซื้อข้าวสารจากไทยส่งขายยังสิงคโปร์และมาเลเซียการค้าข้าวในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2498 รัฐบาลอนุญาตให้เอกชนส่งออกข้าวภายใต้การควบคุมของรัฐบาล โดยระบบโควตาและอัตราแลกเปลี่ยน 2 อัตรา เอกชนที่ส่งออกข้าวต้องได้รับอนุญาตจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ก่อนเพื่อขอโควตา และเมื่อขายข้าวได้ต้องนำเงินตราต่างประเทศมาแลกเปลี่ยนที่ธนาคารแห่งประเทศไทยในอัตราต่ำกว่าอัตราตลาด ผลต่างของอัตราแลกเปลี่ยนเป็นรายได้ของรัฐบาลแทนภาษี

ยุคปฏิวัติเขียว ช่วงปีพ.ศ. 2509 ผลสำเร็จจากการวิจัยพันธุ์ข้าวของสถาบันวิจัยข้าวนานาชาติ (IRRI) ได้ส่งผลให้กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สามารถพัฒนาข้าวนาปรังที่ปลูกในเขตชลประทานได้ปีละ 2 ครั้ง เป็นพันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตสูงทำให้ผลิตข้าวได้ปริมาณมากและส่งออกได้เพิ่มขึ้น ในปีพ.ศ. 2518 โรงสีต่างๆ ได้เปลี่ยนมาใช้เครื่องสีข้าวประเภทมอเตอร์แทนเครื่องยนต์ดีเซล ทำให้ได้ข้าวที่มีคุณภาพดีกว่าเดิม การค้าข้าวในปัจจุบัน ในแถบภาคเหนือตอนบนและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อชาวนาผลิตข้าวเปลือกได้ ส่วนหนึ่งจะใช้บริโภคภายในครัวเรือน โดยทยอยแบ่งสีที่โรงสีขนาดเล็ก ส่วนที่เหลือจะขายให้แก่โรงสีขนาดกลางหรือพ่อค้าข้าวเปลือก หรือขายผ่านตลาดกลางข้าวเปลือก ในภาคเหนือตอนล่างและภาคกลางที่เป็นแหล่งชลประทาน เมื่อชาวนาเก็บเกี่ยวข้าวเปลือกได้ จะมีพ่อค้าข้าวเปลือกหรือตัวแทนโรงสีมารับซื้อถึงที่ บางรายจะนำข้าวเปลือกขายให้แก่โรงสีใกล้เคียง โดยหลักการลดความชื้นให้โรงสีหรือขายผ่านตลาดกลาง ดังนั้นจึงต้องตรวจสอบคุณภาพและตราคาล่วงหน้าให้เป็นที่ยอมรับของทั้งสองฝ่าย พ่อค้าคนกลางจึงบรรทุก

ข้าวเปลือกส่งโรงสีเพื่อสีเป็นข้าวสาร ส่วนหนึ่งจะกระจายสู่ผู้บริโภคในท้องถิ่นใกล้เคียง ส่วนที่เหลือจึงจะส่งผ่าน หยก (นายหน้าหรือตัวแทนการติดต่อ) ยังกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นศูนย์รวมและกระจายข้าวยังผู้บริโภคในจังหวัดต่าง ข้าว เป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของไทย เชื่อมโยงกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย เป็นทั้งอาหารหลักและแหล่งที่มาของเงินตราต่างประเทศ ซึ่งปริมาณการส่งออกข้าวที่ผ่านมามีแนวโน้มเพิ่มขึ้น โดยตลอด ในปี 2551 ปริมาณการค้าข้าวของโลกทั้งสิ้น 29.60 ล้านตันข้าวสาร ประเทศไทยมีส่วนแบ่งการตลาดส่งออกข้าวสารถึงร้อยละ 34.53 ประเทศไทยมีคู่ค้าที่สำคัญ ได้แก่ ฮองกง จีน มาเลเซีย แคนาดา เกาหลีใต้ อิรัก อิหร่าน เป็นต้น ปัจจุบัน พ.ศ. 2561 ไทยส่งออกข้าวลำดับ 2 ของโลกรองจากประเทศอินเดีย

2.1.3 การส่งออกข้าวของไทย

ประเทศไทยส่งออกข้าวเป็นอันดับ 1 ของโลก ตั้งแต่ปี 2524 ถึงปี พ.ศ.2551 ปริมาณการส่งออกข้าวของไทยทำสถิติสูงถึง 10.216 ล้านตัน คิดเป็นมูลค่าประมาณ 203,219 ล้านบาท มีข้าวเปลือกหลากหลายชนิดพันธุ์ โดยมีข้าวหอมมะลิที่ปลูกที่สุดในโลก ผลผลิต 28% เป็นข้าวหอมมะลิ 45% เป็นข้าวเจ้าอื่นๆ และ 27% เป็นข้าวเหนียว การส่งออกข้าวของไทย ข้าว นับว่าเป็นสินค้าที่มีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศไทย ประเทศไทยมีรายได้จากการส่งออกข้าวนับแสนล้านบาท และส่งออกเป็นอันดับหนึ่งของโลกมาอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามประเทศไทยยังประสบปัญหาเรื่องประสิทธิภาพการผลิต ราคาและการส่งออก โครงสร้างพื้นฐานของการผลิตข้าว สภาพพื้นที่เพาะปลูก ในพื้นที่น้ำฝนมักเป็นกระตนาผืนเล็กผืนน้อย เนื่องจากพื้นที่สูงต่ำต่างระดับ ทำให้ใช้เครื่องมือทุ่นแรงยาก แม้แต่ในพื้นที่ชลประทาน สภาพพื้นที่น้ำก็ยังไม่ได้รับการปรับปรุงให้เหมาะสม ทำให้การใช้น้ำสิ้นเปลือง ประกอบกับพื้นที่ชลประทานมีจำกัด และสภาพความยากจนของชาวนาไทย ทางด้านการตลาดแม้รัฐได้พัฒนาตลาดข้าวไทยให้มีระบบตลาดกลางข้าวเปลือกแล้ว แต่ก็ยังมีปัญหา ได้แก่ ปัญหาการกระจายข้าวเปลือกของเกษตรกรที่อยู่กระจัดกระจายห่างไกลจากแหล่งซื้อขายและไม่สามารถแบกภาระค่าขนส่งได้ นอกจากนั้นก็ยังมีความปัญหาการแปรรูปข้าวเปลือกในโรงสีสหกรณ์ที่มีอยู่ไม่เพียงพอ ทำให้มีกำลังการผลิตน้อย นอกจากนี้ยังมีปัญหาราคาข้าวในตลาดโลกที่มักมีการผันผวนมาก บางครั้งผู้ส่งออกต้องซื้อข้าวในราคาสูง แต่ตอนขายกลับขายได้ในราคาต่ำ ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อราคา รับซื้อข้าวจากชาวนา วิธีการดำเนินชีวิตเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งส่งผลต่อแนวความคิดที่มีต่อข้าว เพราะแต่เดิมเราปลูกข้าวเพื่อบริโภค วิธีการต่างๆ จึงเป็นวิธีการที่อยู่ร่วมได้กับธรรมชาติ ความรู้ก็เกิดจากประสบการณ์ที่สั่งสมกันมาเป็นมรดกตกทอด มีการใช้แรงงานสัตว์ เกือบเกี่ยวนวดด้วยเครื่องมือพื้นบ้าน ใช้มูลสัตว์เป็นปุ๋ย กำจัดศัตรูพืชและวัชพืชโดยการถอนหรือใช้สมุนไพร ใช้คราด ไถ มีด พร้า จอบ เคียว เป็นเครื่องมือ หากแต่ในปัจจุบันวิวัฒนาการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก็เข้ามามีบทบาทเป็นอย่างมาก

ด้วย โดยใช้เครื่องจักรกลเตรียมดิน ใช้ปุ๋ยเคมีบำรุงต้นกล้า ใช้สารเคมีและเครื่องจักรในการกำจัดศัตรูพืชและวัชพืช ปลุกข้าวพันธุ์ผสม ทดน้ำด้วยระบบชลประทานสมัยใหม่ แน่ใจว่าแต่ละวิธีการย่อมต้องมีทั้งข้อดีและข้อเสียแตกต่างกันไป หากแต่สิ่งสำคัญที่สุดที่เทคโนโลยีไม่สามารถสร้างสรรค์ขึ้นได้ก็คือ จิตวิญญาณของคนที่มีต่อข้าวนั่นเอง

สรุปสถานการณ์ส่งออกข้าวไทยปี 2660 และแนวโน้มและทิศทางการส่งออกข้าวไทยปี 2561

ประเทศ	2557	2558	2559	2560	Δ%
ไทย	10.96	9.79	9.90	11.63	17.5
อินเดีย	10.81	10.94	10.04	12.04	20.0
เวียดนาม	6.46	6.61	4.86	6.66	32.4
ปากีสถาน	3.32	3.96	3.96	3.67	-7.4
สหรัฐ	3.2	3.45	3.52	3.35	-4.8
รวม	34.75	34.75	32.28	37.13	15.0

ภาพที่ 1 แสดงการเปรียบเทียบปริมาณส่งออกข้าวของประเทศผู้ส่งออกที่สำคัญ
ที่มา : สมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย, (2561).

2.1.4 ขั้นตอนการทำงาน

อรอนงค์ นัยวิกุล, (2556: 93) มีผลการศึกษาเครื่องมือทำนา ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมเครื่องมือทำนา การเตรียมตัวเพื่อปลุกข้าวในสมัยก่อนมักจะเริ่มต้นทำนาหลังประเพณีสงกรานต์ของไทย ก่อนฝนเริ่มตกในเดือน พฤษภาคม ชาวนาจะเตรียมเครื่องมือในการทำนา เช่น หางไถ แยก เชือก เคียว หาก และสำรวจเครื่องมือว่าเครื่องมือใดชำรุดจะมีการซ่อมแซมปรับปรุงให้อยู่ในสภาพที่ใช้งานได้ และจะสำรวจตรวจดูคันนาที่ใช้ปลุกข้าว ชาวนาจะปรับปรุงยกคันนาให้อยู่ในสภาพดีเพื่อกักเก็บน้ำฝนได้

ขั้นตอนที่ 2 พิธีทำขวัญควาย ในการปลุกข้าวมีจำเป็นที่ชาวนาต้องใช้แรงงานสัตว์ คือควายเป็นหลักควายนั่นเป็นเครื่องมือที่สำคัญมากของชาวนา เมื่อใกล้เวลาที่จะเริ่มทำนาจะมีการเชิญหมอขวัญมาทำพิธีทำขวัญควายเพื่อเป็นสิริมงคล พิธีนี้คือการเตรียมควายให้พร้อม เป็นการดูแลควาย ในช่วงนี้รักษา สุขภาพของควายให้ดีให้แข็งแรงไม่เจ็บป่วย การทำขวัญควายเป็นพิธีที่สำคัญเพราะทำให้ชาวนา

มีความมั่นใจ ไม่กังวลเกี่ยวกับเครื่องมือในการทำนาที่สำคัญที่สุด ดังนั้นชาวนาทุกคนรอบครัวจะทำพิธีทำขวัญควายก่อนการปลูกข้าว

ขั้นตอนที่ 3 พิธีทำขวัญนา ชาวนาให้ความสำคัญกับพิธีทำขวัญข้าว เพราะเชื่อว่าผลผลิตจะได้น้อยหรือมากขึ้นอยู่กับที่นาที่ใช้ปลูกข้าว ซึ่งผลผลิตที่ได้รับย่อมมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวนามาก ดังนั้นเมื่อพร้อมที่จะทำนาชาวนาจะเชิญหมอขวัญมาทำพิธีทำขวัญนาซึ่งจะมีผลทางจิตใจของชาวนาเช่นเดียวกับการทำพิธีทำขวัญควาย โดยทั่วไปพิธีทำขวัญควายกับทำขวัญนาจะทำไปพร้อม ๆ กันพิธีทำขวัญควายมักทำพิธีตรงคอกที่ให้ ควายอยู่อาศัย และพิธีทำขวัญนาจะทำที่ผืนนาที่จะใช้เพาะปลูกคือท่ากลางทุ่งนาเลย

ขั้นตอนที่ 4 พิธีทำบุญหน้าบ้านและหลังบ้าน นอกจากควายที่ใช้ไถนาและที่นาที่ใช้ปลูกข้าวแล้ว ยังมีปัจจัยที่สำคัญในการผลิตข้าวอีก อย่างคือ ดิน น้ำ ข้าวเป็นพืชที่ต้องการน้ำมาก และถึงแม้ในอดีตจะมีฝนตกต้องตามฤดูกาลก็ตาม แต่วัฒนธรรมข้าวกับวิถีชีวิตของชาวพุทธ เพื่อเป็นประกันทางใจว่าฝนต้องตกแน่ชาวนาจึงร่วมมือกันจัดพิธีทำบุญหน้าบ้านและหลังบ้านเพื่อ เป็นสิริมงคล ซึ่งเป็นพิธีที่ถือว่เป็นพิธีขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล พิธีนี้มักจะทำราวเดือน 6 โดยจะเลือกบ้านใดบ้านหนึ่งเป็นศูนย์รวมการทำบุญหน้าบ้าน ตอนเช้า จะนิมนต์พระมาถวายภัตตาหารเช้าส่วนตอนเย็นจะมีการสวดมนต์โดยนิมนต์พระมาทำพิธี ชาวนาจะช่วยกันขนทรายก่อเจดีย์ประดับด้วยไม้ดอกต่าง ๆ เมื่อสวดมนต์เย็นจบจะมีการรดน้ำมนต์ โดยเชื่อว่าเป็นการปัดเสนียดจัญไรและขับไล่สิ่งร้าย ๆ ในรอบปีที่ผ่านมาทั้งไปสำหรับการทำบุญหลังบ้านมีการนิมนต์พระมา ทำพิธีที่ศาลาหลังบ้าน โดยเป็นการทำบุญเพื่อขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล เมื่อพิธีนี้เสร็จแล้วชาวนา จะรู้สึกสบายใจมากที่ได้ควบคุมปัจจัยในการผลิตข้าวได้ในระดับหนึ่งแล้ว

ขั้นตอนที่ 5 การคัดเลือกพันธุ์ข้าว หลังสงกรานต์ชาวนาจะเริ่มเตรียมตัวปลูกข้าว พอหลังเดือน 5 เดือน 5 มีฝนตกลงมาบ้าง ก่อนจะไถนาต้องเตรียมจัดการกับเมล็ดพันธุ์ข้าวที่จะใช้เป็นข้าวปลูกซึ่งก็คือข้าวเปลือกที่ได้คัดไว้ทำพันธุ์เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จในปีก่อน โดยแยกเป็นพันธุ์ข้าวเบา ข้าวกลาง และข้าวหนัก หรือบางทีก็เป็น พันธุ์พื้นเมืองทั้งหมดและส่วนใหญ่เป็นข้าวเจ้า แต่มีการปลูกข้าวเหนียวไว้ตามที่ดินบางเพื่อไว้ทำขนมในงานเทศกาลทำบุญต่าง ๆ

ขั้นตอนที่ 6 พิธียกศาลเจ้านาหรือศาลพระภูมินา การปลูกข้าวในสมัยก่อนต้องพึ่งพาธรรมชาติอย่างมาก จึงเป็นเรื่องที่มีความไม่แน่นอน ต่อมาจึงมีการทำพิธีทำบุญต่าง ๆ เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ช่วยบันดาลให้ข้าวที่ปลูกอุดมสมบูรณ์ ปราศจากโรคต่างๆ ดังนั้น เมื่อชาวนาพร้อมจะลงมือทำนาจะเริ่มด้วยการทำพิธีเรียกศาลเจ้านาหรือ ศาลพระภูมินา ซึ่งชาวนาเชื่อว่าเป็นเจ้าของที่นาหรือเป็นเจ้าของที่เจ้าทาง พิธีนี้อาจทำต่อนก่อนตกกล้า หรือตอนปักตาแรกก็ได้สร้างศาลเจ้านาคือการยก (ปลูก) ศาลให้เจ้านาอยู่โดยทำแบบศาลพระภูมิคือมี เสาต้นเดียว ใช้สังกะสีตีเป็นหลังคาทำเป็นศาล มีผ้าคลุมห้อยศาลสถานที่ตั้งศาลเจ้านาควรเป็นที่สูง ส่วนมากชาวนาจะเลือกตรงรังปลวกนาเพราะเป็นที่สูงกว่าที่อื่นๆ น้ำ

ท่วมไม่ถึง ผู้ทำพิธีมักเป็นหัวหน้าครอบครัวคือผู้ชายหรืออาจหาคนที่เกิดปีมะโรงหรือมะเส็งไปแรกนา เพราะเชื่อว่าต้นข้าวจะงอกงามดี เมื่อยกศาลเจ้านาไปตั้งบนจอมปลวกแล้วจะมีเครื่องบูชาคือ ข้าว บายศรีปากหม้อ ขนมน้ำมนต์ ขนมประทิ่นขาวประทิ่นแดง กล้วยไข่ จากนั้นจะเป็นคำกล่าวต่าง ๆ ในเชิง ขอร้องวิงวอนต่าง ๆ เช่น “ฝากเจ้าที่ พระภูมิฯ ทำบุญให้ทาน เลี้ยงอาตมาและครอบครัวช่วยกันมดกัน เพลี้ย กันปลุกกันหนอน ขอให้แม่ โสพพองงาม...” หัวหน้าครอบครัวมักจะพูดใกล้เคียงกันส่วนมากจะเป็น การขอให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ต้นข้าวงอกงามดี ได้ผลผลิตดี และส่วนใหญ่พิธีนี้แทบทุกครอบครัว มักจะทำกัน

ขั้นตอนที่ 7 การจัดการกับข้าวปลูกเมื่อตั้งศาลเจ้านาเสร็จแล้วขั้นตอนต่อไปคือการจัดการ กับข้าวปลูกใหม่โดยแช่ข้าวปลูกไว้ 1 คืน พอรุ่งเช้าก็หยิบเอาข้าวที่แช่ไว้ 1 คืน มาใส่ เอาภาชนะลักษณะ คล้ายกระเช้าเอาไปไ้ร่องก่อน เอาข้าวแช่ 1 คืน ใส่ลงไปเพื่อให้ข้าวงอก ไม่ให้ระอุซึ่งจะทำให้ปลูกข้าว ไม่ขึ้น และต้องรดน้ำเข้าเย็น ทิ้งไว้ 2 คืน จึงจะนำไปหว่านได้ เรียกว่า ต้นกล้า

ขั้นตอนที่ 8 พิธีแรกนา ในขณะที่รอข้าวปลูกให้ได้ที ชาวนาหัวหน้าครอบครัวจะทำพิธีหนึ่ง เรียกว่า พิธีแรกนา เชื่อว่า เป็นพิธีเช่นไหว้แม่โพสพ ชาวนาจะเตรียมของถวายแม่โพสพ เช่น ไข่ต้ม ดอกไม้ ธูปเทียน ชาวนาถือว่าการขออนุญาตและขอความเป็นสิริมงคล ขอให้ทำนาให้ได้ผลผลิตดี ส่วนใหญ่ชาวนามักจะเลือก วันศุกร์เป็นวันทำพิธีแรกนา เพราะถือเป็นวันดีฤกษ์ดี แต่ก็มีบางครอบครัว ถือเอาวันจันทร์เป็นวันทำพิธี ซึ่งก็ถือเป็นวันดีเหมือนกัน แต่ในการทำพิธีต้องทำในช่วงเช้าก็ไม่ได้ พิธี แรกนาจะทำก่อนตกกล้า ชาวบ้านจะไถโดยไถเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเวียนซ้าย 3 รอบ พอเป็นพิธีแล้วเลิก ไถจะไถควายตัวผู้ หรือตัวเมียก็ได้ ส่วนแปลงนาที่ใช้ปลูกข้าวมักใช้ขนาดประมาณ 3 งาน หรือ 1 ไร่ ถือเป็นนาขนาด มาตรฐาน

ขั้นตอนที่ 9 การเตรียมคันนาเพาะกล้า เมื่อทำพิธีแรกนาเสร็จแล้ว วันรุ่งขึ้นชาวนาจะเริ่ม จัดการกับคันนาที่ตกกล้า ปกติช่วงนั้นฝนจะตกก็จะมีพายุประมาณ ผู้ที่จะไถนาคือหัวหน้าครอบครัว เพราะถือว่าเป็นหน้าที่ของฝ่ายชายเพราะ เป็นงานหนัก การไถนาเพื่อตกกล้าจะไถตรงไปเรื่อย ๆ ตาม ความยาวของคันนา เรียกว่า ไถคันนา 1 ไร่ จะใช้เวลา 1 วัน ใช้ควายตัวเดียว การไถคันนาเพื่อพลิกหน้า ดินให้อุดมสมบูรณ์และทำให้รากของต้นหญ้าขึ้นมาฝั่งแดด แล้วจะแห้งเน่า และตายไปกลายเป็นปุ๋ย อย่างดี ช่วงนี้ชาวนาจะปล่อยน้ำเข้ามาขัง ไว้ระยะหนึ่งและจะเริ่มไถครั้งที่ 2 โดยไถไปทางขวาง เรียกว่า ไถแปร ทำให้ดินก้อนใหญ่แตกเป็นก้อนเล็ก เมื่อไถแปรเสร็จก็จะคราดอีก 1 วัน ซึ่งเป็นการทำให้ดินละเอียด ใช้ความตัวเดียว เรียกว่า คราดเดียว ถ้าใช้ควาย 2 ตัว เรียกว่า คราดคู่ ขั้นตอนต่อไปคือการเพาะกล้า พอถึงเดือน 6 ฝนตกก็เริ่มตกกล้าได้

ขั้นตอนที่ 10 การเพาะกล้า เมื่อฝนตกลงมาน้ำจะล้นร่อง เรียกว่า ชักร่อง จากนั้นเอาข้าวที่แช่ไว้ และงอกดีแล้วไปหว่าน ไปรยลงไปในนา จากนั้นประมาณ 10 วัน ต้นข้าวจะแทงหน่อขึ้นมา คอยดูน้ำ

ๆ นำมาใส่ในดิน รดน้ำ พลิกกลับไป มาจนกระทั่งได้ที่ก็นำมาใช้ใส่บำรุงต้นข้าว คือ “ปุ๋ยหมัก” ระยะนี้ ศัตรูของต้นข้าวจะเริ่มระบาดมีทั้งพืชและสัตว์ พืช ได้แก่ วัชพืช ประเภทต้นหญ้าต่างๆ ซึ่งกำจัดได้โดยการถอนทิ้ง สัตว์ ได้แก่ พวก แมลง หนอนชนิดต่าง ๆ และพวก “หนูนา” ซึ่งพบมากชวานามักกำจัดโดยการก่อไฟให้ควันไล่สัตว์ เหล่านี้ ส่วนพวกหนูนาก็มักจะจับมาบริโภค ในการปลูกข้าวของชวานาในสมัยก่อนมักจะประสบ ปัญหาต่างๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นน้ำท่วม ไม่มีน้ำในนา หนู ปูนา ฯลฯ มากมาย และยังมีโรคต่างๆ อีกมากมาย แต่ความรุนแรงก็ยังไม่เท่าการไม่มีน้ำในการทำนาเพราะน้ำเป็นสิ่งจำเป็น จึงเกิดประเพณี ขอฟนกันต่อมา

ขั้นตอนที่ 14 การแห่หางแมว ปัญหาที่สำคัญที่สุดของการทำนา คือ การมีน้ำไม่พอ เมื่อปักดำใหม่ ๆ ต้นกล้ายังไม่แข็งแรง ถ้าน้ำไม่พอดันกล้าจะตาย จึงเกิดประเพณีขอฟน เรียกว่า “แห่หางแมว” ขึ้นมา เป็น ประเพณีขอฟนของคนภาคกลาง เป็นประเพณีของชุมชนคนส่วนมากมักเข้าร่วมและเมื่อทำพิธีนี้ไปแล้ว ทุกคนก็จะสบายใจเพราะมีความหวังว่าฝนจะตกในไม่ช้า ต้นกล้าจะไม่เสียหาย ผลดีอีกอย่างของพิธีนี้ คือ ความสามัคคีกัน เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เข้าร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาของส่วนรวม

ขั้นตอนที่ 15 พิธีรับท้องข้าว เมื่อชาวบ้านบำรุงดูแลรักษาต้นข้าวเป็นอย่างดีข้าวก็จะเติบโตขึ้นจนกระทั่งช่วงเดือน 11 ไทย หรือเดือนตุลาคม ชวานาจะเริ่มเก็บเกี่ยวข้าวเบา ส่วนข้าวหนักก็จะเริ่มออกปลีลำ ต้นป่องกลาง ชาวบ้านเรียกกันว่าช่วง “ข้าวอุมท้อง” หรือช่วง “ข้าวกลัดหางปลาหู” ชาวบ้านจะจัด “พิธีรับท้อง ข้าว” บางทีก็เรียกว่า “พิธีรับขวัญแม่โพสพ” เป็นการนำเครื่องเซ่นไปถวายแม่โพสพ ซึ่งชาวบ้านเชื่อ ว่ากำลังตั้งครรภ์ในขณะข้าวตั้งท้อง หรือบางทีก็เรียกว่า รับขวัญข้าวเมื่อข้าวตั้งท้อง ส่วนใหญ่จะจัดใน เดือน 10หรือช่วงสารทไทย เดือน 10 หลังเทศกาลออกพรรษา และจะเลือกทำพิธีเฉพาะวันศุกร์เป็นวันทำขวัญข้าวและทำในช่วงเช้า โดยชวานาจะไปทำบุญตักบาตรเอากระยาสารทไปถวายพระ จะจัดเครื่องบูชาทำขวัญมีขนมต้ม กล้วยน้ำว่า 1 ลูก อ้อยควั่น 1 กระทง กระยาสารท 1 อัน ส้ม 1 ลูก รวมทั้งหมาก พลู ฐูป เทียน ธง เอาเครื่องบูชาทั้งหมดใส่ชะลอม พร้อมทั้งแบ่งหอม น้ำมันหอม หวี 1 เล่ม กรรไกร กระจก ใส่ลงในชะลอมด้วย และนำไปทำพิธีบริเวณที่เคยทำพิธีแรกนามาก่อน เริ่มจาก จุดธูปกล่าวอัญเชิญแม่โพสพมารับเครื่องเซ่น เมื่อบูชาเสร็จเอาชะลอมสิ่งของสิ่งเวผูกไว้กับคันธง เล็กๆ แล้วเอาแบ่งหอม หวี กระจก ประพรมในข้าว ต้นข้าว พอเป็นพิธี ลูบแบ่งหอมที่ใบข้าว 3-4 ใบ ใช้หวีหวีเป็นพิธีที่ใบข้าวเป็นการแต่งตัวให้แม่โพสพแล้วกล่าวรับขวัญ พร้อมทั้งขอพรเป็นทำนองว่า “เวลานี้ข้าวหรือแม่โพสพเริ่มตั้งครรภ์แพ้ท้อง จึงนำเครื่องกระยาบวชมาถวายและแต่งตัวให้ ขอจงเจริญสมบูรณ์เติบโตงอกงาม อย่ามีภัยอันตรายใด ๆ มากล้ากรายรบกวนขอให้แม่โพสพอานวยผลผลิต ข้าวในปีี้ให้มาก ๆ บางครั้งชวานาอาจกล่าวรับขวัญว่า “แม่โพสพแพ้ท้องแพ้ไส้ มากินของ หวาน ของเปรี้ยว ผลไม้ขอให้เงินทองไหลมาเทมา ขอให้อยู่เย็นเป็นสุข เป็นอันเสร็จพิธี มีชวานาใน บางที่ทำพิธีรับท้องข้าวต่างออกไป เช่น หลังเทศกาลออกพรรษา ชาวบ้านจะนำของไปทำบุญถวาย พระ จากนั้นจะนำเครื่องบูชา เช่น กล้วย อ้อย ขนมหวาน ข้าวสาร พริก หอม กระเทียมรวมทั้ง ดอกไม้ ฐูปเทียน หมากพลู ผ้าไหม ใส่

ในชลอมไปทำพิธีที่บริเวณปักตาแรก เมื่อมาถึงทุ่งนาจะทำศาล เล็ก ๆ ด้วยไม้ไผ่ 4 เสา เอาเครื่องบูชาทั้งหมดวางในศาลเล็ก ๆ นั้น เป็นการบูชาแม่โพสพ แล้วกล่าว เชิญให้มารับเครื่องสักการะ ขอให้ช่วยคุ้มครองให้การทำนาในปีนั้นเจริญงอกงาม นำหัว กระจก แบ่งน้ำประพรหมต้นข้าว (ถือเป็นการแต่งตัว) และจะมีผลไม้รสเปรี้ยว ของตอง ใส่กระทงเล็ก ๆ ให้สำหรับ ข้าวที่กำลังตั้งท้องถือเป็นการเอาใจต้นข้าวให้ต้นรวงได้ข้าวมาก ๆ พิธีรับท้องข้าวนี้นอกจากเป็นการสังเวยและบูชาเจ้าแม่โพสพแล้ว ยังเป็นการสักการะและขอพรเทพและวิญญาณ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ ชาวบ้านเห็นว่ามีสำคัญต่อการเจริญเติบโตของต้นข้าว คือ แม่พระธรณี เจ้าที่เจ้าทาง และเจ้านา ด้วยในเวลาเดียวกัน

ขั้นตอนที่ 16 การเก็บเกี่ยวและทำลานนวดข้าว การเก็บเกี่ยวในขณะที่ต้นข้าวกำลังเจริญเติบโต ชาวนาจะดูแลเป็นพิเศษ ต่อมาเมื่อข้าว ออกรวงแก่เป็นสีเหลืองอร่าม ชาวนาก็ต้องคอยระวังนกต่าง ๆ ลงมากินข้าวมากมาย จนต้องหาวิธีไล่ นกต่าง ๆ เช่น ทำหุ่นไล่กา หรืออีกวิธีจากภูมิปัญญาชาวบ้าน เรียกว่า “การสับตั้ง” คือ การสับเอาหาง ต้นข่อยมาทำตั้ง คือ ยางต้นข่อยจะเหนียว เอาข้าวสุกมาปั้นแล้วซุบยางต้นข่อยเอาไปปะปนกิ่งไม้แล้ว ไปปักกลางทุ่งนา เวลานกมากินข้าวบนกิ่งไม้มันก็จะติดต้นไม้หลุด ชาวนาก็จะจับได้ หรืออาจปล่อยให้ มันตายไปเอง ยังมีภูมิปัญญาชาวบ้านป้องกันเพลี้ย คือ เมื่อเพลี้ยลงมากินข้าวจะเอาใบมะเกลือไปปัก ไว้ เพลี้ยจะไม่มาเกาะเลย เมื่อถึงเวลาข้าวออกรวงสุกเต็มที่แล้วเวลาเก็บเกี่ยวได้ในที่สุด การเก็บเกี่ยวจะ มีการลงแขกกันแรงกัน จัดได้ว่าเป็นพิธีกรรมในการทำนาพิธีหนึ่ง แต่ก่อนที่จะเกี่ยวข้าวชาวนาต้อง เตรียมทำลานนวดข้าวก่อน การทำลานนวดข้าว ในช่วงก่อนที่จะเกี่ยวข้าวหรือกำลังเกี่ยวอยู่มักอยู่ในราวเดือนอ้ายหรือเดือนยี่ คนที่ไม่ได้ ไปลงแขกเกี่ยวข้าว ซึ่งส่วนมากก็คือพวกคนแก่ที่อยู่เฝ้าบ้านมักจะเป็นผู้เตรียมทำลานนวดข้าว อาจใช้ ที่โนนาหรือที่ว่างใกล้ข้างฉางทำเป็นลานนวดข้าว ซึ่งการนวดข้าวก็คือการทำให้เมล็ดข้าวหลุดจากฟาง ในการทำลานนวดข้าวต้องปรับดินให้เรียบ ใช้มูลวัวมูลควายสด ๆ ละลายน้ापกับเปลือกไม้ละลายทา บนลานให้ทั่วจนมิดหน้าดิน มิดชิดทำให้หนา ๆ ยิ่งดีเพราะช่วงนี้ฝนจะตกน้ำจะได้ไม่ซึมลงไปดินจะขังอยู่บนลานแล้วระเหยไปเอง ฝนที่ตกลงมาช่วงนี้ เรียกว่า “ฝนชะลาน” ส่วนการใช้มูลวัวมูลควาย ทาลบนลานก็เพื่อป้องกันเวลานวดข้าวจะได้ไม่ปนกับดินและทรายที่อยู่ในพื้นดิน

ขั้นตอนที่ 17 พิธีลงแขกเกี่ยวข้าว พิธีลงแขกเกี่ยวข้าวจะเป็นพิธีการที่ให้ความช่วยเหลือกันในหมู่บ้านเป็นการร่วมมือร่วมใจ กัน กินแรงกัน โดยไม่คิดค่าจ้างค่าแรงกัน บางทีเจ้าของที่นาจะทำสำหรับอาหารไว้รับรองผู้มีน้ำใจ และเมื่อถึงแปลงของผู้ที่มาลงแขกช่วยงานวันถึงเวลาเกี่ยวข้าวก็จะผลัดกันไปช่วยลงแขกเกี่ยวข้าวให้กัน เมื่อถึงวันดังกล่าวแขกส่วนใหญ่ก็มักจะมากันประมาณ 20-50 คน ตามจำนวนญาติที่จะหาได้ ช่วงกลางวันก็จะก้มหน้าก้มตาทำงานกันไป หมู่สาวก็มักจะร้องเพลงยั่วเย้าเกี่ยวพาราสีกัน เจ้าบ้านก็จัดอาหารเลี้ยงทั้งกลางวันและเย็น พอเลิกเกี่ยวข้าวในแต่ละวันจะมีการเล่นเพลงเกี่ยวข้าวกัน ชาวบ้านเรียกว่า “ยับเย็น” ซึ่งก็เหมือนกับเต้นกำรำเคียว หลังจากช่วยกันลงแขกเกี่ยวข้าวซึ่งใช้ “เคียว” จนหมดแปลงแล้ว ก็จะนำข้าวมามัดเป็นฟ่อน ๆ โดยใช้เส้นตอกมัด ถ้าไม่มีก็จะใช้ซังข้าวฟืน

เป็นเกลียวมัดเป็นเชือกเรียกว่า “เชน็ด” เมื่อมัดเป็นพอนแล้วก็จะนำไปที่ลานนวดที่เตรียมไว้แล้ว ช่วงนี้ชาวบ้านจะทำพิธีรับขวัญข้าวขึ้นสู่ลานนวด

ขั้นตอนที่ 18 พิธีรับขวัญข้าว “พิธีรับขวัญข้าว” เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “พิธีเชิญขวัญข้าว” “พิธีเชิญขวัญแม่โพสพ” หรือ พิธี “ทำขวัญลาน” จะใช้ผู้หญิงเป็นผู้ทำพิธีเพราะมีตำนานว่าเมื่อก่อนใช้ผู้ชายเป็นผู้ทำพิธี เมื่อเห็นแม่โพสพเป็นหญิงสาวสวยก็จะเข้าไปลुकปล้ำทำให้แม่โพสพตกใจกลัวเลยหายไปเลย พิธีนี้มีวัตถุประสงค์ จะเชิญแม่โพสพเข้ามาลานบ้านหลังจากตากแดดตากฝนมาหลายเดือน มักจะทำในวันศุกร์ช่วงเวลาเย็น ใช้ผู้หญิงทำพิธีคนเดียวเตรียมเครื่องกระยาบวชมีขนมต้มแดง 1 กระทง ต้มข้าวกระทง ขนมหูช้างซึ่งทำจากแป้งข้าวเหนียวปั้นเป็นรูปสามเหลี่ยมต้มให้สุก นำไปลुकเกลือและมะพร้าว 1 กระทง ผลกล้วยน้ำว้า 1 หวี ไข่ต้มผ่าซีก 1 ฟอง ขนมประกิม ถั่วงา ขนมจันอับ (ถั่วตัด) ข้าวปากหม้อ 1 ปั้น หรือใส่กรวยใบตองก็ได้ เครื่องนุ่งห่มใหม่ คือ ผ้านุ่งผ้าห่มใหม่จะทำด้วยด้ายหรือไหมก็ได้ อย่างละ 1 ผืน บายศรีปชาชมรวมทั้งน้ำ มันใส่ผม กระจก แป้ง หวี ดอกไม้และน้ำเปล่า ผู้ทำพิธีจะนำเครื่องกระยาบวชทั้งหมดใส่กระบุงหามไปที่ทุ่งนา พอไปถึงจะคลี่ผ้านุ่งผ้าถุงลงที่พื้นดิน แล้วนำเครื่องสังเวยออกเช่น นำสังข์ข้าวมาผูกเป็นหุ่น คนเล็ก ๆ รูปหนึ่งถือไว้แล้วกล่าวคำเชิญ แม่โพสพ ว่า “ได้ออกมากำรำแดดกำรำฝนอยู่กลางนาเป็นเวลานานแล้ว เชิญกลับไปอยู่ในที่ร่มเย็นในลานบ้านเสียที” บางคนก็จะพูดว่า “ขอเชิญแม่เข้ายังเข้าบ้านอยู่ที่นาจะถูกไฟไหม้ได้” จากนั้นผู้ทำ พิธีจะหันหลังกลับบ้าน แล้วนำหุ่นที่ปั้นกลับมาลานนวดข้าวด้วย แต่จะทิ้งเครื่องสังเวยไว้ที่นาหลังบูชาแม่โพสพแล้ว และทิ้งข้าวที่เกี่ยวข้องแล้วไว้จำนวนหนึ่งเพื่อให้ทานแก่นกกาเป็นการทำบุญ ขณะชวานาผู้ทำพิธีหอบกลับบ้าน จะไม่พูดกับใครไม่ยิ้มกับใครเพราะกลัวว่าแม่โพสพจะตกใจแล้วหนีไป พอมาถึงบ้านให้เด็กๆ วิ่งมารับ แล้วร้องว่า “แม่มาแล้วๆ” เป็นการต้อนรับแม่โพสพ จะปูเสื่อ ตักน้ำ เอาแป้ง กระจก หวีออกมา เอา ธงปักบนลอมข้าว นำรูปหุ่นปักลงที่ผ้า เอากล้วย ขนม และเครื่องสังเวยอีกชุดหนึ่งนำไปสังเวยที่นาทำพิธีเช่นและกล่าวคำบอกเล่าต่าง ๆ ตามที่คิดว่าเป็นมงคลแก่การทำมาหากิน เช่น “มารับแม่ โพสพไปบ้าน มาเลี้ยงลูกเลี้ยงเต้า” เป็นต้น เป็นอันเสร็จพิธี ชาวบ้านก็จะลงมือนวดข้าวต่อไป

ขั้นตอนที่ 19 การนวดข้าว เมื่อลำเลียงช่างมาที่ลานนวดก็จะเริ่มทำพิธีโดยมีวิธีการทำหลายวิธี ได้แก่

วิธีที่ 1 ใช้ไม้ยาวประมาณ 2 ศอก 2 ท่อน ผูกเชือกที่หัวไม้ให้ติดกัน สายเชือกยาวพอเป็นห่วงคล้องรัดตัวพอนข้าวได้รอบหนึ่ง จับรวบหางไม้ ยกพอนข้าวขึ้นฟาดลงยังพื้นลาน หรือบนเสื่อ ข้าวก็ จะร่วงหล่นจากฟางข้าว ไม้นี้เรียกว่า “ไม้คานนวดข้าว” วิธีใช้กับจำนวนข้าวน้อย

วิธีที่ 2 วิธีนี้จะใช้วัวควายเหยียบข้าวนั่นเอง ซึ่งมีวิธีการ 2 วิธี คือ

2.1 วัดลอมพอนข้าวที่ผูกไว้ที่ลานนวดก่อน การลอมคือการเรียงพอนข้าวเป็นตั่งๆ เริ่มจากแต่แรก เรียกว่า “ตั่งดินข้าว” วางแนวยาวไป 40 – 50 พอน การตั่งดินจะตั่งเป็นตับๆ ละ 1 – 5 ตับ ปักไม้หลักผูกธงไว้ที่ยอดลอมข้าวจนได้ประมาณ 100 – 200 พอน จะเรียกว่า “1 เกียด” หลังจากนั้นนำ

ควายขึ้นเหยียบย่ำบนเกียดนั้น โดยจะผูกไว้กับหลักตรงกลาง ช่วงแรก ๆ ต้องระวังในเรื่องการตกใจของควาย ต้องมีการรองฉีและมูลควายไปพร้อม จะมีการเกียดโดยเอาคราดคอยสงฟางให้ข้าวเปลือกแยกลงมาข้างล่าง ฟางข้าวจะอยู่ด้านบน

2.2 จะเริ่มจากการปักเสาสูงเสมอหัวกลางลานเสาหนึ่ง เรียกว่า “เสาเกียด” หรือ “เสาเกียด” ปลายเสามักผูกกิ่งหนามไว้ บางทีก็คล้องพวงมาลัยไว้ด้วย จากนั้นนำฟ่อนข้าวมาวางลำดัดล้อมเสาเกียด นำฟ่อนคือทางกันฟ่อนขึ้นบนฟ่อนอื่นที่อยู่ถัดออกไป นำรวงข้าวขึ้นกลับกันจนกระทั่งล้นหลามออกมารอบเสาเกียดออกไป นำวัวหรือควายผูกรอบเสาเกียดเรียงกันเป็นหน้า กระดานออกมาแล้วต้อนวัวควายให้วิ่งไปรอบเสาเกียดเหยียบย่ำไปบนฟ่อนข้าว ก็จะหล่นลงและเมล็ดข้าวก็จะหล่นออกจากรวง ช่วงนี้หนุ่ม ๆ สาว ๆ มือถือขอฉาย คือ ไม่เผลอลายาว จะใช้ขอฉายเกี่ยววัดฟางขึ้นมาบางทีก็ใช้เชื้ดัดตัดต่อที่มีดอกแฉ่เกลี่ยให้กระจาย เรียกว่า “ฉีกอก” เกลี่ยฟางให้ควายย่ำอีกเมล็ดข้าวก็จะร่วงหล่นออกมากก็จะสงเอาฟางออกไป ทำเช่นนั้นจนเหลือแต่เมล็ดข้าว จึงปลดควาย ออกเป็นอันเสร็จการนวดข้าว

ขั้นตอนที่ 20 การผัดข้าว ทำหลังจากการนวดข้าวเสร็จ โดยการขอแรงชาวบ้านมาช่วยในการสาดข้าว ช่วงนี้ผู้หญิงที่เคยใช้ผ้าคาดอก นุ่งโจงกระเบนหรือผ้าถุง เปลี่ยนมาคาด “ตะเบงมาน” แล้วช่วยกันสาดข้าวโดยให้ลมพัดข้าวให้ละอองข้าวและข้าวสับแยกออกจากกัน ซึ่งจะมีการร้องรำทำ เพลงในช่วงการผัดข้าวนี้ด้วย เมื่อเสร็จจะนำข้าวใส่กระบุงเป็นการเสร็จขั้นตอนการผัดข้าว

ขั้นตอนที่ 21 พิธีทำบุญลาน หลังจากนวดข้าวเสร็จแล้วชาวบ้านจะขนข้าวขึ้นยุ้ง แต่ก่อนหน้านั้นจะมีพิธีทำบุญลานเป็นการทำพิธีของเจ้าของที่นาเมื่อนวดข้าวเสร็จ โดยพิธีทำบุญลานนี้เพื่อถวายทานข้าวใหม่แก่พระสงฆ์ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าจะได้อานิสงส์มาก นอกจากนี้พิธีนี้ยังเป็นการทำขวัญนาข้าว ฉางข้าว วัวควาย และ เป็นการคารวะต่อเจ้าที่ด้วย โดยทั่วไปชาวบ้านจะทำพิธีที่ลานนวดข้าว มีการปลูกปะรำตั้งพระพุทธรูป และอาสนสงฆ์ที่บริเวณดังกล่าว พิธีนี้จะทำตอนเย็นโดยเชิญญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านมาร่วมทำบุญนิมนต์พระสงฆ์มาสวดพระพุทธรูป พอเช้าวันรุ่งขึ้นก็จะมีการทำ บุญตักบาตรที่ลานพระสงฆ์จะ ประพรมน้ำพระพุทธรูปข้าวแม่โพสพเมื่อเสร็จพิธีทำบุญลานเสร็จแล้วชาวบ้านจะขนข้าวขึ้นยุ้ง และจะมีพิธีกรรมในการทำอีกครั้งหนึ่ง คือ พิธีทำขวัญยุ้ง

ขั้นตอนที่ 22 พิธีขวัญยุ้ง พิธีขวัญยุ้งหรือพิธีเชิญข้าวเข้ายุ้งเป็นพิธีที่เชิญแม่โพสพเข้ายุ้ง มักทำพิธีในเดือน 12 โดย เมื่อขนข้าวไปเก็บในยุ้งแล้วจะทำพิธีเช่นแม่โพสพอีกครั้งที่บริเวณลานนวดข้าว โดยชาวบ้านจะนำเครื่องเช่นบูชาแม่โพสพหรือขนมหุข่าง ขนมต้ม ไบยหอมมากพลู ส้ม กล้วย และนำตุ๊กตาเป็นรูปคน ออกไปกล่าวเชิญที่ลานนวดจากนั้นจะนำเครื่องเช่นใส่กระบุงคอนเดินเข้าบ้านโดยห้ามเหลียวหลัง ห้ามพูดคุย ชาวบ้านเชื่อว่าจะทำให้แม่โพสพตกใจและหนีไป จากนั้นจะนำเครื่องเช่นไปวางไว้ในยุ้งข้าวแล้วเอาธงหลายสีปักตามยุ้งข้าวบอกกล่าวให้แม่โพสพอาศัยอยู่ที่นั่นนานๆ พร้อมทั้งให้แม่โพสพ รักษาข้าวให้ด้วยเป็นอันเสร็จพิธี เครื่องเช่นอาจทิ้งไว้ 2-3 ชั่วโมง หรือบางที 2-3 วัน ค่อยไปเก็บแต่บางทีพอ

เสร็จพิธีเด็ก ๆ ก็มักจะขึ้นไปกินขนม จากนั้นนำข้าวที่จะใช้เป็นพันธุ์ในปีหน้าไปเก็บไว้ในยุ้งข้าว และนาข้าวอื่น ๆ พร้อมตุ้กตาแม่โพสพเก็บใส่ไว้ด้วยจนกว่าจะถึงเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ ก็จะทำพิธีตัด ยุ้ง คือนำข้าวออกมาใช้หรือขายได้

ขั้นตอนที่ 23 พิธีเปิดยุ้งพิธีการเปิดยุ้งจะทำเมื่อนวดข้าวและเก็บข้าวเข้ายุ้งฉางแล้ว จะเหลือข้าวเปลือกไว้ที่ลานนวดราว 1 ชั้น เพื่อใช้ประกอบพิธีการนี้ซึ่งมักทำวันศุกร์ จะเลือกชายหรือหญิงที่เกิดปีมะโรง เพราะเชื่อว่าเป็นปีนักษัตรที่ไม่ทำอันตรายต่อพืชพรรณธัญญาหารเพราะงูจะไม่กินข้าวเหมือนหนู หรือแมลงบางชนิด ผู้ทำพิธีจัดเครื่องสังเวย มีขนมต้มขาว ข้าวปากหม้อและไข่ จากนั้นจะให้ผู้ที่เกิดปีมะโรงเป็นผู้สังเวยเครื่องนั้นที่ลานนวดข้าว จะเอาทัพพีตักข้าวเปลือกที่เหลือไว้ในลานใส่ลงไปในขัน กล่าวคำขอให้แม่โพสพจงดลบันดาลให้ข้าวมีมากมายตักดวงไม่รู้หมดสิ้น เมื่อตักข้าวใส่ขันจนเต็มแล้วจะนำขันข้าวไปเทใส่ลงในยุ้งฉางที่เก็บข้าวเป็นตัวอย่างข้าวเชื้อของแม่โพสพ เช่นเครื่องสังเวยเสร็จก็เป็นอันเสร็จพิธีการเปิดยุ้ง

ขั้นตอนที่ 24 การสีข้าวและตำข้าว เมื่อขาวนาจะบริโภคนข้าวในครัวเรือนก็จะนำข้าวเปลือกมาสีด้วยเครื่องมือที่เรียกว่า “สีมือ” สีครั้งแรกจะเป็นข้าวปล้องมีสีคล้ำๆ ตำ ก็จะมีการขัดข้าวด้วยครก กระตึง ครกสากตะลุมพุก ลำพุก ส่วนมากหน้าที่ตำข้าวจะเป็นของผู้หญิง บ้านใดมีลูกสาวสวยมักมีหนุ่ม ๆ มาช่วย มีการเลี้ยงอาหารกัน รวมทั้งมีเพลงพื้นบ้านโดยตลอด จะมีการนึ่งข้าวเหนียวนำมาตำเป็นลูกแป้ง (ยีสต์) เติมน้ำ เหนียวสุกลงไปใส่ในไหปิดไว้ 7 วัน และเติมน้ำในช่วงแรกจะมีรสหวาน เก็บต่อมาอีก 3 เดือน เอามา ต้ม กลั่นในวันที่มีการลงแขก

ขั้นตอนที่ 25 พิธีลาซัง หลังฤดูเก็บเกี่ยวขาวนาในหมู่บ้านจะจัดพิธีเฉลิมฉลองขึ้น เรียกว่า พิธีลาซัง วัตถุประสงค์ คือ การแสดงความกตัญญูขอบคุณเทพต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการทำนา ที่ได้ช่วยเหลือขาวนาตลอดฤดูกาลทำนาจนได้ผลผลิตเป็นข้าวเปลือก เทพดังกล่าว ได้แก่ แม่โพสพ แม่พระธรณี เจ้านา เจ้าที่เจ้าทาง เป็นต้น บางที่เพื่อแก้บนหรือเซ่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ที่ชาวบ้านเคยบนบานมาก่อน และเพื่อบนบานขอให้ปีต่อไปได้ข้าวอุดมสมบูรณ์เหมือนเดิมด้วย

ขั้นตอนที่ 26 พิธีเอาเกลือแกงไปหว่านในนา เป็นพิธีที่เกิดขึ้นในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ขาวบ้านจะนำเกลือปริมาณไม่มากนักไปหว่านใน แปลงนา ซึ่งวิธีนี้ชาวบ้านก็อธิบายไม่ได้ บางทีก็บอกว่าเป็นประเพณีเกลือแกงช่วยเร่งให้ไฟไหม้อย่าง รวดเร็ว

ขั้นตอนที่ 27 พิธีเผาฟาง ขาวนาจะมีพิธีเผาฟางในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 เป็นพิธีต่อจากขั้นตอนที่ 26 เมื่อเอาเกลือไปหว่านแล้วจะจุดไฟเผาตอซัง นับเป็นการเตรียมแปลงนาเพื่อการเพาะปลูกในฤดูกาลทำนาต่อไป สรุปที่กล่าวมาทั้งหมด 27 ขั้นตอน เป็นการทำนาในสมัยที่ต้องพึ่งธรรมชาติอย่างมาก อาจเรียกได้ว่าเป็นยุคสมัยของการพึ่งธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติประเภทต่าง ๆ ตามเชื่อของชาวบ้านในอดีตเมื่อประมาณ 100 กว่าปีมาแล้ว ซึ่งถือเป็นพิธีดั้งเดิมที่มีคุณค่าทางด้านจิตใจ ของขาวนาเป็นอย่างมาก และในปัจจุบันบางอย่างก็ยังมีการนำมาใช้บ้าง เพื่อความเป็นสิริมงคลของ จิตใจ เพราะ

การทำนาเป็นอาชีพที่สืบทอดกันมาตามบรรพบุรุษ รวมทั้งขั้นตอนต่าง ๆ ก็ทำกัน ต่อมาจากสังคมในอดีต และถึงแม้ในปัจจุบันจะมีเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ทดแทนในหลาย ๆ ขั้นตอน แต่ชาวนาก็ยังคงใช้วิธีการเดิมเป็นส่วนใหญ่ พร้อมกับนำวิทยาการสมัยใหม่เข้ามาใช้ร่วมกันด้วย เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพที่ดีขึ้นและปริมาณมากขึ้น เพื่อให้เพียงพอต่อการดำรงชีพของครอบครัวตลอดไป และในกระบวนการทั้งหมด 27 ขั้นตอน เราอาจแบ่งเป็นพิธีกรรมในการผลิตและการบริโภคได้ดังนี้ คือ พิธีกรรมเกี่ยวกับการผลิต อันได้แก่ การเตรียมเครื่องมือทำนา พิธีทำขวัญ ควาย พิธีทำขวัญนา พิธีทำบุญบ้านและหลังบ้าน การคิดเมล็ดพันธุ์ข้าว พิธียกศาลเจ้านา พิธีจัดการ กับข้าวปลูก พิธีแรกนา การเพาะกล้า พิธีปักดำแรก การดูแลรักษาต้นข้าว การแห่หางแมว พิธีรับ ท้องข้าว และในส่วนของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการบริโภค อันได้แก่ การทาลานนวดข้าว พิธีลงแขกเกี่ยว ข้าว พิธีรับขวัญข้าว การนวดข้าว การผัดข้าว การสีข้าวและตำข้าว เป็นต้น ทั้งนี้ ก็เพื่อความเป็น สิริมงคลในการที่จะผลิตข้าวในครั้งต่อไป และเพื่อการบริโภคเพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่ครอบครัวตลอดไป

2.1.5 ข้าวกับชาวพุทธ ศิริพรรณ สุทธินนท์ (2560: .63) ศึกษาเรื่องข้าวกับวิถีพุทธสรุปได้ ดังนี้

ภาคกลาง วิถีชีวิตของชาวพุทธ วิถีชีวิตและวิธีการผลิตของชาวนาที่ต้องเผชิญหน้ากับ กระแสความเปลี่ยนแปลงผลผลิตการเกษตรเพื่อยังชีพ โดยมีพื้นที่ปลูกข้าวนาปรัง 17 จังหวัด ในเขตชลประทานและมีพื้นที่ เหมาะสม ซึ่งได้แก่ จังหวัดนครสวรรค์ พิจิตร พิษณุโลก กำแพงเพชร ชัยนาท สิงห์บุรี ลพบุรี สระบุรี อ่างทอง อยุธยา ปทุมธานี นนทบุรี ฉะเชิงเทรา ราชบุรี สุพรรณบุรี และ นครนายก เมื่อชาวนา สามารถควบคุมปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลต่อการปลูกข้าว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องน้ำ พันธุ์ข้าว ศัตรูพืช หรือ แม้กระทั่งในเรื่องของเทคโนโลยีต่างๆ ต่อการทำนาให้ได้ ก็จะทำให้มีผลผลิตข้าวมากกว่าเดิม มีความ เป็นอยู่ที่ดีขึ้นตามลำดับ กิจกรรมต่างๆ ในชีวิตทางวัฒนธรรมของชาวนาภาคกลาง ที่เกี่ยวกับข้าวก็ยังคงยึดถือ ปฏิบัติกันอยู่ในบางครอบครัว บางชุมชน และก็มีบางส่วนที่มีการปรับเปลี่ยน พิธีกรรมข้าวให้เป็นสื่อ ในการเชื่อมความสัมพันธ์ เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข และเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ ครอบครัวและชุมชนของ ตนเอง เป็นต้น ช่วงการบำรุงรักษา รับขวัญแม่โพสพ เมื่อข้าวเริ่มตั้งท้อง ชาวนาจะสร้างศาลเพียงตา ชั่วคราวขึ้น ใส่เครื่องสังเวยรับขวัญแม่โพสพ เรียกว่าพิธีคดข้าว บางท้องถิ่น ในภาคกลางเรียกว่าส่งข้าวบิณฑ์ เพื่อรับขวัญแม่โพสพที่กำลังเริ่มตั้งท้องและขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยดูแล เครื่องเช่นแม่โพสพจะมี ข้าว ปลา กล้วย อ้อย ถั่ว งา ผลไม้รสเปรี้ยว แปะ กระเจ๊ก เสื้อผ้า หวี แต่ถ้าทาง จังหวัดราชบุรีบาง ท้องถิ่นจะมีประเพณีเรียกว่า ส่งข้าวบิณฑ์ โดยเมื่อกลับจากทำบุญสารทที่วัดจะนำ กระยาสารทและ ผลไม้ส่วนหนึ่งแบ่งใส่ไว้ในกระทงหรือใบตอง นำไปวางบนภาชนะที่สานเป็นชะลอม มี เสารับไปปักไว้ที่ หัวคันนาอาจที่เดียวหรือหลายที่ ถือเป็นการเซ่นขวัญข้าวในนา เชื่อเชิญให้แม่โพสพมา อยู่ดูแลข้าว และเมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยว ก็จะมีวัฒนธรรมการเชิญขวัญข้าว หมู่บ้านบางแห่งในอยุธยาและ ราชบุรี เมื่อขนข้าวไปที่ลานจะจัดพิธีเชิญขวัญข้าวหรือขวัญแม่โพสพ เข้าสู่ลานบ้าน มักจะทำกันในวัน

ศุภครตอนเย็น มีเครื่องสังเวบูชา เอาซึ่งต้นข้าวผูกเป็นรูปคนเล็กๆ ถือไว้แล้วกล่าวคำขวัญเชิญแม่ โพสพ ให้กลับเข้าไปอยู่ในที่ร่มเย็น คือ ลานบ้าน จากนั้นนาห่นกลับไปที่ดินนวดข้าวแล้วทิ้งเครื่องเช่น ให้นัก กานในเรื่องของวัฒนธรรมข้าวของภาคกลาง จะเริ่มจากก่อนการเพาะปลูก จะมีการขอฝน ขอ ความอุดม สมบูรณ์ คือ ก่อนเริ่มปรับดินทำนา ประมาณปลายเดือนห้าถึงเดือนเจ็ด (เมษายน - มิถุนายน) ชาวนา หลายแห่งในภาคกลางจะจัดงานเรียกว่าทำบุญกลางบ้าน เพื่อขอฝนปรับดินว่าจะทำนาแล้ว มีการบูชา พระในบางหมู่บ้านที่อยู่ชานจะมีประเพณีที่เรียกว่า ทำบุญหลังบ้าน เพื่อให้ฝนตก ต้องตามฤดูกาลให้คน ในหมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข พระจะสวดคาถาเรียกว่า คาถาปลาช่อน ซึ่งตรงกับ ช่วงฝนเริ่มตกปลาช่อนออก จากที่ซ่อนมาเล่นน้ำฝน 5 ช่วงเพาะปลูก ก่อนหว่านข้าวจะมีการอัญเชิญขวัญข้าวหรือแม่โพสพจากยุ่งฉาง ลงนาอีกครั้ง เจ้าของข้าวจะจัดพิธีในครอบครัว โดยนำขวัญข้าวที่เก็บมารวมกับข้าวปลูก บางคนจะบอก กล่าว แม่โพสพด้วยคำที่ไพเราะ ขอให้แม่โพสพอย่าตกใจ ผากแม่โพสพไว้กับแม่ธรณี พระภูมิและผีต่างๆ จากนั้นจะมีพิธีแรกนา มีที่มาจากการหาฤกษ์ยามยามดี วันใดวันหนึ่งในเดือน 6 เพื่อทำพิธีแรกนาโดย การแรกไถกันพอเป็นพิธีประมาณ 3 รอบ วิถีชีวิตของชาวพุทธในภาคกลางมีวัฒนธรรมที่น่าสนใจหลาย อย่าง เช่น บุญข้าวหลาม ในเดือนยี่ ชาวนาจะมีข้าวใหม่ที่เก็บเกี่ยวแล้วมาหุง จะมีการนำข้าว หลามไป ถวายพระ โดยนิมนต์พระจากวัดอื่นมาร่วมพิธีด้วย ข้าวหลามของชาวพวนพื้นบ้านจะมีข้าว เหนียวขาว น้ำให้สะอาดผึ่งไว้แล้วใส่ในกระบอกไม้ไผ่ที่ตัดเป็นท่อน เติมน้ำตาลพอท่วมสูงจาก ข้าวประมาณ 2 เซนติเมตร ปิดปากด้วยใบตองให้แน่นพอประมาณนำไปผิงดินเล็กน้อย เรียงเป็นแถว แล้วใช้พินหรือเศษไม้เผาไฟอ่อน ๆ ทั้งสองด้านจนสุก ใช้ถ่านไม้ที่เหลือจากการเผาตองไว้ให้ สุกดีนำมา ปอกหั่นเป็นท่อนแล้วนำไปทำบุญที่วัดในวันรุ่งขึ้น บุญข้าวจี ชาวพวนหนองแสงจะทำบุญข้าวจี ในเดือน สามแล้วจะตกลงกันในหมู่บ้านว่าจะทำวันใด จะนิมนต์พระจากวัดอื่นมาร่วมพิธีด้วย ข้าวจีในสมัยก่อน ทำจากข้าวเหนียวหนึ่งให้สุกแล้วนำมาโขลกให้ละเอียด แล้วแผ่อกให้บางเอาไส้ขนมซึ่งทำด้วยมะพร้าว น้ำตาลกวนให้สุกเหนียว หรือทำมาจากงาโขลกคลุกกับน้ำตาลก็ได้ใส่ตรงกลางปั้นให้เป็นก้อนแล้วนำไป ย่างไฟให้สุก ปัจจุบันนี้จะใช้แป้งข้าวเหนียวแทนข้าวหนึ่ง ชุบด้วยไข่แล้วนำไปทอดจนเหลือง นำขึ้นให้ สะเด็ดน้ำมันนำไปถวายพระ ประเพณีกำฟ้าเป็นประเพณีของภาคกลาง โดยกำหนดเอาเดือน 3 ขึ้น 2 ค่ำของ ทุกปี เป็นวันกำฟ้าชาวบ้านจะทำบายศรีมีดอกไม้ ธูป เทียน เครื่องสังเว บูชาเทวดาในตอนเช้า ในวันนี้ชาวบ้านจะหยุดงานหนึ่งวัน ไม่ใช้แรงงานสัตว์และคนไม่ใช้ของมีคม เชื่อกันว่าเป็นการบูชาเทพย ดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์บนท้องฟ้าเพื่อบันดาลให้ฝนตกลงมา ในวันนี้จะมีเสียงฟ้าร้อง ซึ่งผู้เฒ่า ผู้แก่จะคอยฟัง ว่าฟ้าร้องมาจากทิศใด เพื่อคาดคะเนว่าฝนจะตกมากหรือน้อย บุญกลางบ้าน ชาวบ้านในภาคกลางจะมี พิธีบุญกลางบ้านในเดือนหกแล้วแต่จะกำหนดกันในแต่ละหมู่บ้าน กลางวันจะมีการนำสายสิญจน์เวียน รอบหมู่บ้าน ตอนเย็นจะมีการนำหิน ก้อนเล็ก ๆ 1 กะลา น้ำ 1 ขวด ต้นหญ้าคาทั้งราก 5 ต้น ขมวดใบ กระจุกธูปเทียนใส่ลงในตระกร้าหิ้วไปไว้ในพิธีสวดมนต์เย็น ตอนเช้านำกระถางใส่เครื่องของลงไป เหมือนกับกระถางวันสงกรานต์นำไปพร้อมอาหารคาวหวานเพื่อถวายพระด้วย เมื่อพระสวดมนต์เสร็จก็

จะนำกระทงไปวางไว้ข้างถนนเพื่อ เช่นผีไม่มีญาติและเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ไม่ให้สิ่งไม่ดีเกิดขึ้นในหมู่บ้าน แล้วนำตะกร้าที่ใส่หิน หวาย น้ำ ต้นหญ้าคาและธูปเทียนกลับมาบ้าน หญ้าคา ดอกไม้ธูปเทียนเอาเสียบไว้ใต้หลังคาบ้าน หิน หวาย น้ำ นำไปโรยรอบบ้านป้องกันสิ่งไม่ดีทั้งหลาย บุญข้าวสระชาวบ้านจะทำบุญข้าวสระในเดือน 10 จะนำอาหารคาวหวานไป ถวายพระ นำเอาใบตองสด ๆ ไปด้วยเพื่อให้พระเขียนคาถาแล้วนำไปสวด เมื่อเสร็จพิธีแล้วจะนำใบตองนั้นไปใส่ในฉางข้าวหรือถังข้าวสารด้วยเชือกกันว่ากินไม่บกจากไม่ลง หมายความว่า กินไม่หมดสักที ไม่สูญหายไปไหน

ภาคเหนือ วัฒนธรรมข้าวกับวิถีชีวิตของชาวพุทธ ชุมชนชาวนาในภาคเหนือตอนบนถึงตอนล่าง ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำระหว่างหุบเขาที่อุดมสมบูรณ์มากมาย ทำการกันพื้นที่ราบให้แยกจากกันวัฒนธรรมข้าวในภาคเหนือก่อนการเพาะปลูกจะมี พิธีเลี้ยงผีน้ำ ประมาณช่วงปลาย ๆ ฤดูแล้งหรือฤดูฝน เกษตรกรจะร่วมกันประกอบพิธีที่เรียกว่า เลี้ยงผีน้ำ ซึ่งชาวเหนือถือเป็นผีชั้นสูงทำหน้าที่ปกปักษ์รักษาดูแลคุ้มครองให้แหล่ง น้ำมีน้ำไหลตลอดปีโดยมี หัวหน้าเหมืองฝายเป็นผู้ทำพิธีเพื่อขอให้ขุนน้ำดลบันดาลให้มีน้ำอุดมสมบูรณ์เพียงพอต่อการเกษตรจนตลอดฤดูกาล และถือเป็นโอกาสที่บรรดาพวกเกษตรกรที่ใช้หน้าสายเดียวกันได้มาพบปะหารือกัน ก่อนถึงฤดูกาลทำงาน คือ การเพาะปลูกนั่นเอง 6 ช่วงการปลูก หมายถึง การไถนาครั้งแรก การแกล่นา ถือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์และก่อให้เกิด สิริมงคล ที่ทำให้ข้าวออกงามเต็มที่ โดยยึดถือตามปฏิทินสงกรานต์หรือปฏิทินปีใหม่เมือง ซึ่งจะทำให้ปีนั้นนาได้น้ำก็ตัว และหันหน้าไปทางทิศไหน การไถนาจะเริ่มจากที่หัวนาไปสู่ทิศที่เป็นหางนา จากนั้นก็ทำพิธีถอนต้นกล้าข้าวและการปลูกหรือดำนาต่อไป การบำรุงรักษา ช่วงนี้จะมีประเพณีหลิมนาและหลกหญ้า การหลิมนา หมายถึง การปลูก ทดแทนหลังการปลูกไปแล้วใน 10-15 วัน เพราะข้าวบางส่วนอาจถูกปู ปลาหรือเต่ากัดทำลาย ส่วนการหลกหญ้า หมายถึง การถอนหญ้าที่ขึ้นแทรกอยู่ในกอข้าวให้หมด ซึ่งจะทำ 1-2 ครั้ง ในการทำงาน แต่ละครั้ง จากนั้นเป็นช่วงการเก็บเกี่ยว เพราะเมื่อข้าวสุกจะสีเหลือง จะมีการลงแขกเกี่ยวข้าว เคียวที่ ใช้เกี่ยวข้าวภาคเหนือจะโค้งน้อยกว่าใบเคียวทางภาคกลาง เพราะชาวนานอยมเกี่ยวข้าวชิดโคนต้น เพื่อจะได้ฟางข้าวเก็บไว้ให้วัวควายกินในฤดูแล้ง เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วก่อนนวดข้าวจะมีพิธีสุขขวัญ ข้าวเป็นการคารวะแม่โพสพ เครื่องพลีกรรม ประกอบด้วย พานบายศรีปากชาม 1 ชุด ไก่ต้ม 1 คู่ เหล้า 2 ไห ข้าวตอกดอกไม้ 2 ชุด ข้าวเหนียว 1 กระติบ หมากพลู เมี่ยง บุหรี่ 1 ชุด โดยมีเจ้าของนาเป็นปุจจารย์ของหมู่บ้านเป็นผู้กล่าวคำสังเวย

ภาคใต้ วัฒนธรรมข้าวกับวิถีชีวิตของชาวพุทธ การผลิตข้าวเพื่อขายเริ่มขยายตัวเข้ามาในภาคใต้ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2463 จนถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 การทำนาของชาวภาคใต้สืบทอดกันมาแต่อดีต เป็นการทำให้ยังชีพมากกว่าการค้า วิธีการทำนา เครื่องมือเครื่องใช้ ตลอดจนความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท านา ส่วนใหญ่สืบทอดมาเหมือนสมัยก่อนๆ ไม่ค่อยมีอะไรเปลี่ยนแปลงมากนัก จนถึงประมาณปี พ.ศ. 2515 เป็นต้นมา เช่น ช่วงก่อนการปลูก ก่อนลงมือไถนาชาวภาคใต้จะทำพิธีทำขวัญควาย เพื่อน ำ ควายที่ปล่อยให้ออกไปหากินอยู่ตามทุ่งนา เมื่อหมดฤดูกาลทำนาในปีที่แล้วให้

กลับเข้าคอกเพื่อเป็น การประเดิมให้ควายไถนาในวันนั้น ต่อมาช่วงเพาะปลูกชาวนาภาคใต้จะเริ่มไถต้นกล้าก่อนนำข้าวไป หว่านจะเอ่ยชื่อแม่โพสพ เพื่อบอกให้ท่านรู้ว่าจะนำข้าวของท่านไปทำพันธุ์ต่อไป แต่ถ้าเป็นนาดำก่อน ลงมือปักดำจะจัดเครื่องสังเวศบูชาศาลพระภูมิและปักดำในนามาถึงช่วงบำรุงรักษา การป้องกัน และปราบปรามศัตรูข้าวแบบพื้นบ้าน ไม่นิยมการใช้ยาฆ่าหรือทำลาย แต่นิยมใช้วิธีการทาง จิตวิทยา คาถาอาคม ยาสมุนไพร และไสยศาสตร์ ชาวนาภาคใต้จะทำธงผ้ายันต์ปักไว้ในทุ่งนาเพื่อ ป้องกันนก เพลี้ย ที่เป็นอันตรายต่อต้นข้าว วิธีทำขวัญข้าว ชาวนาในภาคใต้จะจัดให้มีพิธีนี้ในช่วง ประมาณเดือนธันวาคม เนื่องจาก ข้าวพื้นเมืองโดยทั่วไปจะเริ่มตั้งท้องประมาณต้นเดือน 11 ประมาณ ต้นเดือนตุลาคม ยกเว้นภาคใต้ จะตั้งท้องประมาณปลายเดือนอ้ายหรือเดือนธันวาคม เมื่อข้าวเริ่มตั้งท้อง ชาวนาจะเริ่มทำขวัญข้าว เรียกว่า กดข้าว กล่าวอัญเชิญแม่โพสพแล้วนำแบ่งหอม น้ำมันหอมทาตามใบ ข้าว 3 ถึง 7 กอ โดยจัด เครื่องสังเวศมีขนม เช่น ขนมต้มขาว ต้มแดง ขนมถั่ว ขนมงา เมื่อข้าวตกรวง ใกล้เก็บเกี่ยวชาวนาก็จะ ทำพิธีรวบข้าว เมื่อเสร็จพิธีจึงเก็บข้าวเป็นรวง โดยถือคิดว่าถ้าใช้เคียวเกี่ยวแล้ว แม่โพสพจะหนีไป เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวเฉลิมฉลองจะมีพิธีลาซึ่ง ซึ่งจะมีเฉพาะในบางจังหวัดชายแดน ภาคใต้ เพื่อแก้บนหรือเซ่นสังเวศสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคยบนบานมาก่อน เพื่อให้ข้าวในนาในปีต่อไป ที่อำเภอ สายบุรี จังหวัดปัตตานี จะจัดขึ้นในช่วงเดือน 6 คนไทยพุทธแถบอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาสจะ เรียกว่า ล้มซัง ชาวไทยมุสลิมเรียกว่า บูยอมือแน พิธีกรรมในช่วงเก็บเกี่ยวผลพิธีกรรมที่จัดขึ้นในช่วงนี้มี วัตถุประสงค์เพื่อเป็นการเฉลิมฉลอง ผลผลิตที่ได้จากการทำนา จะจัดขึ้นในช่วงฤดูเก็บเกี่ยว เช่น พิธีรวบ ข้าว พิธีแรกเกี่ยวข้าว พิธีปลงข้าว พิธีขนข้าวขึ้นยุ้ง ประเพณีตั้งลอมข้าว พิธีปิดยุ้ง พิธีเปิดยุ้ง เป็นต้น

ภาคอีสาน วัฒนธรรมข้าวกับวิถีชีวิตของชาวพุทธ สังคมผู้คนในภาคอีสานมีวิถีชีวิตส่วนใหญ่ ขึ้นอยู่กับเกษตรหรือทำนาปลูกข้าว แต่ไม่ใช้การทำนาในเขตชลประทาน ส่วนมากเป็นนาที่ต้องอาศัย น้ำฝน วงจรชีวิตของข้าวสัมพันธ์กับพิธีกรรมทาง ศาสนาและความเชื่อเป็นส่วนใหญ่ตั้งแต่แรกปลูกจนถึง เก็บเกี่ยว ช่วงก่อนการเพาะปลูกชาวอีสานถือ ว่าเป็นภาคที่มีพิธีกรรมขอฝนมากที่สุด เช่น พิธีเต้าแม่นาง ข้าว พิธีเต้านางแมว พิธีโยนครกโยนสาก พิธี แห่ข้าวพันก้อน การเทศน์พญาคันคาว การสวดคาถา ปลาบ่อ การบำนางธรณี พิธีขอฝนที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ของคนอีสาน คือ บุญบังไฟในเดือน 6-7 เป็นสัญญาณ ของการตกกล้าและเริ่มฤดูทำนาฤดูใหม่ ด้วย การบูชาพญาแถนซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุดของความอุดม สมบูรณ์ บุญบังไฟเป็นประเพณีที่ชาวบ้านทุก ครอบครัวในหมู่บ้านร่วมแรงร่วมใจกันจัดขึ้น เป็นงานรื่น เริงครั้งใหญ่ของชาวอีสานก่อนการทำนา เหมือนเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้แน่วแน่ว่าการทำนาปีนี้ ต้องได้ผลดี ช่วงการปลูกในภาคอีสานจะมีพิธีเรียกว่า ตาแยก หมายถึง ตาแรก เป็นพิธีกรรมก่อนการ ผลิตใหม่ การเลี้ยงผีตาแฮกนี้สันนิษฐานว่าเริ่มจากสังคมที่รวมกับพวกชนเผ่า ต่อมาพัฒนาสู่จรดพระ นังคัลมีระบบกษัตริย์ราชสำนักเข้ามาผสมผสานในประเพณีของราษฎร ชาวอีสานเชื่อว่าตาแฮกเป็น เทพารักษ์ ทำหน้าที่ดูแลความอุดมสมบูรณ์ของที่นา ชาวนาจะเลี้ยงตาแฮกครั้งหนึ่งตอนบุญข้าวสาก

และก่อนทำบุญในเดือน 6 จะเป็นข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้แต่ทำก่อนการไถเตรียมดินเพื่อปลูกข้าว และ หลังเก็บเกี่ยวจะแบ่งข้าวส่วนหนึ่งไว้เซ่นผีตาแฮกอีกครั้งนอกจากนี้ทางภาคอีสานยังมีบุญข้าวประดับดิน ตรงกับวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 จะเป็นช่วงกลางของฤดูฝน ต้นข้าวกำลังเขียวแตกกอ มี การทำบุญห่อ ข้าวประดับดินหรือเรียกอีกอย่างว่า ห่อข้าวน้อย คือ การเอาต้นกล้าหรือต้นข้าวดำใส่ในนา บางท่านถือ ว่าเป็นพิธีแทนคุณแผ่นดินที่มนุษย์ได้อาศัยทำมาหากินและเป็นการฉลองต้นข้าว หรือ ความสำเร็จในการทำนา ช่วงนี้เป็นช่วงที่ข้าวในนากำลังเขียวเต็มท้องนา ปลาและสัตว์น้ำต่าง ๆ ในลำห้วย ในทุ่งนา ก็อุดม สมบูรณ์ ชาวบ้านก็มีความสุขเบิกบานใจ จึงมีการทำบุญเพื่อเลี้ยงผีบรรพบุรุษ และผีไร้ญาติ ยังมีบุญข้าว สากซึ่งทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 จะเป็นช่วงปลายฤดูฝน ข้าวตั้งท้อง และออกรวง เป็นอีกประเพณี หนึ่งที่ชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นผลบุญมาจากการทำบุญอุทิศแก่บรรพบุรุษ การบูชาบุญโพสพและผีตาแฮก ที่ปกป้องผืนนาและหมู่บ้านให้ร่มเย็นเพิ่มความมั่นใจว่าไร่นาในปีต่อไปจะให้ผลผลิตเต็มที่และอุดม สมบูรณ์ ชาวอีสานมีความเชื่อเรื่องข้าวสากว่าเป็นประเพณีการทำบุญในหมู่บ้านอีสาน มีความหมาย เดียวกับข้าวทิพย์ ข้าวปายาส ข้าวมธุปายาส นั้นเป็นวันเฉลิมประจำปี (นับต้นปีจากเดือน 5 หรือประมาณ 22 มีนาคม) ชาวอินเดียเรียก บุญหม้อข้าว ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ทางภาคกลางมี ประเพณีที่คล้ายกัน คือ บุญกระยาสารท ส่วนภาคเหนือเรียก บุญก๋วยสลาก ภาคใต้เรียก ชิงเปรต ถ้า หากบุญข้าวประดับดินเป็น วันรับเปรต วันบุญข้าวสากก็จะเป็นวันส่งเปรต ชาวบ้านอีสานเชื่อกันว่า วิญญาณบรรพบุรุษเมื่อได้รับ ข้าวสากจะไปสู่สุคติ จึงมีการทำบุญข้าวสากกันทุกครอบครัว ชาวบ้านจะ ถวายห่อข้าวสากใหญ่ให้พระ โดยจะมีสลากชื่อของแต่ละคนให้พระและสามเณรจับ ส่วนห่อข้าวสาก อื่นจะวางไว้ตามกิ่งไม้ กำแพงวัด จากนั้นจะนำไปวางไว้ตามไร่นา เลี้ยงผีตาแฮกหรือผีไร่นา และบูชา พระแม่ธรณีหรือพระแม่โพสพ คน ภาคอีสานยังประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวตามความเชื่อมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบันนี้ เช่น

1. พิธีนำฝุ่นใส่เนา เป็นพิธีเริ่มต้นในการทำนาโดยการเอาปุ๋ยคอกที่หมักแล้วใส่ลงไป ในนาข้าว ในวันขึ้น 3 ค่ำ ของเดือนสาม (กุมภาพันธ์) วัตถุประสงค์ของพิธีนี้ก็เพื่อเป็น สริมงคลในการเริ่มต้นทำนา ในพิธีนี้ไม่มีการสวดบูชาหรือเซ่นสังเวยแต่อย่างใด

2. พิธีแฮกไถนา เป็นพิธีเริ่มต้นการไถนาที่กระทำในวันเสาร์ซึ่งถือเป็นวันมงคล (วันพุ) ของ เดือนหก (พฤษภาคม) ในพิธีนี้จะมีการนำเครื่องเซ่นสังเวยที่ประกอบด้วยข้าวหนึ่งคลุก น้ำตาล ไข่ และ กับข้าวอื่น ๆ หมาก และยาสูบไปเซ่นไหว้แม่พระธรณี หรือผีตาแฮก มีการไถนาโดยใช้ แรงควายใน

ทิศทางที่ตามเกล็ดนาจจำนวน 3 รอบแล้วปล่อยควาย วัตถุประสงค์ก็เพื่อให้แม่พระธรณี หรือผีตาแฮก ช่วยคุ้มกันรักษาคน สัตว์ และข้าวกล้าให้มีความสุขสบาย และเพื่อให้เกิดความสะดวกใน การเตรียมดิน

3. พิธีแฮกค่านา เป็นพิธีเริ่มต้นในการดำนาหรือปลูกข้าว ซึ่งกระทำในตอนเช้าของวันจันทร์ หรือวันพฤหัสบดีหรือวันเกิดของผู้ทำนาในเดือนเจ็ดหรือเดือนแปด (มิถุนายนหรือกรกฎาคม) วิธีการคือ มีการเตรียมผืนดินสำหรับปักดำหรือปลูกข้าว 7 หรือ 14 กอบบนผืนดิน นำเครื่องเช่นสังเวชน์เดียวกับ พิธีแฮกไถนาวางบนร้านซึ่งมีสี่เสาเพื่อบนบานให้แม่พระธรณีหรือ ผีตาแฮกช่วยคุ้มครองต้นข้าวกล้าให้ เจริญออกงาม ไม่มีโรคแมลงหรือสัตว์ศัตรูข้าวมารบกวน

4. พิธีทำลานนวดข้าว เป็นพิธีขออนุญาตต่อพระแม่ธรณีในการทำลานนวดข้าว อาจกระทำใน วันใดก็ได้ คือการนำเครื่องเช่นสังเวชน์ซึ่งประกอบด้วยข้าวหนึ่งช่อกลุ่่น้ำตาลกับข้าวยาและหมาก หนึ่งสำหรับ ไปวางบนบริเวณที่จะทำลานนวดข้าวก่อนที่จะเอยคำขออนุญาตแม่พระธรณีในการขยายพื้นที่ทำลาน นวดข้าว เสร็จแล้วจึงนำเครื่องเช่นสังเวชน์ไปวางในทิศทางสี่ทิศรอบบริเวณที่จะทำลานนวดข้าว

5. พิธีปลงข้าว เป็นพิธีเช่นสังเวชน์แม่พระธรณีแม่โพสพ หรือผีตาแฮก ก่อนที่จะเริ่มต้นทำการ นวดข้าว วิธีการคือ นำเครื่องเช่นสังเวชน์ เช่น เหล้า 1 ไห ไก่ 1 ตัว (สำหรับผีตาแฮก) หรือข้าวหนึ่งช่อกลุ่่น้ำตาลกับข้าวและไข่ต้ม 1 ฟอง สำหรับแม่โพสพ หรือข้าวหนึ่งช่อกลุ่่น้ำตาล กับข้าว ยา และหมาก สำหรับ แม่พระธรณี มาวางบนลานกล่าวคำขออนุญาต นำข้าว 1 ฟองจาก ลอมข้าวมาฟาดบนลาน นำฟางข้าว ที่เหลือจากการฟาดมามัดเครื่องเช่นสังเวชน์ส่วนหนึ่งแล้วนำไปปัก ไว้ใกล้ ๆ ลอมข้าว

6. พิธีทำบุญคูณลาน เป็นพิธีเฉลิมฉลองหลังเสร็จจากการนวดข้าว กระทำในลาน นวดข้าวใน ตอนเช้าของวันที่เป็นมงคล ในพิธีนี้มีการนิมนต์พระภิกษุอย่างน้อย 5 รูป มาทำบุญและมีพิธีทาง พราหมณ์ด้วย นอกจากอาหารคาวหวานที่จัดถวายพระภิกษุแล้วยังมีเครื่องเช่นบูชาแม่พระ ธรณีและแม่ โพสพด้วย หลังเสร็จพิธี เจ้าของข้าวจะเชิญชวนเพื่อนบ้านร่วมรับประทานอาหารแล้ว ช่วยกันขนข้าวขึ้น สู่ยุ้งฉาง

7. พิธีสู่ขวัญข้าว เป็นพิธีที่เจ้าของข้าวกล่าวคำขอโทษแม่โพสพในสิ่งที่ได้ล่วงเกินและ ถือเป็น การกล่อมขวัญให้แม่โพสพด้วย วิธีการคือ นำเครื่องเช่นสังเวชน์ซึ่งประกอบด้วย ดอกไม้รูปเทียน หมาก พลู บุหรี่ ขันบายศรี ไข่ต้ม 1 ฟอง ข้าวต้มมัด 3 มัด กล้วยสุก 2 ผล ด้ายผูกแขน ข้าวสาร ข้าว หนึ่ง ไก่ต้ม 1 ตัว น้ำใบยอ ใบคูน เกล็ดล่อนอย่าง 1 กำมือ และเถาเครือไต้ต้น 1 เถา ไปวางไว้ในยุ้งข้าว หลังจากนั้น

พราหมณ์พร้อมด้วยเจ้าของข้าวจะขึ้นไปสวดบทสູ່ขวัญข้าวนานประมาณ 30 นาที พิธีนี้ นิยมทำกันในวันขึ้น 3 ค่ำ ตอนเช้าของเดือนสาม (กุมภาพันธ์)

8. พิธีวันเข้าพรรษา เป็นพิธีที่ทำในเดือนกรกฎาคม วิธีการคือใช้ต้นกล้าที่ถอนมา 1 กำมือ นำไปบูชาพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์แล้วอุทิศส่วนกุศลไปให้ตายายในวรรณคดีที่ เล่ากันว่า เป็นสามภรรยาคนแรกที่ได้รับเมล็ดพันธุ์ข้าวจากพระฤๅษีมาใช้ขยายพันธุ์ปลูกติดต่อกันมาจนปัจจุบัน

9. พิธีงานบุญประดับดิน เป็นพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้กับตายายในวรรณคดี และบรรพบุรุษของผู้ปลูกข้าว ทำในวันแรม 14 หรือ 15 ค่ำ ของเดือนสิงหาคม

10. พิธีงานบุญข้าวสาก เป็นพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้กับตายายในวรรณคดีและ บรรพบุรุษของผู้ปลูกข้าวเช่นกัน พิธีนี้ทำในวันขึ้น 15 ค่ำ ของเดือนกันยายน

11. พิธีวันออกพรรษา เป็นพิธีนำข้าวมาน (ข้าวทอง) มาทำขนมทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้กับตายายในวรรณคดี ทำในวันแรม 1 ค่ำ เดือนตุลาคมของทุกปี

12. พิธีงานบุญข้าวเฒ่า เป็นพิธีนำข้าวในระยะก่อนข้าวสุกมาตำเป็นข้าวเฒ่าเพื่อ ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้กับตายายในวรรณคดี กระทำในเดือนพฤศจิกายน

13. พิธีงานบุญคุ้มข้าวใหญ่ เป็นพิธีบริจาคข้าวเพื่อสาธารณประโยชน์และเฉลิม ฉลองผลผลิตหลังเก็บเกี่ยวข้าว กระทำในระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมีนาคม โดยชาวนาจะนำ ข้าวเปลือกคนละ 1 - 20 ถัง มากองรวมกันไว้ที่วัดก่อนถึงวันจัดงาน และเมื่อถึงวันจัดงานชาวนาแต่ละคนหรือแต่ละบ้านก็จะนำข้าวอีก 1 กก. บรรจุในถุงที่เขียนชื่อและนามสกุลของเจ้าของข้าวไว้มา รวมกันกับกองข้าวเดิมนำสายสิญจน์ล้อมรอบกองข้าวแล้วโยนไปยังบริเวณพิธีสงฆ์ เมื่อพระภิกษุสงฆ์ เจริญพระพุทธมนต์แล้วจึงนำน้ำพระพุทธมนต์ไปพรมลงบนกองข้าว จากนั้นพราหมณ์จะเริ่มพิธีสູ່ขวัญข้าว หลังจากเสร็จพิธีชาวนาก็จะนำถุงข้าวที่มีชื่อและนามสกุลของตนเองไปเก็บไว้เป็นสิริมงคลในยุ้ง ข้าว ส่วนข้าวเปลือกที่นำมากองกันล่วงหน้านั้นก็จัดถวายวัดไป

14. พิธีเลี้ยงผีป่วน เป็นพิธีเสี่ยงทายเกี่ยวกับตัวบุคคล ดินฟ้าอากาศ สัตว์เลี้ยง และ พันธุ์พืช จัดขึ้นในวันพุธใดพุธหนึ่งก็ได้ของเดือนพฤษภาคมในตอนเช้า ในพิธีนี้จะมีเครื่องเช่นสังเวทย์ที่ประกอบด้วย ไก่ 3 ตัว เหล้า 1 ขวด ผ้าขึ้น หมาก ดิกไม้ และธูปเทียน กระทำพิธีที่ศาลป่วน ภายใน

หมู่บ้านการเสี่ยงทายนั้นจะดูจากลักษณะขลายกรไกรหรือปากล่างทั้งสองข้างของไก่ เข้าถ้าปลาย ง่าม 2 ข้างอยู่ในระดับเดียวกันไม่ห้อยตกลง แสดงว่าทั้งตัวบุคคลและสัตว์เลี้ยงที่เสี่ยงทายจะมีสุขภาพ ดี ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ และอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ในกรณีที่ขากรไกรของไก่มีสีดำแสดงว่าจะมีฝนฟ้า บริบูรณ์ ซึ่งตรงข้ามกับกรณีขากรไกรไก่มีสีขาวที่บ่งบอกถึงความแห้งแล้ง

15. พิธีเซ็งนางแมว เป็นพิธีของฝนของชาวบ้าน วิธีนี้คือจับแมวดำ 1 ตัว มาขังไว้ในข่ง เอา คานสอดข่งเพื่อไต่คน 2 คนหามข่ง แห่ผ่านบ้านเรือนและร้องเพลงเซ็งนางแมวไปตลอด ทางเจ้าของ บ้านที่มีขบวนแห่ผ่านก็จะสาดน้ำมาที่แมวจนกระทั่งครบทุกบ้าน จึงปล่อยแมวไป

16. พิธีสวดคาถาปลาค้อ เป็นพิธีสวด ณ บริเวณลานวัดหรือในที่โล่งเพื่อให้ฝนตก เช่นกัน กระทำพิธีโดยพระภิกษุสงฆ์ 5 รูปในตอนกลางวันหลังเพล วิธีการคือ นำปลาช่อน 1 ตัว มาขังไว้ในหม้อ น้ำผูกปากหม้อด้วยสายสิญจน์และโยงไปยังกลุ่มพระภิกษุ พระภิกษุจะสวดคาถาปลาค้อไป เรื่อย ๆ ท่ามกลางชาวบ้านที่มาชุมนุมประกอบพิธีจนกระทั่งฝนตกลงมา ในกรณีที่ใกล้มืดแต่ฝนยังไม่ตก พระภิกษุก็จะหยุดสวดโดยจะเริ่มสวดใหม่ในวันถัดไปเรื่อย ๆ จนฝนตก

17. พิธีเสี่ยงช่อง เป็นพิธีใช้ทำนายว่าจะมีฝนตกหรือไม่ วิธีการคือนำช่องปลา 1 ใบ ใส่แว่น หวี กำไลแขวนอย่างละอันลงในช่อง พร้อมกับใส่ขันธห้า 1 ขันธ ลงไปด้วย นำกะลามะพร้าว ซีกคว่ำปิดปาก ช่องไว้ ตกแต่งกะลามะพร้าวเป็นรูปศีรษะคนโดยการวาดเส้นผม ตา หู จมูก และปาก บนกะลามะพร้าว ต่อมา 2 ขา ของช่องโดยใช้ไม้กลม ให้ผู้ชาย 2 คนจับขาช่องไว้คนละขา หลังจาก นั้นการสวดและเสก คาถาของผู้กระทำพิธีก็จะเริ่มขึ้น ถ้าช่องล้มไปทางขวาทำนายว่าจะมีฝนตก แต่ถ้า ล้มไปทางซ้ายก็ ทำนายว่าจะไม่มีฝนตก เป็นต้น

18. พิธีสู่ขวัญควาย มักกระทำพิธีในตอนเช้าหลังฤดูปักดำ วิธีการคือ นำควายผูกไว้ ใกล้ ๆ กับ สถานที่ทำพิธีโดยพราหมณ์ เครื่องเช่นสังเวในพิธีนี้จะประกอบด้วย ข้าวหนึ่งช่อ น้ำตาล พร้อมกับข้าว หนาก ยาสูบ ดอกไม้ธูปเทียน ต้นข้าวและหญ้าให้ควาย พร้อมใช้ด้ายผูกเขาควายไว้ จากนั้นจึงกล่าวคำ ขอโทษที่ล่วงเกินควาย

ผลการศึกษาสรุปได้ว่า วัฒนธรรมข้าวกับวิถีชีวิตของในสังคมไทยทั้ง 4 ภาค คือ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคอีสาน เรื่องของพิธีกรรมข้าวมีความสำคัญต่อชีวิตชาวนามาก เพราะ เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินเลี้ยงชีพ มีการจัดพิธีกรรมข้าวต่อเนื่องกันตลอดปี ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน

คือ พิธีกรรมก่อนการเพาะปลูก ช่วงเพาะปลูก ช่วงการบำรุงรักษา และเพื่อการเก็บเกี่ยวผลผลิตในแต่ละภาคก็จะมีพิธีกรรมแตกต่างกันแล้วแต่ความเชื่อถือที่ทำกันมาเป็นวัฒนธรรมเป็นประเพณีมาแต่ดั้งเดิม ในทุกความเชื่อของพิธีกรรมต่าง ๆ ก็มีจุดมุ่งหมายในลักษณะเดียวกัน คือ เพื่อบูชาบวงสรวง สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบรรพบุรุษ รวมทั้งเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องข้าวเพื่อให้การเพาะปลูกเป็นไปด้วยดี ปราศจากอันตรายต่าง ๆ และมุ่งให้ได้ผลผลิตของข้าวสูงสุดต่อการเลี้ยงชีพของชาวนาตลอดไป

2.1.4 ข้อมูลจังหวัดบุรีรัมย์

บุรีรัมย์เป็นแหล่งธรรมชาติที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของผิวโลก ลักษณะภูมิประเทศเมื่อร้อยปีก่อนเป็นป่าดงดิบมีสัตว์นานาชนิดอาศัยอยู่ มีภูเขาหลายลูกซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงเปลือกโลกบนทวีปเมื่อประมาณเก้าแสนถึงหนึ่งล้านปีมาแล้ว และเกิดการทะลักของลาวาขึ้นมาบนผิวโลกบนทวีปและเกิดการทะลักของลาวา ขึ้นมาบนผิวโลกกลายเป็นภูเขา บนยอดเขาจะเห็นสันฐานของช่องปะทะระเบิดชัดเจนซึ่งเป็นภูเขาเกิดจากการทับถมของเศษหินจากใต้ผิวโลก อันเกิดจากแรงดันของก๊าซต่าง ๆ ที่แทรกอยู่ในหินหลอมละลาย หินหลอมละลายเหล่านี้มีอยู่มากมาย บางก้อนลอยน้ำได้ไม่จมเช่นหินโดยทั่วไปเนื่องจากมีโพรงอยู่ภายใน จากการสำรวจพบว่าภูเขาบางลูกในจังหวัดบุรีรัมย์เป็นภูเขาไฟที่ดับสนิทมากกว่าล้านปี นอกจากนี้จังหวัดบุรีรัมย์มีแหล่งหินศิลา สันนิษฐานว่าคงได้มีการตัดนำไปก่อสร้างปราสาทหินหลายแห่ง เช่น ปราสาทหินพนมรุ้ง ปราสาทหินเมืองต่ำ เป็นต้น จังหวัดบุรีรัมย์มีโบราณสถานมากกว่า 62 แห่ง ควรจะอนุรักษ์ไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมสืบไป จังหวัดมีเอกลักษณ์ตามลักษณะทางธรรมชาติ ได้แก่ ภูเขา หิน ซึ่งใช้ในการก่อสร้างปราสาท และหินชั้นดีได้ดินในการอุตสาหกรรมการก่อสร้าง นอกจากนี้ยังมีป่าไม้ที่มีค่า มีแม่น้ำมูล แม่น้ำสำคัญสายเดียวที่ใช้ในการเกษตรกรรมและแข่งเรือยาวอีสาน ไทยโคราช วัฒนธรรมการละเล่น การกินอยู่ การแต่งกาย ในเรื่องการแต่งกาย ในเทศกาลชาวบุรีรัมย์นุ่งผ้าไหมชั้นดีทุกอำเภอ

บุรีรัมย์ตั้งอยู่ในพื้นที่ภูเขาไฟมาก่อน เมื่อลาวาเหล่านั้นผุสลายจึงเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์โดยธรรมชาติ มีแร่ธาตุอาหารที่สำคัญที่พืชต้องการเป็นจำนวนมาก ประกอบกับพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์มีแหล่งน้ำกระจายอยู่ทั่วไป ที่สำคัญได้แก่ แม่น้ำมูล แม่น้ำชี ลำน้ำรอง ลำปลายมาศ ลำจังหัน ห้วยตลาด แม่น้ำเหล่านี้ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปใช้ในชีวิตประจำวันตลอดจนการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะการเกษตรซึ่งเป็นอาชีพหลักของประชาชน จากการที่พื้นที่บุรีรัมย์มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งในด้านแร่ธาตุอาหารพืช แหล่งน้ำ และทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ อีกจำนวนมาก จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดให้ประชาชนจากท้องถิ่นต่าง ๆ อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์เพิ่มขึ้น

บ้านสวายจิก อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์มีพื้นที่ตั้งตรงทางหลวง หมายเลข 226 จาก จังหวัดนครราชสีมาผ่านทางอำเภอเฉลิมพระเกียรติจังหวัดนครราชสีมา อำเภอจักราช อำเภอห้วยแถลง สู่จังหวัดบุรีรัมย์ที่อำเภอลำปลายมาศ อำเภอเมือง อำเภอกระสัง เข้าสู่เมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ด้านอาชีพ ชาวบุรีรัมย์ประมาณร้อยละ 87 ประกอบอาชีพเกษตรกรรมส่วนใหญ่ทำนา และชาวสวายจิก ได้ดำรงชีพหลักด้วยการทำนา

ภาพที่ 2 แปลงนาบ้านสวายจิก จังหวัดบุรีรัมย์จากมุมบน (1)

ภาพที่ 3 แปลงนาบ้านสวายจิก จังหวัดบุรีรัมย์จากมุมบน (2)

2.2 แนวคิดศิลปกรรม

2.2.1 ศิลปะสื่อผสม (Mixed Media Art)

ศิลปะสื่อผสม (Mixed Media Art) อ่านว่า ศิลปะสื่อประสม หรือ ศิลปะสื่อผสม หมายถึง ผลงานที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นโดยใช้เทคนิคและวิธีการของศิลปะทางด้านทัศนศิลป์หลาย ๆแขนงมาผสมผสานทำให้เกิดผลงานที่อยู่ในชั้นเดียวกัน เน้นหลักการจัดองค์ประกอบศิลป์ แสดงออกถึงอารมณ์สะท้อนใจของผู้สร้าง ซึ่งวัสดุที่ใช้ในการสร้างผลงานสื่อผสมสามารถหาได้จากวัสดุธรรมชาติ เช่น วัสดุจากพืช สัตว์ และแร่ วัสดุสังเคราะห์ เช่น กระดาษ โลหะ เป็นต้น ศิลปะสื่อผสมมีวิวัฒนาการตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงหลังสมัยใหม่ โดยในศตวรรษที่ 20 นับเป็นจุดที่ศิลปะสื่อผสมมีความโดดเด่นและมีวิวัฒนาการจนเป็นรากฐานของการสร้างสรรค์ศิลปกรรมในปัจจุบัน ในงานศิลปะของพวกอนารยะชน (Primitive Art) มีการสร้างรูปบูชาเพื่อใช้สำหรับเคารพสักการะโดยวัสดุต่าง ๆ เท่าที่มีที่ จะอำนวยให้ วัสดุได้แก่ เปลือกไม้ กระดุกสัตว์ เปลือกหอย หนังสัตว์ และวัสดุอื่น ๆ มาประกอบกันทำให้ได้รูปทรงสามมิติ นอกจากนี้ยังมีการนำกรรมวิธีทางจิตรกรรมมาผสมผสานกับวิธีทางประติมากรรม ดังที่ปรากฏในงานพิธีกรรมของชาวแอฟริกัน และหน้ากากของชาวอินคาในเปรู ซึ่งใช้วัสดุผสมและกรรมวิธีผสม คือ การนำดินเผา เชือก วัสดุคล้ายผ้ากระสอบมาประกอบกันเป็นรูปทรงและมีการระบายสีลงบนหน้ากากเช่นกัน ในยุคศิลปะโพสต์โมเดิร์นได้สร้างปรากฏการณ์ในการสร้างสรรค์ภาพลักษณ์ทางศิลปะด้วยแนวคิดที่เห็นความงามทางความคิดสำคัญกว่า การสร้างภาพลักษณ์ให้เป็นรูปธรรม วัสดุรูปแบบ เทคนิค วิธีการ กระบวนการสร้างสรรค์มักแอบแฝงด้วยความคิดมีนัยยะทางปรัชญา

2.2.2 ศิลปะมินิมอล (Minimal Art)

ในช่วง ค.ศ. 1960 เป็นแนวทางศิลปะที่เน้นความเรียบง่าย ใช้รูปทรงทางเรขาคณิตเป็นหลัก สีเส้นไม่ฉูดฉาด มินิมอลอาร์ตเน้นความเป็นนามธรรมไม่แสดงรูปลักษณ์ เนื้อหา หรืออารมณ์ความรู้สึกของศิลปินลงไปในงานศิลปะ เป็นปฏิกิริยาหนึ่งในการต่อต้านศิลปะลัทธิแอ็บสแตรกท์เอ็กเพรสชันนิสม์ (Abstract Expressionism) วัตถุอุปกรณ์ที่ใช้ในการสร้างสรรคั้นก็มักไม่ปรากฏในประวัติศาสตร์ศิลปะ เป็นวัสดุ ที่พบได้ในชีวิตประจำวัน เช่น แผ่นเหล็ก แผ่นทองแดง อลูมิเนียม หลอดไฟ ท่อนไม้ คอนกรีต ซึ่งส่วนใหญ่เน้น ผ่านการผลิตจากกระบวนการทางอุตสาหกรรมทั้งสิ้น ซึ่งเป็นกลยุทธ์หนึ่งในการที่จะหลีกเลี่ยงการแสดงอารมณ์ ความรู้สึกของศิลปิน และการไม่แสดงตัวตนวงการศิลปะสมัยใหม่ก็ได้ถือกำเนิดลัทธิศิลปะที่มีชื่อว่า “มินิมอลอาร์ต” (Minimal Art) ขึ้น โดยศิลปินกลุ่มนี้มีแนวทางการสร้างสรรค์ในรูปแบบศิลปะนามธรรมบริสุทธิ์ ส่วนรูปลักษณ์ การนำเสนอจะ

เน้นหนักไปที่รูปทรงเรขาคณิตพื้นฐาน เช่น รูปทรงสี่เหลี่ยม สามเหลี่ยม วงกลม เป็นต้น วัสดุที่ถูกนำมาสร้างสรรค์ล้วนแล้วแต่ผ่านกระบวนการทางอุตสาหกรรมจำพวก แผ่นเหล็กกล้า แผ่นอลูมิเนียม แผ่นทองแดง สแตนเลส ท่อนไม้สำเร็จรูป กระดานอัด หินแกรนิต หรือแม้แต่หลอดไฟฟลูออเรสเซนต์ จากปรากฏการณ์ ดังกล่าว ศิลปินได้ย้ายสถานที่การทำงานจากสตูดิโอไปสู่โรงงานอุตสาหกรรม และเปลี่ยนแปลงจากผู้สร้างสรรค์ (ผู้ผลิต) มาเป็นผู้สั่งซื้อ ทำให้เกิดลักษณะเฉพาะตัวในผลงานศิลปะ กล่าวคือ เมื่อวัสดุเป็นผลผลิตจากโรงงาน อุตสาหกรรม นั้นทำให้จำนวนการผลิตมีมากขึ้นตามไปด้วย ดังนั้นผลงานศิลปะมินิมอลอาร์ตส่วนใหญ่ จะมีลักษณะของการซ้ำของรูปทรงในจำนวนที่มาก ปราศจากจุดสนใจ สัดส่วนและรูปทรงดูเท่าเทียมกันไปหมด อีกทั้งวัสดุที่นำมาใช้แต่ละชิ้นล้วนแล้วแต่มีความคล้ายคลึงกัน เกือบจะเหมือนกันเปี๊ยะเนียน จืดชืด และหมดจด ศิลปินกลุ่มมินิมอลอาร์ต มักจะทำประติมากรรมมากกว่างานจิตรกรรม การนำเสนอผลงานโดยมากจะไม่มีแท่นสำหรับวางประติมากรรม ผลงานดูไม่มีความเป็นงานฝีมือในลักษณะ งานทำมือ แต่จะดูเป็นผลผลิตของเครื่องจักรอุตสาหกรรมมากกว่า ผลงานนี้ จะมีความเป็นผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม คนที่ไม่ใช่ศิลปินก็สามารถทำของแบบนี้ได้เช่นกัน ผลงานมินิมอลอาร์ต จึงไม่น่าจะมีรูปแบบเฉพาะตัวของแต่ละศิลปิน ยิ่งถ้าไปเปรียบกับงานแนวแสดงออกหรือแนวการสร้างรูปทรงแปลกๆเฉพาะตัว ผลงานจะยิ่งไม่น่ามีความเป็นส่วนตัวของศิลปินเลย แต่ความจริงในความเรียบง่าย ไม่ว่าจะรูปแบบเฉพาะศิลปินในกลุ่มนี้ ต่างมีรูปแบบที่โดดเด่นเป็นลักษณะเฉพาะตัว

2.2.3 ศิลปะการจัดวาง (Installation Art)

ศิลปะจัดวาง (Installation Art) เป็นรูปแบบการทำงานศิลปะที่ใช้วิธีการทางเทคนิคเข้าไปในพื้นที่เฉพาะหรือพื้นที่อื่น ๆ สร้างขึ้น โดยให้ความสำคัญกับทุกรายละเอียดที่ปรากฏ เห็นได้ด้วยตา เป็นผลงานศิลปะที่สร้างประสบการณ์ส่วนร่วมระหว่างผู้สร้างสรรค์ ผู้ชมได้เข้าไปเป็นส่วนทำให้งานสมบูรณ์ งานจัดวางจึงสร้างความน่าสนใจและจุดเปลี่ยนทางความคิด

ศิลปะจัดวาง เป็นผลงานที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ซึ่งอาจจะเฉพาะเจาะจงหรือห้องว่างในสถานที่ หอศิลป์ พิพิธภัณฑ์ อาคาร บ้านเรือน สถานที่สำคัญ ๆ ตลาด พื้นที่ลานกว้าง ถนน สถานที่ที่มีสภาพชั้นสูง ลานโล่ง ห้วยหนอง คลอง บึง ทุ่งนา ทะเล ภูเขา ป่าไม้ และชุมชน ที่ต่าง ๆ นี้ จัดเป็นสถานที่ที่มีผลต่อแนวความคิดของผู้สร้างสรรค์ โดยผู้สร้างสรรค์ให้ความสำคัญกับการจัดการสภาพแวดล้อม โดยไม่ได้ยึดติดผูกขาดกับสถานที่แสดงผลงาน ในงานจิตรกรรมอาจจะไม่ต้องใช้ผนัง อาจจะแสดงตามที่สาธารณะ และพบงานจัดวางอย่างชัดเจนทั่วไปได้แก่ งานศิลปะสถาปัตยกรรมทางศาสนา ที่คนดูได้มีส่วนร่วมและเป็นส่วนหนึ่งของผลงาน ที่ได้รับการยอมรับของผู้ชมอย่างกลมกลืนและแฝงอยู่กับความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรม

2.3 ทฤษฎีพื้นฐานองค์ประกอบศิลป์

2.3.1 เอกภาพ (Unity) หมายถึง การนำองค์ประกอบของศิลปะมาจัดเข้าด้วยกันให้แต่ละหน่วยมีความสัมพันธ์ เกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน ประสานกลมกลืนเกิดเป็นผลรวมที่แบ่งแยกไม่ได้ โดยถ่ายทอดเป็นผลงานศิลปะด้วยกระบวนการศิลปะ

2.3.2 ดุลยภาพ (Balance) คือ การนำองค์ประกอบของศิลปะมาจัดเข้าด้วยกันให้เกิดความเท่ากันหรือสมดุล โดยมีเส้นแกนสมมุติ 2 เส้น เป็นตัวกำหนดดุลยภาพ เส้นแกนสมมุติจะทำหน้าที่แบ่งภาพออกเป็นด้านซ้ายและด้านขวา หรือด้านบนหรือด้านล่าง เพื่อให้ผลงานศิลปะที่ปรากฏเกิดความสมดุลในลักษณะใดลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น แบบซ้าย ขวา เหมือนกันและแบบซ้าย ขวา ไม่เหมือนกันอีกทั้งการจัดภาพที่มีความพอดีและเหมาะสม ให้เกิดน้ำหนักการจัดวางซ้ายขวาทั้งสองข้างเท่ากัน โดยแบ่งความสมดุลออกเป็น 2 ประเภท

2.3.2.1 ความสมดุลแบบสองข้างไม่เท่ากัน เป็นการจัดการองค์ประกอบศิลป์ที่ไม่เท่ากัน หรือไม่เหมือนกัน แต่เท่ากันด้วยความรู้สึก โดยดูจากน้ำหนักส่วนรวมของภาพ

2.3.2.2 ความสมดุลแบบสองข้างเท่ากัน เป็นการจัดวางองค์ประกอบให้มีน้ำหนักเท่ากัน โดยส่วนมากจะปรากฏในจิตรกรรมไทยหรือภาพที่แสดงสัญลักษณ์ไทย

2.3.3 จุดเด่น (Dominance) หมายถึง ส่วนสำคัญที่ปรากฏชัด สะดุดตาที่สุดในงานศิลปะ จุดเด่นจะช่วยสร้างความน่าสนใจในงานให้ภาพเขียนมีความสวยงาม มีชีวิตชีวายิ่งขึ้น จุดเด่นเกิดจากการจัดวางที่เหมาะสม และรู้จักการเน้นภาพ (Emphasis) ที่ดี จุดเด่นมี 2 แบบ คือ

2.3.3.1 จุดเด่นหลัก เป็นภาพที่มีความสำคัญมากที่สุดในเรื่องที่จะเขียน แสดงออกถึงเรื่องราวที่ชัดเจน เด่นชัดที่สุดในภาพ

2.3.3.2 จุดเด่นรอง เป็นภาพประกอบของจุดเด่นหลัก ทำหน้าที่สนับสนุนจุดเด่นหลัก ให้ภาพมีความสวยงามยิ่งขึ้น

2.3.4 ความขัดแย้ง (Contrast) หมายถึง ความไม่ประสานสัมพันธ์กันหรือไม่เข้ากัน เช่น เส้นที่แตกต่างกัน รูปร่างหรือรูปทรงที่แตกต่างกันทั้งลักษณะรูปแบบและขนาด ลักษณะผิวหยาบ กับผิวละเอียด สีตรงกันข้าม หรือสีตัดกัน เป็นต้น

2.3.5 ความกลมกลืน (Harmony) หมายถึง ลักษณะการประสานสัมพันธ์กันขององค์ประกอบศิลป์ต่าง ๆ เช่น จุด เส้น รูปร่าง รูปทรง ขนาด สัดส่วน ค่าน้ำหนัก ลักษณะผิว จังหวะ บริเวณว่าง สี เมื่อนำมาประกอบกันแล้วต้องสนับสนุนกัน เข้ากันได้ดี ไม่ขัดแย้งกัน

2.4 องค์ประกอบศิลปะการจัดวาง

2.4.1 ความเฉพาะเจาะจงกับพื้นที่ (site specificity) การกำหนดพื้นที่เฉพาะเจาะจง เพื่อใช้สื่อความหมายสอดคล้องกับแนวคิดการสร้างสรรค์ เป็นสภาพแวดล้อมใดใดที่สะท้อนถึงงานสร้างสรรค์อาจเกิดจากเรื่องราวความผูกพัน ความทรงจำ ประสบการณ์ หรืออาจจะเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เป็นแรงบันดาลใจต่อผู้สร้างสรรค์

2.4.2 ความชั่วคราว ไม่คงทนถาวร (temporality) ผลงานจัดวางส่วนใหญ่มีลักษณะคงทนไม่ถาวร อาจมีการเปลี่ยนแปลงในแต่ละครั้งที่น่าออกแสดง ในกรณีที่เปลี่ยนสถานที่ ซึ่งโดยปกติการเปลี่ยนจะสามารถปรับได้ให้มีความสัมพันธ์กัน

2.4.3 ความคิดศิลปิน (cerebral) ความคิดจากสติปัญญาของศิลปินผู้สร้างสรรค์ผลงาน อาจเป็นความมุ่งหมายในการสร้างทางกายภาพ หรือการใช้แนวความคิดเป็นตัวนำ

2.4.4 การสร้างปฏิสัมพันธ์ (interaction) การสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างผลงานพื้นที่และผู้ชมให้เกิดองค์รวมเป็นสำคัญ

2.4.5 กระบวนการ (process) การทำผลงานจัดวางส่วนมากให้ความสำคัญกับกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานมากกว่าผลสำเร็จสุดท้าย

2.4.6 การเก็บบันทึกข้อมูล (documentary recording) เนื่องจากความไม่คงทนถาวรของผลงาน จึงควรมีการเก็บบันทึกข้อมูลอย่างเป็นระบบไว้ทั้งหมด ได้แก่ ภาพร่าง 2 มิติ แบบจำลอง 3 มิติ ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ภาพถ่าย และวิดีโอ

2.5 ผลงานสร้างสรรค์ที่เกี่ยวข้อง

เพื่อสะท้อนความคิดจากงานสร้างสรรค์ คือ ข้าวเป็นอาหารหลักของคน ทุกคนบริโภคข้าวเพื่อเลี้ยงชีพ ข้าวมีแหล่งผลิตที่สำคัญจากผืนนาที่อุดมสมบูรณ์ของชาวนาซึ่งเป็นบรรพบุรุษของไทยสืบต่อกันมายาวนานแล้ว และมนุษย์ทั่วโลกบริโภคข้าวจากชาวนาไทย งานสร้างสรรค์นี้จึงสื่อถึงข้าวจากผืนนาอีสาน จังหวัดบุรีรัมย์เป็นข้าวที่คนทั้งโลกได้บริโภคเพื่อเลี้ยงชีพ จึงเป็นชื่องานสร้างสรรค์ว่า “ข้าวของแผ่นดิน” มีผลงานสร้างสรรค์ที่เกี่ยวข้อง ผู้สร้างสรรค์ศึกษาผลงานการสร้างสรรค์ของศิลปินต่างประเทศ และศิลปินไทย ในงานสร้างสรรค์นี้ผู้สร้างสรรค์ได้นำแนวคิดจากการสร้างสรรค์ผลงาน ชุดอู๋ข้าวอู่น้ำ ซึ่งสะท้อนการทำงานช่วงฤดูกาลต่าง ๆ ของชาวนา มาต่อยอดจากแนวคิดเดิมที่สื่อถึงวิถีชีวิตชาวนา หลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว จะแสดงถึงผลผลิตของชาวนา จึงได้ผลงานชุด ข้าวของแผ่นดิน

2.3.1 งานสร้างสรรค์ของศิลปินต่างประเทศ

Courtney Mattison

แนวคิดในการสร้างสรรค์ การใช้วัสดุจากทะเลโดยกระบวนการสื่อผสมในผลงานเซรามิกส์ สะท้อนแนวคิดในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในทะเลซึ่งแสดงที่ Virginia Museum of Contemporary Art เพื่อให้เกิดการร่วมมือกันของมนุษยชนหรือฝ่ายต่าง ๆ ในการไม่เปลี่ยนแปลงสภาพทางทะเล เนื่องจากผลกระทบอันน่าเป็นห่วงของสัตว์ทะเลโดยเฉพาะปะการังที่ทำให้ทะเลมีความสวยงามจึงได้สร้างสรรค์ในเชิงอนุรักษ์สภาพน้ำในทะเลให้ช่วยกันไม่ให้ทะเลเปลี่ยนแปลง

ภาพที่ 4 Sea Change (2018)

Crist Drury

แนวคิดการสร้างสรรค์ Star chamber (2006) ศิลปินทำงานร่วมมือกับนักดาราศาสตร์ที่หอดูดาว Dyer ซึ่งเชื่อมต่อกับ anderbilt University ใน Nashville, Tennessee เพื่อสื่อให้เห็นว่าโลกเคลื่อนที่รอบดวงอาทิตย์ในวงรีอย่างไร หากต้องการถ่ายภาพดวงอาทิตย์จากจุดเดียวกัน เวลาเดียวกันทุกวันเป็นช่วงเวลาหนึ่งปี หอดูดาวสร้างด้วยหินปูน 200 ตันในรูปของดาราจักรกันหอยใน

เพดานของการตกแต่งภายในของห้องเป็นรูรับแสงจากท้องฟ้าบนพื้นและผนัง ด้านหน้าขนาด 18 นิ้วนี้เป็นรูรับแสงที่ช่วยให้ท้องฟ้าบางส่วนจากทางทิศใต้ฉายลงบนพื้นและผนังโค้ง ถ้ามองเข้าไปในห้องตอนเที่ยงจะมีดวงอาทิตย์สองดวงอยู่ในห้องด้านล่างจะทำเครื่องหมาย analemma ผู้ชมเข้าไปในโพลสเตอร์ด้วยหมุดเหล็ก ผู้ชมสามารถทราบได้ว่าดวงอาทิตย์ที่สองอยู่ที่ไหนวงโคจรของดวงอาทิตย์และช่วงเวลาของปี นี่คือการการมุ่งมั่นเพื่อสร้างสรรค์ผลงานด้วยหินตั้ง 7 ก่อนที่เรียงตัวกันไปตามทิศทางของดวงอาทิตย์ขึ้น และตกที่ Solstices และ Equinoxes

ภาพที่ 5 Calibrated aperture image (2006)

ภาพที่ 6 First aperture image inside star chamber. (2006)

ภาพที่ 7 Star Chamber Drawing. (2006).

ภาพที่ 8 Star Chamber. (2006).

2.3.2 งานสร้างสรรค์ของศิลปินไทย

กมล ทัศนาญชลี

ศิลปะอินสตอลเลชันเริ่มเป็นที่รู้จักในแวดวงศิลปะของไทย เมื่อครั้งที่ กมล ทัศนาญชลี ศิลปินที่ใช้ชีวิตอยู่ในลอสแอนเจลิส ประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นเวลาหลายสิบปี ได้นำผลงานของเขา ในช่วงระยะเวลาสิบปีในอเมริกา พ.ศ. 2513-2523 มาแสดงเดี่ยว ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หอศิลปะถนอมเจ้าฟ้า กรุงเทพฯ ในปี พ.ศ.2523 พื้นที่ห้องแสดงงานได้ถูกแปรสภาพให้เป็นงานศิลปะในลักษณะ 3 มิติ ผู้ชมสามารถเดินดูได้โดยรอบ แต่เนื่องจากกว่างานชิ้นนี้ของกมลเป็นสิ่งที่แปลกและใหม่เกินไปสำหรับคนไทยในช่วงเวลานั้น รูปแบบของงานดังกล่าวที่ปรากฏ ซึ่งจัดได้ว่า เป็นศิลปะอินสตอลเลชันประเภทหนึ่ง

ภาพที่ 9 Unititled. (2536).

ถาวร โกอุดมวิทย์

แนวคิดการสร้างสรรค์ ศิลปินเป็นผู้สร้างสรรค์ผลงานด้านทัศนศิลป์ที่มีความหลากหลายรูปแบบ ได้เลือกใช้วัตถุหลายประเภท ผลงานนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมของชาวจีน และการเซ่นไหว้บรรพบุรุษ โดยใช้กระดาษสาเป็นพื้นภาพในการพิมพ์ในการพิมพ์ ต่อมาในระยะหลังจึงเลือกใช้วัสดุอื่น ๆ ประกอบการสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์โดยนิยมใช้วัสดุสำเร็จรูปและสร้างสรรค์ผลงานสื่อผสมที่มีลักษณะ 3 มิติ ลักษณะพิเศษ และสำคัญที่อยู่ในผลงานแทบทุกชิ้น คือ ความรู้ในเรื่อง วิทยาศาสตร์ ความเชื่อ พิธีกรรม และการบูชาในเรื่องธรรมชาติที่เป็นผู้ให้กำเนิดสรรพสิ่งต่าง ๆ

ภาพที่ 10 ระดับน้ำยกระดับจิต. (2554).

สรา สุขาการณ์

แนวคิดการสร้างสรรค์ แรงบันดาลใจจากวิถีชาวนา วิถีชีวิต ได้สร้างให้เกิดผลงานทางศิลปะสื่อผสม (Mixed Media) ในกระบวนการรูปแบบ (Style) ศิลปะจัดวาง (Installation Art) งานสร้างสรรค์ ข้าวสายใยแห่งความผูกพัน เป็นการบันทึกเรื่องราวที่ได้รับจากแรงบันดาลใจ การทำนาที่ซึ่งเป็นอาชีพหลักและเกี่ยวกับวิถีชีวิตคนไทยมาช้านาน มีกระบวนการสร้างสรรค์เริ่มจากการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเมล็ดข้าวสายพันธุ์ต่าง ๆ การใช้รูปทรงของเมล็ดข้าวเป็นสัญลักษณ์แทนอารมณ์ความผูกพัน และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีผลต่อผู้สร้างสรรค์ผ่านเทคนิคสื่อผสม โดยการแสดงออกด้วยการใช้วัสดุ เช่น ผ้า เชือก และวัสดุสำเร็จรูป เช่น เคียว แกะ ฟางข้าว รวงข้าว มาผูกมัด ถัก ร้อย เพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อหาของผลงานสร้างสรรค์

ภาพที่ 11 ข้าวสายใยแห่งความผูกพัน หมายเลข 6. (2556).

ภาพที่ 12 ข้าวสายใยแห่งความผูกพัน. (2556).

สุจิน สัจจาลมณีนเตร

แนวคิดการสร้างสรรค์ ผู้สร้างสรรค์ได้รับแรงบันดาลใจจากท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ อันมีรากฐานศิลปวัฒนธรรมที่แข็งแกร่ง เป็นเอกลักษณ์ที่แสดงถึงชุมชนท้องถิ่นชนบทหลายด้าน เช่น วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ภายในท้องถิ่น และ ศิลปกรรมโบราณ ซึ่งนับวันจะสูญสลายเนื่องจากไม่มีการจัดการอย่างเหมาะสม ข้าพเจ้าต้องการนำเสนอเรื่องราวความผูกพันของยังข้าวกับวิถีชีวิตชาวนาโดยนำเอาองค์ความรู้และวิทยาการสมัยใหม่ ที่ได้จากการศึกษาวิจัยมาพัฒนาและสร้างสรรค์ระหว่างศิลปกรรมสมัยใหม่ ด้วยการนำเสนอรูปแบบด้วยสัญลักษณ์ที่ถูกกำหนดเป็นภาพแทนในด้านเนื้อหา แนวคิด คติความเชื่อ พิธีกรรม ตลอดจนประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่นให้เกิดการยอมรับสู่สาธารณชนโดยการศึกษา ค้นคว้าข้อมูลจากสภาพวิถีชีวิตชาวนาที่มีความผูกพันกับยังข้าวในท้องถิ่นที่ข้าพเจ้าอาศัยอยู่ ทั้งนี้การกำหนดรหัสและสัญลักษณ์ได้พยายามเสนอถึงเนื้อหาที่เกี่ยวกับยังข้าว กับคุณค่ามรดกวัฒนธรรมของชุมชนชาวนาความผูกพันของยังข้าวกับวิถีชีวิตชาวนา คุณค่าของการทำนา สถานการณ์ข้าวกับชุมชนชาวนาและการผลิตข้าวเพื่อเป็นสินค้าส่งออกเพื่อให้ผู้ชมสามารถรับรู้ถึงเรื่องราวเนื้อหาเกี่ยวกับยังข้าว และวิถีชีวิตชาวนาจากการรับชมผลงานศิลปกรรมร่วมสมัยในชื่อชุด อยู่ข้าวอยู่น้ำในรูปแบบศิลปะการจัดวาง (Installation)-ใช้กระบวนการจิตรกรรม ภาพร่าง ลายเส้น และภาพถ่าย

ภาพที่ 13 อยู่ข้าวอยู่น้ำ 1. (2561).

ภาพที่ 14 อุ้งข้าวอุ้งน้ำ 2. (2561).

ภาพที่ 15 อุ้งข้าวอุ้งน้ำ 3. (2561).

บทที่ 3

วิธีการดำเนินงานสร้างสรรค์

วิธีการดำเนินการสร้างสรรค์ผลงาน ข้าวของแผ่นดิน ผู้สร้างสรรค์ได้แรงบันดาลใจจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับชาวนา ข้าวไทยเป็นอาหารที่ใช้เลี้ยงชีพของคนทั่วโลก และเป็นแนวคิดต่อจากการทำงานสร้างสรรค์เดิม ชุด อยู่ข้าวอยู่น้ำ ที่สะท้อนวิถีชีวิตชาวนา ข้าวหลังฤดูเก็บเกี่ยวจึงเป็นผลงานสร้างสรรค์ ใช้หลักการทางศิลปะ การดำเนินงานสร้างสรรค์มีกระบวนการ ดังนี้

3.1 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้สร้างสรรค์นำข้อมูลการสร้างประติมากรรมเมล็ดข้าวเทคนิคสื่อผสม โดยต้องการให้ผลงานมีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ จึงได้กำหนดโครงสร้างของเมล็ดข้าวที่จะสอดคล้องกับพื้นที่ทำนาหลังฤดูการเก็บเกี่ยว ให้ข้าวมีขนาดรูปทรงที่เหมาะสม โดยการกำหนดจากการสร้างผลงานในชุด ข้าวของแผ่นดิน การวิเคราะห์โดยใช้เมล็ดข้าวของจังหวัดบุรีรัมย์ พันธุ์ข้าวเจ้าหอมมะลิ

ภาพที่ 16 รูปทรงเมล็ดข้าวบุรีรัมย์ 1

ภาพที่ 17 รูปทรงเมล็ดข้าวบุรีรัมย์ 2

ภาพที่ 18 รูปทรงเมล็ดข้าวเมื่อกองรวมกัน

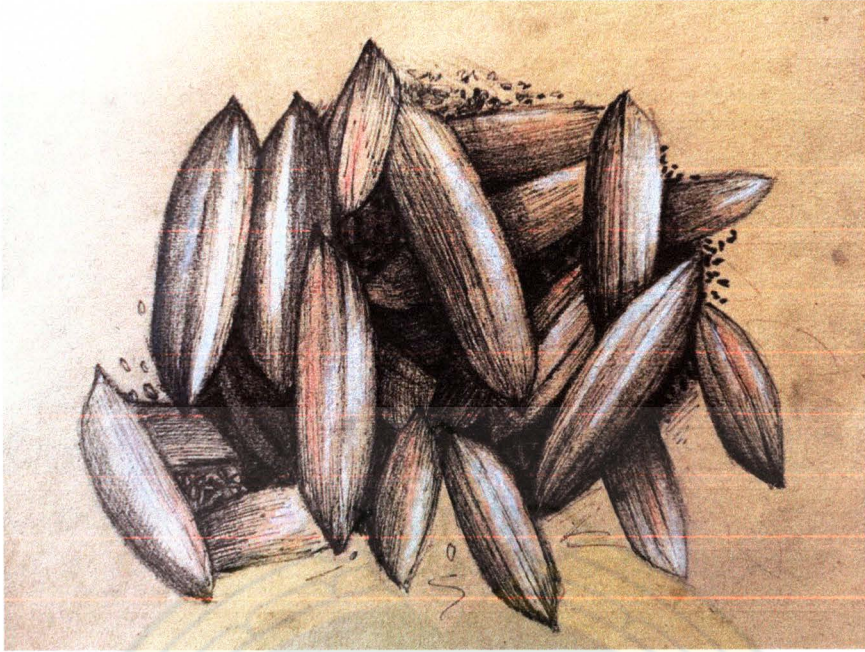
ภาพที่ 19 รูปทรงเมล็ดข้าวกองใหญ่ในท่าข้าวบุรีรัมย์

3.2 การสร้างภาพร่าง

การนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลรูปทรง และขนาดเมล็ดข้าวของจังหวัดบุรีรัมย์แล้ว สังเคราะห์เป็นแบบร่างอย่างง่าย เพื่อให้งานมีเรื่องราวสอดคล้องกับแนวคิด การดำเนินร่างเมล็ดข้าว การออกแบบการจัดวางในรูปแบบต่าง ๆ วิเคราะห์รูปทรงเมล็ดพันธุ์หอมมะลิที่เป็นผลผลิตของชาวนา ที่ได้จากการเข้าไปศึกษาข้อมูลข้าวจากชาวบ้านและท่าข้าว จังหวัดบุรีรัมย์

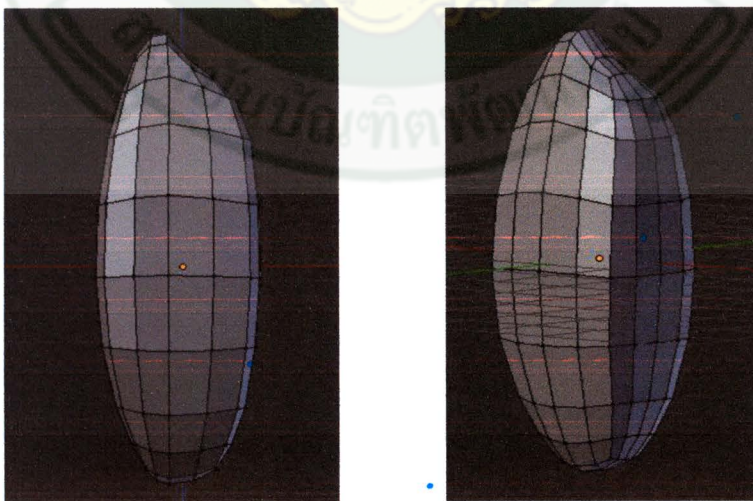
ภาพที่ 20 เมล็ดข้าวที่วางเป็นพีระมิด

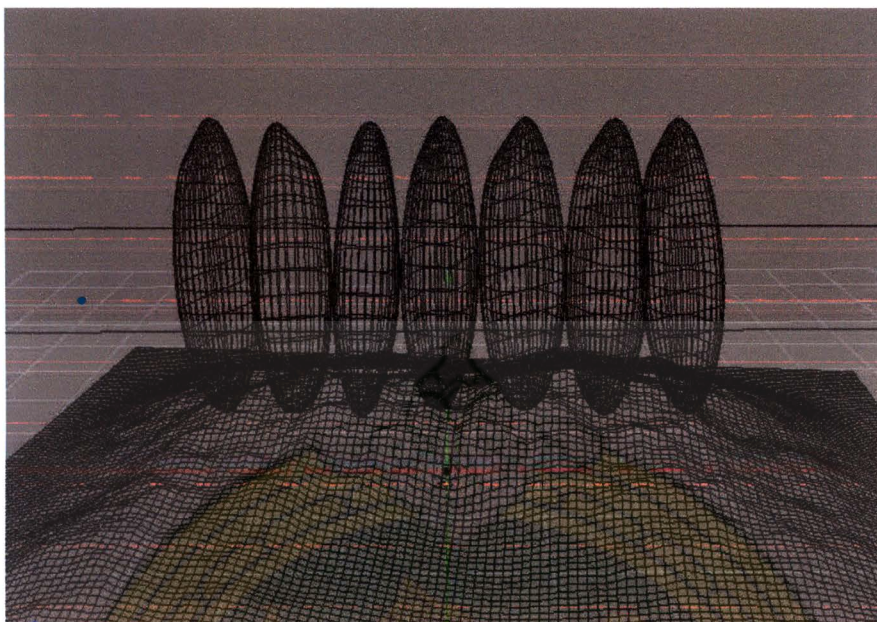
ภาพที่ 21 เมล็ดข้าวที่วางรวมกัน

3.3 การออกแบบงานสร้างสรรค์ ข้าวของแผ่นดิน

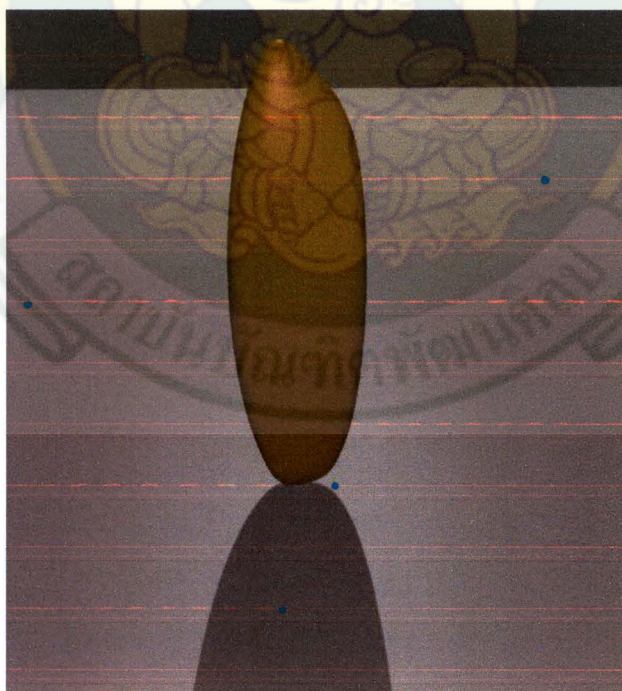
3.1.1 ผู้สร้างสรรค์ได้ออกแบบเพื่อให้งานชุดข้าวของแผ่นดิน สามารถปรับการจัดวางงานได้อย่างเหมาะสมกับพื้นที่ในหอศิลป์ และในพื้นที่โล่งนอกรอาคาร และงานสร้างสรรค์นี้ได้นำไปจัดแสดงในพื้นที่ทำนา

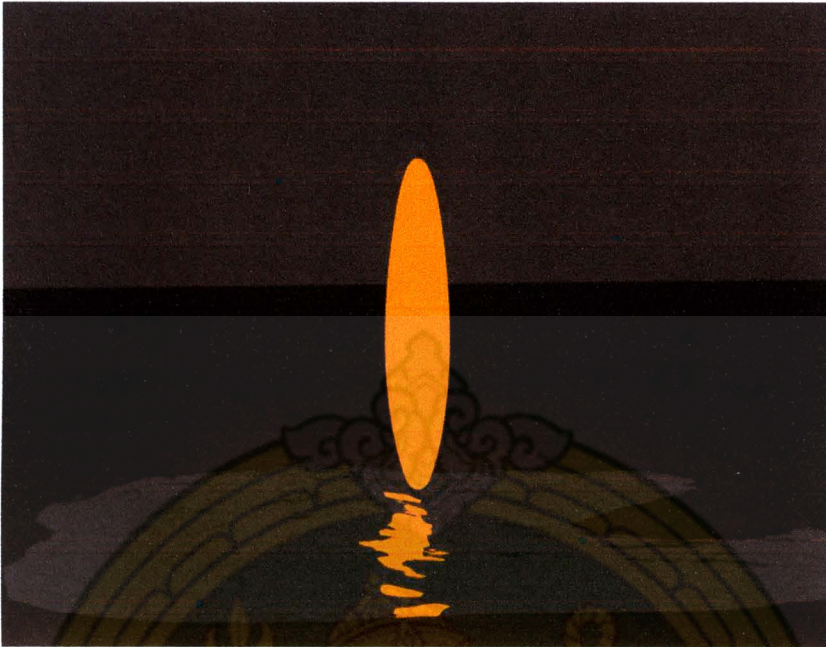
ภาพที่ 22 โครงสร้างและรูปทรงเมล็ดข้าว (1)

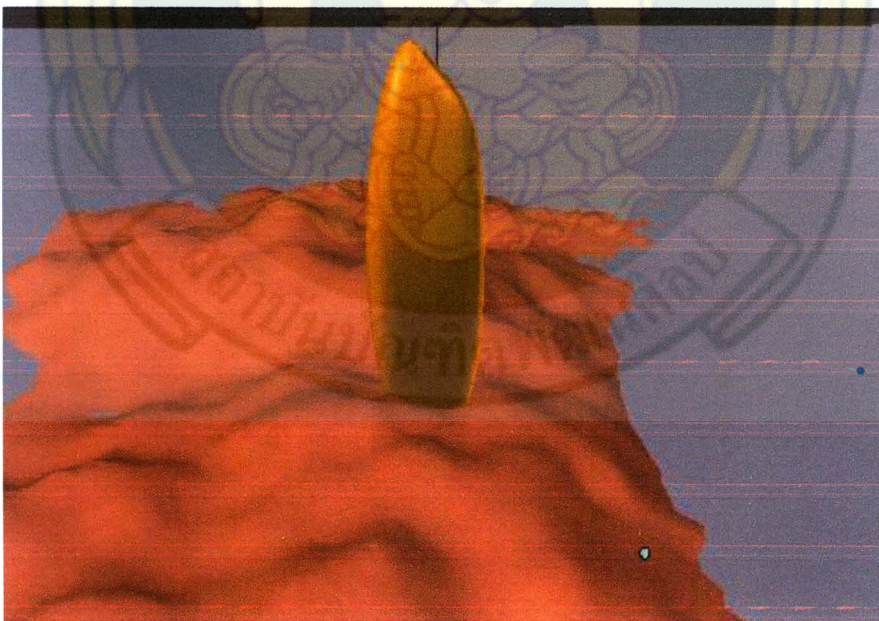
ภาพที่ 23 โครงสร้างและรูปทรงเมล็ดข้าว (2)

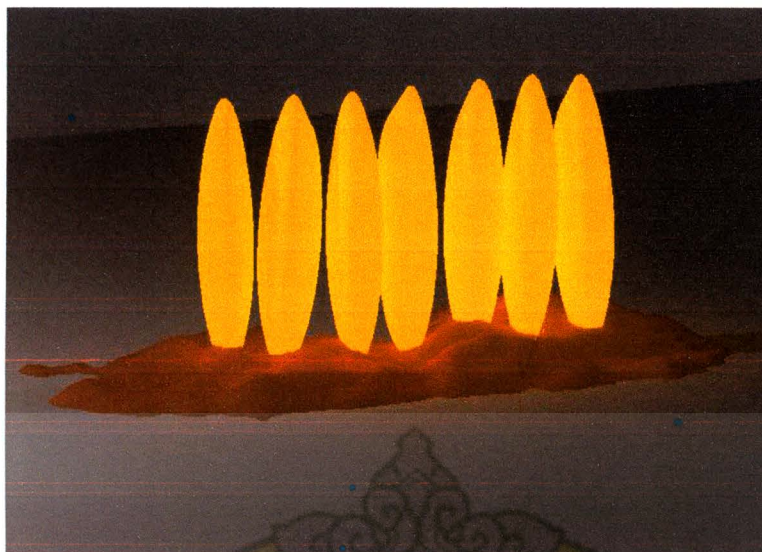
ภาพที่ 24 รูปทรงเมล็ดข้าวและการเพิ่มสีเมล็ดข้าว (1)

ภาพที่ 25 รูปทรงเมล็ดข้าวและการเพิ่มสีเมล็ดข้าว (2)

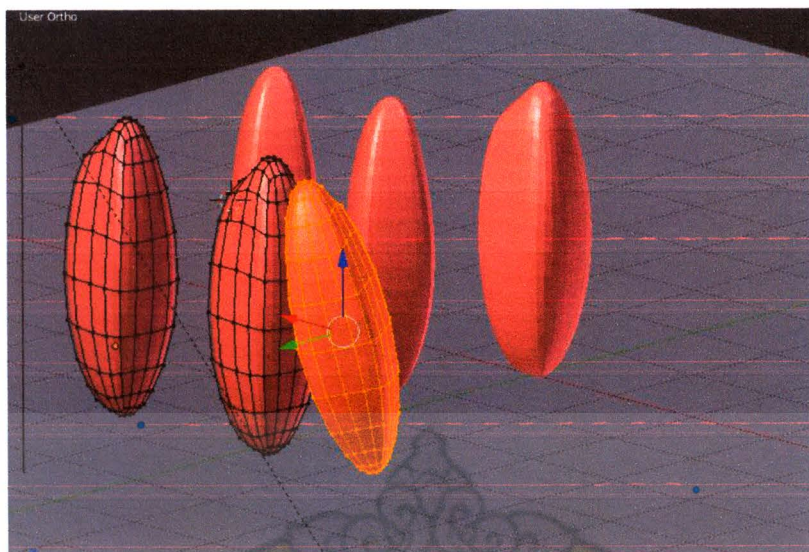
ภาพที่ 26 รูปทรงเมล็ดข้าวและการเพิ่มสีเมล็ดข้าว (3)

ภาพที่ 27 รูปทรงเมล็ดข้าวและการเพิ่มสีเมล็ดข้าว (4)

ภาพที่ 28 รูปทรงเมล็ดข้าวและการเพิ่มสีเมล็ดข้าว (5)

ภาพที่ 29 รูปทรงเมล็ดข้าวและการเพิ่มสีเมล็ดข้าว (6)

ภาพที่ 30 รูปทรงเมล็ดข้าวและการเพิ่มสีเมล็ดข้าว (7)

3.4 กระบวนการงานสร้างสรรค์

วัสดุงานสร้างสรรค์ การใช้วัสดุจากสิ่งต่าง ๆ ที่มีในท้องถิ่น ได้แก่ เหล็ก ลวด ดินเหนียว ปูน

ภาพที่ 31 เหล็กเส้นเป็นโครงของเมล็ดข้าว

ภาพที่ 32 ตะแกรงลวดใช้หุ้มโครงเหล็กประกอบเป็นเมล็ดข้าว (1)

ภาพที่ 33 ตะแกรงลวดใช้หุ้มโครงเหล็กประกอบเป็นเมล็ดข้าว (2)

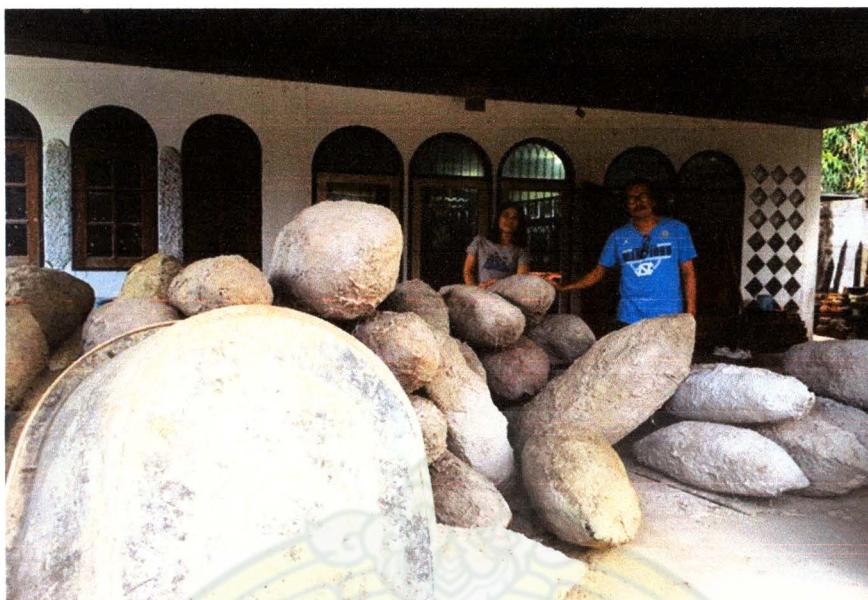
ภาพที่ 34 การผสมปูนผสมเกลบฉาบเคลือบตะแกรงลวดโดยช่างชาวบ้าน

ภาพที่ 35 ปูนฉาบทับตะแกรงลวดหุ้มให้เป็นเม็ดยาว

ภาพที่ 36 เม็ดยาวที่ฉาบปูนรอให้แห้ง

ภาพที่ 37 เมล็ดข้าวที่ฉาบปูนแห้งแล้ว (1)

ภาพที่ 38 เมล็ดข้าวที่ฉาบปูนแห้งแล้ว (2)

บทที่ 4

การวิเคราะห์งานสร้างสรรค์

4.1 การวิเคราะห์ผลงานสร้างสรรค์โดยรวม

4.1.1 เรื่องราว

ข้าวของแผ่นดิน

4.1.2 เนื้อหา

แสดงออกถึงวัฒนธรรม วิถีชีวิต และความเชื่อ ชวนนึกถึงผลผลิตข้าวซึ่งเลี้ยงชีพคนทั้งโลก

4.1.3 การแสดงออก

การแสดงออกถึงพลังจากน้ำพักน้ำแรงของชาวนาอีสาน และมีบทบาทสำคัญทั้งทางวัฒนธรรม ความเชื่อ วิถีชีวิต ส่งเสริมทางเศรษฐกิจโดยเป็นแหล่งสำคัญก่อให้เกิดของข้าวในโลกใบนี้ที่ทุกส่วนของโลกบริโภคข้าวจากไทย การสร้างสรรค์ผ่านกระบวนการสร้างสรรค์แบบศิลปะสื่อผสม ด้วยการใช้กรรมวิธี การผูก การมัด และการฉาบด้วยวัสดุที่มีในท้องถิ่นและวัสดุสำเร็จรูปแทนสัญลักษณ์ตามแนวความคิด

รูปทรงและวัสดุที่นำมาจากวัสดุแต่ละชิ้นมีความหมายทางกายภาพและสัญลักษณ์จากเครื่องมือในการทำนา การสร้างคุณค่าของงานแสดงหน้าที่ตามแนวความคิดของผู้สร้างสรรค์ ได้แก่

เมล็ดข้าว สัญลักษณ์ข้าว เป็นตัวแทนชาวนาที่เสียเหงื่อแรงกายในการทำงานหนักเพื่อให้ได้เลี้ยงชีพมนุษยชาติ

โครงเหล็ก สัญลักษณ์ ชาวนาเพศชาย

ลวด สัญลักษณ์ ชาวนาเพศหญิง

ตะแกรง สัญลักษณ์ มวลมนุษยชนผู้สืบต่อจากบรรพบุรุษ

ปูน สัญลักษณ์ สังคมและวัฒนธรรมข้าวที่เป็นกรอบให้วิถีชีวิตชาวนามีความทรงจำและสืบสานรุ่นสู่รุ่น

4.1.4 ทักษะธาตุ

4.1.4.1 รูปทรง (Form) ใช้รูปทรงจริงจากเมล็ดข้าวบุรีรัมย์เป็นต้นแบบสอดคล้องตามแนวความคิดของผู้สร้างสรรค์ และใช้สัญลักษณ์ผลงาน ข้าวของแผ่นดิน

ภาพที่ 39 รูปทรง (Form)

4.1.4.2 สี (Colour) ใช้สีที่เกิดจากวัสดุจริง โดยโทนสีส่วนใหญ่จะเป็นสีของปูนที่ฉาบโครงเหล็กที่ห่อหุ้มด้วยตะแกรงเป็นเม็ล็ดข้าว ผลิตผลของชาวนา

ภาพที่ 40 สี (Colour) ของเม็ล็ดข้าวตามวัสดุที่ใช้

4.1.4.3 พื้นผิว (Textures) สร้างขึ้นด้วยวิธีการผูกมัด ฉาบด้วยวัสดุโครงเหล็ก ลวด ตะแกรง
เกลบ ปูนตามท้องถิ่น ลักษณะพื้นผิวจะขรุขระ

ภาพที่ 41 พื้นผิว (Textures) ของเมล็ดข้าวตามวัสดุที่ใช้

4.1.4.4 น้ำหนัก (Volume) น้ำหนักภายในผลงานเกิดจากการผูกมัด ฉาบยี้ดวัสดุจนเกิดการทับซ้อนและเกิดน้ำหนักที่สามารถทรงตัว ตั้งหรือจัดวางโดยไม่ต้องมีวัสดุอื่นใดประกอบ

ภาพที่ 42 น้ำหนัก (Volume) 1

ภาพที่ 43 น้ำหนัก (Volume) 2

4.1.4.5 พื้นที่ว่าง (Space) ด้านพื้นที่ว่างของผู้สร้างสรรค์ได้จัดวางผลงานแต่ละชิ้นให้มีระยะห่างกันเพื่อความงดงามลงตัวเป็นเอกภาพ (Unity) และต้องการแสดงถึงช่วงระยะเวลาการทำงาน และการรอฟลิตเมล็ดข้าวสอดคล้องกับแนวความคิด

ภาพที่ 44 พื้นที่ว่าง (Space) 1

ภาพที่ 45 พื้นที่ว่าง (Space) 2

งานสร้างสรรค์ ข้าวของแผ่นดิน

ผู้สร้างสรรค์ได้นำผลงาน ข้าวของแผ่นดิน จัดวางบนพื้นที่นาข้าว ในช่วงเวลา หลังเก็บเกี่ยว วันที่ 1 มีนาคม -31 มีนาคม พ.ศ. 2562 ณ. พื้นที่นาหลังการเก็บเกี่ยว บ้าน สวายจิก อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์

ภาพที่ 46 ข้าวของแผ่นดิน (1)

ภาพที่ 47 ข้าวของแผ่นดิน (2)

ภาพที่ 48 ข้าวของแผ่นดิน (3)

ภาพที่ 49 ข้าวของแผ่นดิน (4)

ภาพที่ 50 ข้าวของแผ่นดิน (5)

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะงานสร้างสรรค์

สรุปผล

งานสร้างสรรค์ ชุด ข้าวของแผ่นดิน ได้รับแรงบันดาลใจจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ขาวนาเป็นอาชีพหลักที่มีความผูกพันในสังคมไทยสู่สังคมโลกมาอย่างยาวนาน พื้นที่ทำนาในอีสานเป็นแหล่งสร้างผลผลิตที่สำคัญเป็นฐานเศรษฐกิจที่ผลักดันให้ประเทศไทยเป็นแหล่งส่งข้าวที่สำคัญของโลก จึงพบพิธีกรรม ประเพณีวัฒนธรรมจากการทำนา นับเป็นรูปแบบสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็น ปึกแผ่นของมนุษยชน ขาวนาจึงควรได้รับความใส่ใจและการให้เกียรติจากผู้บริโภคข้าวทั่วโลก แต่ทว่า กระแสของความเปลี่ยนแปลงลูกขาวนาเริ่มหันหลังให้อาชีพของบรรพบุรุษ มุ่งเข้าเมืองหลวงเพื่อ แสวงหาอาชีพอื่น ๆ การทำนาจึงอาจจบสิ้นลงในรุ่นพ่อแม่ไม่อาจส่งรุ่นต่อรุ่นได้เต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ ทั้ง การทำนามีผลผลิตต่ำลงมีปัญหาหนี้สิน ปัญหานาแล้ง ปัญหาราคาข้างตกต่ำ ผลผลิตของไทยยังมีความสำคัญต่อทุกทั่วโลก จากการที่ผู้สร้างสรรค์ใช้ชีวิตและช่วงเติบโตที่ภาคอีสาน ผู้สร้างสรรค์ได้ผล การศึกษาขณะทำงานร่วมกับขาวนา และจากการเป็นลูกหลานขาวนา พบว่าข้าวเป็นวัฒนธรรมที่มีใน กลุ่มขาวนาทุกชาติพันธุ์ ได้แก่ ไทย ลาว เขมร จึงเป็นวัฒนธรรมร่วมส่งเสริมความรักสมัคสมานสามัคคี ของมนุษยชน ด้วยการแบ่งปันน้ำ แบ่งปันที่ทำกิน แบ่งปันเครื่องมือทำนาและการช่วยลงแรงทุกระยะ การปลูกข้าว ได้แก่ การหว่าน ไถ ดำ แบ่งกล้า เก็บเกี่ยว และการแบ่งผลผลิตต่อกัน สะท้อนถึงความมี น้ำใสใจจริงของขาวนาที่หาพบได้ยากหรือไม่มีเลยในบางอาชีพ และเป็นมรดกสืบทอดทาง ศิลปวัฒนธรรมที่คนรุ่นหลังควรให้ความสำคัญและภาคภูมิใจที่ขาวนาไทย โดยเฉพาะชาวอีสานซึ่งมีพื้นที่ มากที่สุดในประเทศได้เป็นผู้ผลิตอาหารเลี้ยงชีพแก่มนุษยชนทั่วโลก ขาวนาไทยจึงเป็นความภาคภูมิใจ ของทุกคนบนโลก ผู้สร้างสรรค์ได้ดำเนินการสื่อออกไปตรงพื้นที่ทำนามีความสอดคล้องกับแนวความคิด งานสร้างสรรค์ชุด ข้าวของแผ่นดิน

อภิปรายผล

ชาวนานับเป็นผู้ผลิตอาหารให้แก่คนทั้งโลกมาอย่างยาวนาน สิ่งที่ยังคงควบคู่กับการประกอบอาชีพทำนานั้นพบได้ว่า มีความเชื่อร่วมกันเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำนาจึงทำให้เป็นบ่อเกิดวัฒนธรรมชาวนา ผลการศึกษา ชาวนาได้สร้างขวัญและกำลังใจด้วยการทำพิธีตามความเชื่อตามลำดับขั้นตอนของการทำนาเพื่อให้ได้ผลผลิตข้าวที่เหมาะสมและเพียงพอต่อการดำรงชีพ ความเชื่อของชาวนาทำให้มีการรับช่วงเพื่อสืบทอดจากรุ่นบรรพบุรุษถึงปัจจุบัน ความเชื่อของชาวนาในทุกภูมิภาคของสังคมไทยนั้น จะมีความแตกต่างกันบ้างตามลักษณะภูมิภาค แต่มีความเชื่อและการบูชาเทพเจ้าแห่งข้าวเหมือนกัน ได้แก่ การบูชาเจ้าแม่โพสพ ชาวนาอีสานมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวพุทธ ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับเกษตรหรือทำนาปลูกข้าว แต่ไม่ใช่การทำนาในเขตชลประทาน ส่วนมากเป็นนาที่ต้องอาศัยน้ำฝน วงจรชีวิตของข้าวสัมพันธ์กับพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อเป็นส่วนใหญ่ตั้งแต่แรกปลูกจนถึงเก็บเกี่ยว ช่วงก่อนการเพาะปลูกชาวอีสานถือว่าเป็นภาคที่มีพิธีกรรมขอฝนมากที่สุด เช่น พิธีเต่าแม่นางข้าว พิธีเต่านางแมว พิธีโยนครกโยนสาก พิธี แห่ข้าวพันก้อน การเทศน์พญาคันคาว การสวดคาถาปลาค้อ การบำนางธณี พิธีขอฝนที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ของคนอีสาน คือ บุญบั้งไฟในเดือน 6-7 เป็นสัญญาณของการตกกล้าและเริ่มฤดูทำนาฤดูใหม่ ด้วยการบูชาพญาแถนซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุดของความอุดมสมบูรณ์ บุญบั้งไฟเป็นประเพณีที่ชาวบ้านทุก ครอบครัวในหมู่บ้านร่วมแรงร่วมใจกันจัดขึ้น เป็นงานรื่นเริงครั้งใหญ่ของชาวอีสานก่อนการทำนา เหมือนเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้แน่วแน่ว่าการทำนาปีนี้ได้ผลดี พัฒนาการการทำนาชาวนาไทยในอดีตถึงปัจจุบันสืบทอดมาอย่างยาวนานได้แก่

สมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 11-16) มีการปลูกข้าวเหนียวเมล็ดป้อมและเมล็ดใหญ่

สมัยศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ 13-18) ภาคใต้มีการปลูกข้าวเหนียวเมล็ดป้อมและข้าวเจ้า

สมัยลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ 16-19) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการปลูกข้าว เหนียวเมล็ดป้อม และเมล็ดใหญ่กับข้าวเจ้า ซึ่งภาคกลางนิยมปลูกข้าวเหนียวเมล็ดป้อมมาก และปลูก ข้าวเจ้ามากขึ้น

สมัยเชียงแสน (พุทธศตวรรษที่ 17-25) ปลูกข้าวเหนียวเมล็ดป้อมและเมล็ดยาว กับข้าวเจ้า ซึ่งมีจำนวนน้อยกว่าข้าวเหนียว

สมัยสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ 19-20) นิยมปลูกข้าวเหนียวเมล็ดป้อมมาก ข้าว เหนียวเมล็ดยาว มีบ้าง เริ่มปลูกข้าวเจ้ามากขึ้น

สมัยอยุธยา (พ.ศ. 1893-2310) ตอนต้นปลูกข้าวเหนียวเมล็ดป้อมมาก ข้าวเหนียวเมล็ดยาวมีบ้าง เริ่มปลูกข้าวเจ้ามากขึ้น

ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20-23 ปลูกข้าวเหนียวเมล็ดป้อมบ้าง ข้าวเหนียวเมล็ดยาว เริ่มสูญพันธุ์ แต่ข้าวเจ้านิยมปลูกมากขึ้นหลายเท่า ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ไทยส่งข้าวเป็นสินค้าออกที่สำคัญที่สุดของประเทศหลัง สนธิสัญญาเบาริ่ง เมื่อชาวนาผลิตข้าวเพื่อการค้า พอมาถึงสมัยรัชกาลที่ 7 ประเทศไทยส่งข้าวเป็น สินค้าออกเป็นอันดับสามของโลก ข้าวที่ปลูกในสมัยนั้นเป็นข้าวไร่ ข้าวนาสวน และข้าวนาเมือง ข้าวนา สวนปลูกด้วยวิธีดำ ส่วนข้าวนาเมืองใช้วิธีหว่าน

ประเทศไทยส่งออกข้าวเป็นอันดับ 1 ของโลก ตั้งแต่ปี 2524 ถึงปี พ.ศ.2551 ประเทศไทยส่งออกข้าวเป็นอันดับ 1 ของโลก ตั้งแต่ปี 2524 ถึงปี พ.ศ.2551 ปริมาณการส่งออกข้าวของไทยทำสถิติสูงถึง 10.216 ล้านตัน คิดเป็นมูลค่าประมาณ 203,219 ล้านบาท มีข้าวเปลือกหลากหลายชนิดพันธุ์ โดยมีข้าวหอมมะลิที่ดีที่สุดในโลก ผลผลิต 28% เป็นข้าวหอมมะลิ 45% เป็นข้าวเจ้าอื่นๆ และ 27% เป็นข้าวเหนียว การส่งออกข้าวของไทย ข้าวนี้ว่าเป็นสินค้าที่มีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศไทย ประเทศไทยมีรายได้จากการส่งออกข้าวนับแสนล้านบาท และส่งออกเป็นอันดับหนึ่งของโลกมาอย่างต่อเนื่อง ข้าวจึงเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของไทย เชื่อมโยงกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย เป็นทั้งอาหารหลักและแหล่งที่มาของเงินตราต่างประเทศ ประเทศไทยมีส่วนแบ่งการตลาดส่งออกข้าวสารถึงร้อยละ 34.53 ประเทศไทยมีคู่ค้าที่สำคัญ ได้แก่ ฮองกง จีน มาเลเซีย แคนาดา โกตดิวัวร์ อิรัก อิหร่าน เป็นต้น

ปัจจุบัน พ.ศ. 2561 ไทยส่งข้าวออกลำดับ 2 ของโลกรองจากประเทศอินเดีย ข้าวที่ทั่วโลกบริโภคจึงเป็นข้าวไทย

การสร้างสรรคผลงานทางศิลปะสามารถใช้เทคนิควิธีการที่สอดคล้องกับแนวความคิดของผู้สร้างสรรคอย่างอิสระ ส่งผลให้ได้ผลงานที่มีกระบวนการที่แตกต่างจากปรากฏการณ์ทางศิลปะแบบเดิม ในงานสร้างสรรค์ประติมากรรมเมล็ดข้าวได้ใช้วัสดุจากท้องถิ่นที่สามารถหาได้ทั่วไป ประกอบด้วย เหล็ก ลวด ตะแกรง ดินเหนียว แก้ว และปูนฉาบให้เกิดความแข็งแรง และหลักการทางศิลปะเพื่อให้งานออกมาเป็นรูปทรงตามแนวคิด รวมถึงการร่วมมือระหว่างช่าง นักศึกษา ศิลปิน ชุมชน จึงเป็นขั้นกระบวนการที่สำคัญ เมื่อนำไปจัดวางในพื้นที่นาข้าวบ้านสวายจิก ทำให้งานมีความน่าสนใจ และให้ความหมายสอดคล้องกับแนวคิดเนื่องจากผลงานสร้างสรรค์กับพื้นที่จัดวางมีความสัมพันธ์ที่ชาวบ้านเข้าใจและได้รับความสนใจเป็นอย่างดี การสร้างสรรคนี้จึงสอดคล้องกับแนวคิดที่ได้จาก

ปรากฏการณ์ทางสังคม ไม่ว่าจะสภาพสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปแต่ชาวนาอีสาน จังหวัดบุรีรัมย์ก็ยังดำรงชีพด้วยการทำนาเป็นส่วนมาก ผู้สร้างสรรค์ได้ทำหน้าที่ต่อชาวนาซึ่งเป็นรากเหง้ามาอย่างยาวนาน ส่งสารให้มนุษยชนทั่วโลกทราบทั่วกันว่า ข้าวที่ปลูกในท้องนาชนบทไทยนั้นมีผู้บริโภคเพื่อเลี้ยงชีพอยู่ทั่วทุกมุมโลก งานสร้างสรรค์ชุด ข้าวของแผ่นดิน จึงมีความสอดคล้องกับแนวคิดและหลักการทางศิลปะสมัยใหม่ โดยสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมอย่างลงตัว

ข้อเสนอแนะ

1. งานสร้างสรรค์เพื่อความสะดวกคล้อยกับสภาพสังคม งานสร้างสรรค์เป็นแนวทางการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะหลังสมัยใหม่ เป็นศิลปะจัดวาง ผู้สนใจสามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อการศึกษา ศิลปะ และพัฒนาผลงานจากแรงบันดาลใจจากสภาพแวดล้อมหรือบริบททางสังคม และพัฒนาทางด้านการสร้างสรรค์สำหรับนักศึกษาศิลปะ หรือผู้สนใจ โดยใช้แรงบันดาลใจจากฐานความเป็นท้องถิ่น สังคมไทยเป็นที่ตั้ง สร้างสรรค์ผลงานที่ผู้ชมรับรู้และร่วมเป็นส่วนหนึ่งทำให้งานสร้างสรรค์ให้ผลงานออกมาแตกต่างจากเดิมส่งผลให้มีงานเฉพาะตนที่มีความโดดเด่น และยังเป็นการสร้างคุณค่าให้แก่สังคม

2. การสร้างสรรค์กับการประยุกต์ใช้ งานสร้างสรรค์สามารถนำไปพัฒนาหรือการประยุกต์ให้เกิดความหลากหลายแปลกใหม่เป็นเทคนิคสื่อผสมอื่น ๆ หรือกระบวนการอื่น ๆ เช่น สื่อผสมระหว่าง จิตรกรรม ประติมากรรม ในกระบวนการ งานคอมพิวเตอร์ หรือตามความเหมาะสมตามแรงบันดาลใจของผู้สร้างสรรค์ เพื่อให้งานสร้างสรรค์เสนอต่อสังคม มวลชน มีความหลากหลายไร้ขีดสิ้นสุดของการสร้างสรรค์ การสร้างสรรค์ที่สร้างความหมายและคุณค่าจะทำให้เกิดความศรัทธาและเป็นบทบาทสำคัญที่ผู้สร้างสรรค์ควรกระตือรือร้นในการริเริ่มปฏิบัติการศิลปะทุกรูปแบบ ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง ด้านศาสนาและความเชื่อ ด้านวิถีชีวิต เป็นต้น

งานสร้างสรรค์นี้สามารถปรับขนาดตามความเหมาะสมกับพื้นที่ จึงสามารถแสดงในอาคารหรือสถานที่ต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับความคิดของผู้สร้างสรรค์

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กำจร สุนทรพงษ์ศรี. (2558). *ศิลปะสมัยใหม่*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชลูด นิ่มเสมอ. (2553). *องค์ประกอบศิลปะ*. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- ชิน อยู่ดี. (2531). *ข้าวจากหลักฐานโบราณคดีในไทย: ข้าวไพร่-ข้าวเจ้าของชาวสยาม*. ศิลปวัฒนธรรม. หน้า 38-44.
- ประเสริฐ ศีลรักตนา. (2542). *สุนทรียทางทัศนศิลป์*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- วนิดา ขำเขียว. (2553). *พรวนนกการพิมพ์*. กรุงเทพมหานคร: สุนทรียศาสตร์.
- วิรุณ ตั้งเจริญ. (2549). *ศิลปาพิจารณา หนึ่ง*. กรุงเทพมหานคร: อีแอนด์อีคิว.
- วิรุณ ตั้งเจริญ. (2553). *วิสัยทัศน์ศิลปกรรม*. กรุงเทพมหานคร: อีแอนด์อีคิว.
- ศรายุทธ อินทร์ประยูร. (2560). *มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ*. แนวความคิดและกระบวนการแบบในศิลปะมินิมอลอาร์ตที่ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาเซน 10: 1. (มกราคม – เมษายน). หน้า 2098.
- สมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย. (2561). *สถานการณ์การส่งออกข้าวไทยและแนวโน้มทิศทางการส่งออกข้าวไทยปี 2561*. www.thaiceexporters.or.th/press.
- สรา สุขการณ์. (2556). *ข้าวสายใยแห่งความผูกพัน*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- สุธี คุณาวิชยานนท์. (2561). *ศิลปะสมัยใหม่และร่วมสมัย: ตะวันตกและไทย*. กรุงเทพมหานคร: ทวีทัศน์การพิมพ์.
- อนงค์ นัยวิกุล. (2556). *ข้าว: วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2533). *สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. ภูมิชาวนาไทย : ความพยายามร่วมสมัยในการปรับใช้วัฒนธรรม*. พฤษภาคม 2533. หน้า 77-89.
- โอชนา พูลทองดีวัฒนา. (2561). *ประวัติสุนทรียศาสตร์ตะวันตก*. กรุงเทพมหานคร: ทวีทัศน์การพิมพ์.
- Araya Rasdjarmrearnsook. (2012). *Two Planets/Village and Elsewhere*. Bangkok :AMarin Priting Pub.

Crist Drury. (2006). *Land artist - making connections* . Star Chamber.

<https://chrisdrury.co.uk/star-chamber>.

Phongphit, W.J. (1987). *Reflections on Thai Culture*. 3d (ed) Bangkok: Siam Society.

Taterkiewictz, Wladyslaw. (1970). *History of Aesthetics*. VI-VIII Warszawana; Pwn – Polish Scientific Publishers.

Shelon, Cheney. (1958). *The story of Modern Art*. New York: The Viking press.

Spielvogel, Jackson J. (1991). *Marxism and Art*. Detroit: Wayne State University Press.

ภาคผนวก ก
ประวัติย่อผู้สร้างสรรค์

ประวัติผู้สร้างสรรค์

ชื่อหัวหน้าโครงการ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปติมา โฆจิตเกษม
วัน/เดือน/ปีเกิด	23 มิถุนายน 2518 จังหวัดสงขลา
ที่อยู่	159 ม.2 ต.รั้วใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี 72000
สถานที่ทำงาน	วิทยาลัยช่างศิลป์สุพรรณบุรี สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
ประวัติการศึกษา	ปริญญาโท การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม (ศศ.ม.) มหาวิทยาลัยศิลปากร
ทุนวิจัย/สร้างสรรค์	แนวทางการพัฒนารูปแบบงานเครื่องปั้นดินเผาจังหวัดสุพรรณบุรี ประจำปี 2556

ประวัติผู้สร้างสรรค์

ชื่อผู้สร้างสรรค์ร่วม นายสุจิน สักวาลย์มณีเนตร
วัน/เดือน/ปีเกิด 20 กุมภาพันธ์ 2517 จังหวัดบุรีรัมย์
ที่อยู่ 3 หมู่ 14 บ้านสวายจิก ตำบลสวายจิก อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ 31000
สถานที่ทำงาน สาขาศิลปศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
ประวัติการศึกษา ปริญญาโท (ศิลปะสมัยใหม่) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร
รางวัลทุนสร้างสรรค์ ทุนศิลป์ พีระศรี ประจำปี 2561

ภาคผนวก ข

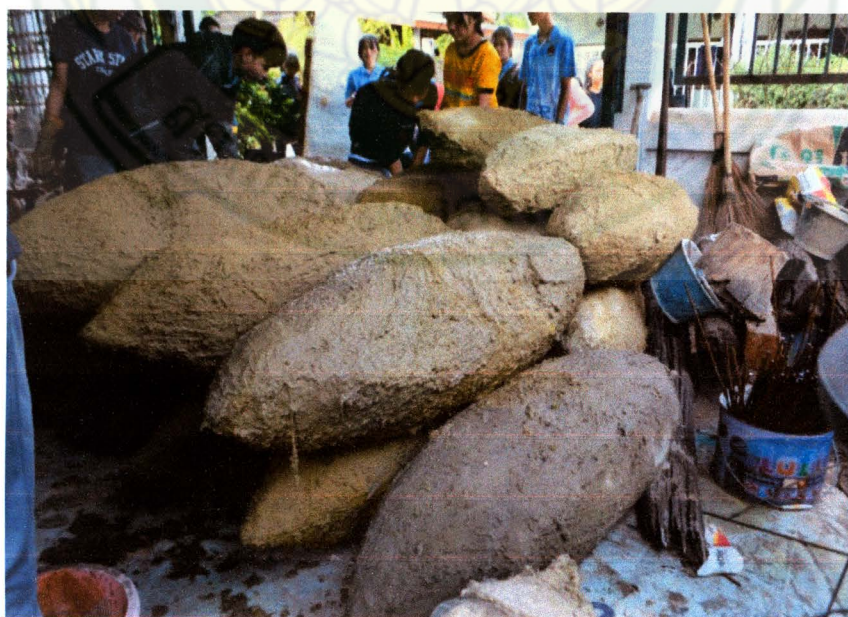
ภาพบรรยากาศการร่วมมือกันทำงานสร้างสรรค์

ภาพบรรยากาศการร่วมมือกันทำงานสร้างสรรค์

ภาพบรรยากาศ การร่วมมือกันในการสร้างสรรค์งาน ข้าวของแผ่นดิน จังหวัดบุรีรัมย์ที่บ้านสวายจิก
อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ประกอบด้วย ผู้สร้างสรรค์ ร่วมมือกับ ช่าง ชาวบ้านและนักศึกษา

ความร่วมมือของช่าง ชาวบ้านและนักศึกษากับผู้สร้างสรรค์ผลงาน

กลุ่มนักศึกษาร่วมสร้างสรรค์ผลงาน

กลุ่มนักศึกษาร่วมสร้างสรรค์ผลงานข้าวของแผ่นดิน

ข้าวของแผ่นดิน ขณะดำเนินการบ้านพักผู้สร้างสรรค์ที่บ้านสวายจิก

ข้าวของแผ่นดิน บนพื้นที่ทำนา บ้านสวายจิก อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์

ข้าวของแผ่นดิน บนพื้นที่ทำนา บ้านสวายจิก อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์